

**МІЖНАРОДНИЙ ВИШЕГРАДСЬКИЙ ФОНД
МІНІСТЕРСТВО ЗАКОРДОННИХ СПРАВ РЕСПУБЛІКИ КОРЕЯ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА» (УКРАЇНА)
ВАРМІНСЬКО-МАЗУРСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ В ОЛЬШТИНІ (ПОЛЬЩА)
КАРЛІВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ У ПРАЗІ (ЧЕХІЯ)
УНІВЕРСИТЕТ ПАННОНІЯ (УГОРЩИНА)**

**ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ЩОДО ЗАХИСТУ
ПРАВ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН:
ДОСВІД КРАЇН ВИШЕГРАДСЬКОЇ ГРУПИ**

КОЛЕКТИВНА МОНОГРАФІЯ

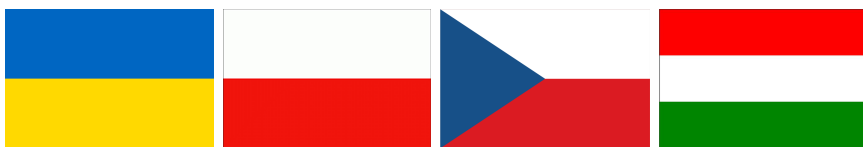
ЛЬВІВ - 2019

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН: ДОСВІД КРАЇН ВИШЕГРАДСЬКОЇ ГРУПИ / Колективна монографія. – Львів. - Видавництво «Сорока», 2019. – 184 с.

Відповідальність за зміст статей несуть автори.

Колективну монографію опубліковано в рамках Міжнародного проекту «Державна політика щодо захисту прав національних меншин: досвід країн Вишеградської групи», який реалізується в Національному університеті «Львівська політехніка» за підтримки Міжнародного Вишеградського Фонду та Міністерства закордонних справ Республіки Корея (грант Вишеград+ № 21830109)

© Національний університет
«Львівська політехніка», 2018

ЗМІСТ

Ярина Турчин, Леся Дорош, Тереза Астравович-Лейк ДОСВІД ПОЛЬЩІ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН (НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ МЕНШИНИ У ВАРМІНСЬКО-МАЗУРСЬКОМУ ВОЄВОДСТВІ)	7
Teresa Sasińska-Klas POSTAWY POLAKÓW WOBEC SĄSIADÓW: TRENDY ZMIAN	17
Микола Гетьманчук МІЖНАРОДНА НОРМАТИВНО–ПРАВОВА БАЗА ЗАХИСТУ ПРАВ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН В УКРАЇНІ	27
Ondřej Klípa WHO IS A POLE? ETHNIC MIGRATION TO POLAND IN THE 21 ST CENTURY	39
Микола Бучин ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ЗАХИСТУ ВИБОРЧИХ ПРАВ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН: ЄВРОПЕЙСЬКЕ ЗАКОНОДАВСТВО І ДОСВІД КРАЇН ВИШЕГРАДСЬКОЇ ЧЕТВІРКИ	47
Teresa Astramowicz-Leyk Jarina Turchyn Z PROBLEMATYKI MNIEJSZOŚCI NARODOWYCH NA WARMII I MAZURACH	57
Галина Луцишин ПИТАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН У ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ КРАЇН ВИШЕГРАДСЬКОЇ ГРУПИ	71
Diana Kupar LEGAL REGULATION AND THE STRUCTURE OF ETHNOPOLITICAL MANAGEMENT IN HUNGARY	83
Уляна Ільницька ІНСТИТУЦІЙНІ ТА ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ МОВНО-КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦІВ В УГОРЩИНІ	93
István Cserniczkó UKRAINE'S INTERNATIONAL OBLIGATIONS IN THE FIELD OF MOTHER-TONGUE-MEDIUM EDUCATION OF MINORITIES	113

Роман Пасічний, Домініка Рослонь, Анастасія Остапчук DYSKRYMINACJA MNIEJSZOŚCI RELIGIJNYCH (MUZUŁMANÓW) W KRAJACH GRUPY WYSZENRADZKIEJ	123
Надія Кічера ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА СЛОВАЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН: ГУМАНІТАРНИЙ ЗРІЗ	133
Wojciech Fabiszewski IDEA AUTONOMII ŚLĄSKA	143
Юрій Тишкун ЗАХИСТ ПРАВ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН У КОНСТИТУЦІЯХ ДЕРЖАВ-ЧЛЕНІВ «ВИШЕГРАДСЬКОЇ ГРУПИ»	153
Роман Кордонський ВЗАЄМОДІЯ МІЖНАРОДНОГО І ВНУТРІШНЬОДЕРЖАВНОГО ПРАВА ЩОДО ЗАХИСТУ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН НА ПРИКЛАДІ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА	163
Мар'ян Лопата ГОЛОВНІ ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ТА ЕТНІЧНИХ МЕНШИН У КРАЇНАХ ВИШЕГРАДСЬКОЇ ГРУПИ	171
Зоряна Куньч «ПІСНЯ ПРО ВИСЕЛЕННЯ» ЯК ОБ'ЄКТ ІСТОРИЧНИХ ТА ФІЛОЛОГІЧНИХ СТУДІЙ	179

ЯРИНА ТУРЧИН
ЛЕСЯ ДОРОШ
ТЕРЕЗА АСТРАМОВИЧ-ЛЕЙК

ДОСВІД ПОЛЬЩІ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН (НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ МЕНШИНИ У ВАРМІНСЬКО-МАЗУРСЬКОМУ ВОЄВОДСТВІ)

The features, challenges and priorities of the Ukrainian community in the Warmian-Masurian Voivodeship have been analyzed. The activity of three regional branches of the Union of Ukrainians in Poland has been analyzed. The efforts of local authorities in support of cultural projects of the Ukrainian national minority, in providing the financial and organizational support of their activities have been taken into account.

Keywords: national minority, Ukraine, Poland, Warmian-Masurian Voivodeship.

Польща та Україна – дві найбільші держави Центрально-Східної Європи як у територіальному вимірі, так і за чисельністю населення. Значним потенціалом для розвитку добросусідських відносин обох держав володіють етнічні меншини. З-поміж усіх країн Європейського Союзу саме у Польщі утворилася найбільша автохтонна громада українців, що, на думку В. Євтуха, насамперед пояснюється зміною кордонів в історичному минулому [2, С.43]. Здебільшого українська меншина компактно розташована у північних і західних регіонах країни. Найбільша кількість етнічних українців (понад 12 тисяч осіб) проживає у Вармінсько-Мазурському воєводстві (м. Ольштин). Останній перепис населення в Польщі, проведений 2011 року, засвідчив, що кількість польських громадян, які задекларували свою приналежність до української національності, становить 48 тис. осіб, що на 17 тисяч більше, ніж засвідчив попередній перепис населення 2002 року, лемками визнали себе 10 тисяч. Цікавими є й інші дані: 26 тисяч українців заявили про приналежність виключно до українського народу, а 20 тисяч – також і до польського; 36 тисяч опитаних українців назвали себе насамперед українцями, а 12 тисяч – поляками з українським корінням [1, С.146]. Варто зазначити, що існують офіційна та неофіційна статистику. У першій свідомо занижується загальна чисельність національних меншин Польщі, у тому числі українців.

За даними громадських інституцій, у Польщі проживає значно більше етнічних українців, ніж це засвідчують офіційні джерела, адже тільки на початку 1990-х років їх було понад 250 тисяч [9]. Таке припущення

підтверджують відомості греко-католицьких та православних церков, за якими фактична кількість українців у Польщі коливається в межах 250-300 тисяч осіб, а Об'єднання українців Польщі називає цифру – від 350-500 тисяч. Отже, якщо за офіційною статистикою тут мешкає більше ніж сорок тисяч українців, то за неофіційною – понад 200 тисяч. Як бачимо, спостерігається тенденція до суттєвого зменшення автохтонного українського населення на території Польщі, коли значна частина української громади вже цілковито асимілювалася. Викликає застереження і той факт, що покоління тих українців, які народилися на території РП поступово втрачають зв'язок з етнічною Батьківщиною, асимілюються з польським суспільством, перестають ідентифікувати себе як українці [12, с.150].

Незаперечним є факт, що українці повною мірою інтегрували в суспільно-політичне життя Польщі, добре представлені в сферах науки, політики, освіти, державного управління тощо. Багато українців є знаними у Польщі політиками, бізнесменами, професорами престижних університетів, художниками, лікарями, інженерами тощо. Вони становлять значимий людський капітал як для підтримки європейського курсу України, так і посилення українсько-польського стратегічного партнерства, яке на сьогоднішній день переживає чергову кризу свого розвитку, спровоковану різними підходами у трактуванні наболілих історичних питань. Очевидним є факт, що численна українська національна меншина у Польщі може безпосередньо долучитися до подолання сучасних проблем двосторонніх взаємовідносин. Слушною тут є думка знаного українського архівіста, краєзнавця Ростислава Жерелика про пріоритетні напрями українсько-польського співробітництва, до розвитку котрих може долучитися українська громада в Польщі, де важливе місце посідає досягнення українсько-польського порозуміння, у тому числі й щодо ключових історичних подій [16]. Реалізація такого завдання дозволять не тільки активізувати міждержавну співпрацю, але й «зняти» напругу з українсько-польських відносин, що здебільшого є похідною від нерозв'язаних історичних проблем.

У переважній чисельності українська меншина мешкає у північних і західних регіонах країни, зокрема, у Вармінсько-Мазурському воєводстві, яке є одним із 16-ти воєводств Польщі, утворене внаслідок регіоналізації країни у 1999 р. Адміністративним центром воєводства є місто Ольштин. Згадане воєводство є одним з найбільш етнічно розмаїтих регіонів сучасної Польщі. З-поміж присутніх тут національних та етнічних меншин варто виокремити: українців (11 881 чоловік, згідно перепису 2002 р.), німців (4311 чоловік за даними перепису 2002 р.), мазурів (близько 15 000), варміанців (близько 4 000), білорусів (5000-3000), ромів (1000), литовців (300-400), татар, росіян та інших. Разом з тим, існує інша неофіційна статистика чисельності української громади у Вармінсько-Мазурському воєводстві, за якою налічується близько 70 тисяч етнічних українців і, які мають значний вплив на розвиток регіону.

До слова, Бані Мазурські з огляду на велику присутність тут українців у 70-80 роках ХХ століття називали «столицею Мазурської України» [13].

Значна кількість українців (біля 56 тисяч осіб) опинилися на території воєводства (колишні землі Східної Пруссії) у результаті операції «Вісла», яка була проведена злочинним комуністичним режимом у 1947 році. Депортовані українці потрапили сюди зі своїх рідних земель – з околиць Перемишля, Сянока, а також із Бескидів. На думку польських дослідників, примусове виселення не лише привело до значних матеріальних втрат серед українців, але, насамперед, й до знищення духовної культури, втрати можливості навчатися рідною мовою, відвідувати національні релігійні осередки, запровадження до державної політики жорстких директив, які мали своєю метою швидко асиміляцію української національної меншини [13]. Так, українців, які прибули на чужину, не поселяли компактно, а тільки розсіяно (у селі на сто польських родин повинно було бути не більше десяти українських родин), заборонялося вживати щодо переселенців із південно-західних земель Польщі слова «українець», адже метою переселення всередині країни мала бути повна асиміляція українців. У перше десятиліття після операції «Вісла» українська спільнота була закрита, ізольована від зовнішнього життя, що, властиво, дозволило зберегти мовно-етнічну ідентифікацію групи та уберегти її від зовнішнього асиміляційного впливу. Отож, закритість українських переселенців відіграла на той час роль природнього способу формування національної свідомості та ідентифікації себе з українським народом. Насильне виселення українців з власного регіонального середовища та намагання знищити їх національну приналежність призвели до формування у цьому етнічному середовищі загальнонаціональних цінностей, нової національної свідомості на рівні «свій» і «чужий». Де «свій» за значенням охопив загальне поняття «українець», а не лише окремі етнічні групи (наприклад, лемки, бойки) [13]. Процес активної асиміляції тривав від 1947-го до 1956-го рр. Однак, ще у 1947 р. отець Мирослав Ріпецький відкрив у Хшанові першу греко-католицьку парафію. У той час конспіративно існували творчі гуртки – театральні і вокальні, які таємно відзначали Шевченківські роковини. Уже після 1956 р. з'явилося близько 80 пунктів навчання української мови, де навчалася майже 4 тис. учнів, також почали відкриватися школи з українською мовою навчання. Демократизація політичної системи і зміна геополітичної ситуації в ЦСЄ на зламі 1980-90 рр. ХХ ст. вивели питання національних меншин в Польщі на новий рівень. Так, у 1989 році в Сеймі була створена комісія національних і етнічних меншин. Другим важливим моментом було твердження першого прем'єра РП Т.Мазовецького про те, що Польща є також батьківщиною національних меншин [15].

Знаковою подією стало створення у 1990 році Союзу українців у Польщі, який станом на 2009 рік нараховував 7 тисяч осіб. На перших етапах його очолював Мирон Кертичак, а згодом – Петро Тима. Варто зауважити, що після

1989 року в Польщі було сформовано багато українських організацій, але багато з них були формальними і не витримали «проби часом». Так, на думку Богдана Галчака, ведення діяльності в українському середовищі у Польщі є складним процесом, що пояснюється декількома причинами. По-перше, українська меншина тут є розпорошеною. До прикладу, така проблема не є характерною для білоруської чи німецьких меншин, які розселені компактно. По-друге, це недостатність коштів для функціонування української меншини. По-третє, місцеві влади по-різному відносяться до українців [14].

Сьогодні українська меншина – одна з найвпливовіших національних громад цього багатокультурного регіону. Діяльність української національної меншини у Вармінсько-Мазурському воєводстві регламентується цілою низкою нормативних документів. Головними з-поміж них, znana польська дослідниця етнополітики професор Тереза Астромович-Лейк визначає Конституцію Республіки Польща та Закон Польської Республіки «Про національні та етнічні меншини та про регіональну мову». Якщо ж звукити фокус уваги до Вармінсько-Мазурського воєводства, то тут українська громада особливу підтримку отримує від місцевої влади, головню завдяки діяльності Комісії з питань національних і етнічних меншин, яка була створена у Вармінсько-Мазурському сеймику в 1999 році і до нині не має аналогів і інших воєводствах Республіка Польща. Також запроваджено інститут уповноваженого маршалка Вармінсько-Мазурського воєводства в справах національних меншин. Як зазначає уповноважений маршалка у справах національних меншин Віктор Марек Лейк: «Українці в нашому регіоні становлять показну таки силу, нагошує голова комісії, вони добре зорганізовані, повні ініціатив, роботящі. Це найчисельніша меншина в регіоні, а, можливо, навіть і в Польщі. Вважається, що на Вармії та Мазурах живе коло 80 тисяч українців» [6]. Зусиллями місцевої влади підтримуються культурні проекти української національної меншини, надається фінансова й організаційна підтримка в їх діяльності. Власне, Вармінсько-Мазурське воєводство є підтвердженням тези відомого дослідника української діаспори в Польщі Богдана Галчака про те, що відстежується така закономірність – там, де українців є достатньо і вони добре організовані, то більшою є підтримка з боку місцевої влади [14].

Діяльність українців гуртується довкола осередків Об'єднання українців у Польщі (ОУП), яких у цьому регіоні є три: 1) мазурський (очолює – Катерина Полевчак); 2) ельблонзький, який очолює Степан Дембіцький; та 3) ольштинський (очолює Степан Мігус) [10]. Здебільшого українці в Польщі асоціюються з досягненнями у сфері культури, мистецтва та народного фольклору. Не є виключенням й представники української громади, які мешкають на теренах Вармінсько-Мазурського воєводства та активно долучаються до посилення багатокультурності цього регіону, підкреслюють свою присутність, насамперед, через діяльність у сфері культури.

Такий вид діяльності безпосередньо пов'язаний з можливістю українців навчатися рідною мовою. Основою розвитку української меншини, підтримки та популяризації надбань української культури в регіоні є мережа українських шкіл (два комплекси) і пунктів навчання української мови (51 пункт). На загальнодержавному рівні доступність навчання української мови в польських школах гарантує низка правових актів, зокрема спеціальне розпорядження Міністерства народної освіти (2007 р.), у якому йдеться про підтримку й розвиток почуття національної тотожності дітей національних меншин, а також зобов'язання освітніх установ організовувати уроки вивчення рідної мови там, де є бажачі. Уряд Польщі надає органам місцевого самоврядування спеціальні субсидії задля навчання рідної мови дітей з національних меншостей. Якщо для навчання пересічного польського учня держава призначає 5 тисяч злотих на рік, то на одну українську дитину в рік із держбюджету виділяється 7 тисяч злотих. Відтак, це заохочує місцеву владу створювати такі осередки з вивчення мови національних меншин [8].

У Вармінсько-Мазурському воєводстві української мови навчаються приблизно 700 дітей. Наприклад, в українській школі імені Лесі Українки в місті Бартошиці навчається 120 дітей (директор – Люба Тхір). Потужна українська школа також функціонує у Гурові-Ілавецькому (очолює Марія-Ольга Сич), де навчаються 300 учнів. Також існує понад 50 пунктів вивчення української мови. У воєводстві при школах діють різноманітні мистецькі колективи, ансамблі та хори, постійно відбуваються заходи, присвячені визначним датам української історії.

Загалом слід відзначити неабиякий високий рівень національної свідомості молодого покоління мазурських українців. Водночас, за словами Степана Мігуса, бракує безпосереднього «спілкування» з етнічною батьківщиною у вигляді кількатижневих україномовних шкіл для учнів таких закладів, які в попередні роки підтримувалися українською стороною. Така практика була доволі ефективною, але через фінансові труднощі наразі відсутня.

Сьогодні Ольштин є регіональним центром, який приваблює щораз більше молодих українців, зокрема студентів вищих навчальних закладів. Слід відзначити активне співробітництво Вармінсько-Мазурського університету із вищими навчальними закладами України, головно, із Національним університетом «Львівська політехніка», Львівським національним університетом імені Івана Франка. Викладачі університетів активно співпрацюють у науковій сфері, провадять спільні науково-дослідні роботи, реалізують різноманітні міжнародні проекти, запроваджено програми подвійних дипломів, активно організовують та проводять міжнародні наукового-практичні конференції. Особливо активно розвивається співпраця між Вармінсько-Мазурським університетом та Національним університетом «Львівська політехніка», офіційно започаткована у 2015 р. (координатори

співпраці – професор Тереза Астравович-Лейк та професор Ярина Турчин). З 2015 р. щороку зусиллями обох закладів при підтримці Вармінсько-Мазурського Сейму проводяться українсько-польські наукові форуми, які об'єднують науковців, політиків, молодь, представників громадянського суспільства довкола актуальних питань співробітництва України і Польщі.

Важливою є діяльність українців в інформаційному просторі, що значно активізувалася із запровадженням новітніх медійних технологій. У воєводстві поширеною є газета української громади Польщі «Наше слово». Головним редактором «Газети ольштинської» є українець Ігор Гривна, а в інтернет-мережі функціонує сайт ukraincy.wm.pl. У Гурові-Ілавецькому є редакція часопису «Благовість», а також міський сайт gogowo.pl. Щоденно на хвилях «Радіо Ольштин» звучать радіопередачі українською мовою, а на регіональному телебаченні транслюються українські телепрограми. Окрім цього поширеним є часопис «Рідна мова» (редактором є знаний український освітянин Польщі Марко Сирник).

У регіоні часто відбуваються дні українського театру, фестивалі європейських народів «Під відкритим небом», «Барви української культури», «Е-коломия», «Ніч Іванана Купала», Дні української культури, Регіональний український ярмарок «З мальованої скрині», Міжнародні дні церковної музики, Дні українського театру, Міжнародний фестиваль дитячих фольклористичних гуртків національних меншин, різноманітні майстер-класи, Шевченківські концерти тощо. У воєводстві вже неодноразово відбувається українсько-польський телерадіофестиваль «Калинові мости», який організовують Ольштинський осередок Об'єднання українців Польщі, Радіо Ольштин та Рівненська державна телерадіокомпанія [3]. Функціонують чисельні танцювальні й пісенні гурти, як-от: «Думка», «Лісова пісня», «Дар любові», «Сузір'ячко», «Черемош», «Лемківські веселушки». Бачимо, що сьогодні в регіоні часто відбуваються культурні заходи українців, вони мають свою історію та прихильників. Однак, на думку представників української громади, відвідуваність таких заходів бажає бути кращою. Відтак, потрібно шукати та додавати інші форми донесення до аудиторії інформації про Україну, не тільки розважального характеру.

Одним з найважливіших викликів залишається пошук балансу між традиційними культурними заходами та іншими формами активності. Тому особливого значення сьогодні набуває інша сфера діяльності української громади – долучення до суспільно-політичного життя Вармінсько-Мазурського воєводства. Представники української громади часто балотуються до представницьких органів влади воєводства різного рівня. До прикладу, головою Вармінсько-Мазурського сейму впродовж трьох скликань був українець – Мирон Сич. Цей політик також двічі був депутатом польського Сейму, очолював парламентську Комісію національних і етнічних меншин, а сьогодні є віце-маршалком Вармінсько-Мазурського воєводства.

Однак, варто відзначити, що, на жаль, з 2014 р. осіб, які є членами української меншини, активні і організовують або підтримують українські ініціативи, на рівні сеймику не було. Разом з тим, як зазначає С. Мігус, українці мали своїх старостів, тобто голів районів, бургомістрів, вейтів, приблизно 40 депутатів різних рівнів в воєводстві. Без сумніву, це стало значним досягненням для української громади воєводства [7].

21 жовтня 2018 р. у Польщі відбулись вибори до органів самоврядування – гмін, повітів, воєводських сеймиків, а також вейти та бургомістри міст. Загалом по країні балотувалося 95 кандидатів – представників української громади. З них 39 здобули перемогу [4]. За результатами голосування, серед депутатів сеймику Вармінсько-Мазурського воєводства буде двоє українців: згаданий нами вище Мирон Сич (набрав 11835 голосів) та Збишко Гомза (лікар, заступник голови повітової ради у місті Кентшин) (набрав 7915 голосів). Ці двоє кандидатів є представниками української громади та очолюють виборчі списки «Громадянської коаліції», яку творять партії «Громадянська платформа» та «Новочесна». Загалом у представницьких органах воєводства різного рівня працюватиме понад 15 представників української громади. Під час виборів, у другому турі 4 листопада 2018 р. одним з кандидатів на вейта гміни Сьвйонтки (Вармінсько-Мазурське воєводство) був Славомир Ковальчик, який здобув перемогу, набравши 51,71% голосів [5].

Проте рівень політичного представництва чисельної української громади не є достатнім. Це можна пояснити загалом невисоким рівнем політичної активності польського українства, що обґрунтовується кількома причинами: дисперсним характером проживання українців на території Республіка Польща, конфесійністю польського українського зарубіжжя, усталеним негативним стереотипом українця, який все ще зафіксований у свідомості поляків, а також надто слабкою підтримкою української діаспори «материнською» державою [12, с. 155].

Українська громада у Вармінсько-Мазурському воєводстві зіткнулася з низкою проблем у своєму функціонуванні, які загалом властиві для української діаспори в Польщі. На думку лідерів української національної меншини, структурне зміцнення організації українців є ключовою проблемою сьогодення. Йдеться про кадрові питання, які є реальною проблемою організації, що пов'язана з браком охочих займатись такою діяльністю. Також відзначається не лише про брак активістів, а й недостатність фінансової підтримки на рівні самоврядування, відтік молоді, складнощі у поєднанні громадської і професійної діяльності. Також до цього переліку відносять проблеми комунікаційного змісту, що зменшують продуктивність діяльності української громади. Для вирішення цих проблем, стверджує Степан Мігус, необхідно розвивати існуючі та творити нові центри, розвивати сайт на регіональному рівні тощо, що дозволить краще вести громадську роботу і, у тому числі, заробляти кошти на власні потреби [6].

Окрім цього слід вказати про загрозу, яку формують внутрішні поділи у середовищі української громади. До прикладу, на Кентшинщині, колишні члени об'єднання створили власну структуру. Відтак, сьогодні нагальною є необхідність консолідації українських ініціатив в регіоні, пошуку моментів, що об'єднуюватимуть, а не роз'єднуюватимуть українську громаду. Варто зауважити, що проблема роз'єднаності загалом характерна для українською громади Польщі [14].

Від повоєнного періоду і до сьогодні спостерігається зміна суспільного статусу українців у Польщі. Якщо в 1947 році українська меншина в своїй переважній більшості тут займалася сільським господарством, а інтелігенція була представлена здебільшого духівництвом, то сьогодні українці – дуже освічена група населення. Це має свої і переваги, і недоліки. З одного боку, це негативно впливає на розвиток українського фольклору в Польщі, що є візитною карткою нашої діаспори. Проте, з іншого боку, українці все більшою мірою залучаються до суспільного й політичного життя Польщі. Водночас, соціологічні дані свідчать про «розмивання» національної ідентичності тамтешніх представників української діаспори. Запобігти денаціоналізації українців зарубіжжя можна через суттєве посилення підтримки від «материнської» держави і не лише в ідеологічному сенсі, а й матеріальному. Доречною є позиція багатьох вітчизняних науковців про те, що, на відміну від поляків в Україні, українці в Польщі майже не отримують підтримки від своєї «материнської» держави. Як наслідок, і досі відсутня ефективна стратегія та політика щодо українців Польщі, а обмежена допомога надається здебільшого з ініціатив українського посольства у Варшаві, що не є свідченням особливої стратегії Києва [11, С. 100].

Підсумовуючи аналіз сучасного стану та перспектив діяльності національної меншини українців у Вармінсько-Мазурському воєводстві, слід зазначити багатокультурність та багатоетнічність цього регіону. Тут вже сформовані традиції та існують можливості для усестороннього розвитку української національної меншини. У цьому воєводстві склався унікальний інституційний клімат, насамперед, завдяки існуванню комісії з питань національних меншин і діяльності уповноваженого маршалка з прав національних меншин. Такий досвід, на нашу думку, доцільно запроваджувати не лише у практику інших воєводств Польщі, але й застосовувати в інших країнах. Українська національна меншина у Вармінсько-Мазурському воєводстві проводить активну діяльність, здебільшого в культурній і освітній сферах, що сприяє формуванню її позитивного іміджу в польському середовищі та зміцненню зв'язків між Україною і Польщею на міждержавному рівні.

Література

1. Бурдяк В. Українська діаспора в Польщі: проблеми збереження національної ідентичності / Бурдяк В. // Тези доповідей II Міжнародної науково-практичної конференції «Діаспора як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільноті», Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2008. – С. 146-148.
2. Євтух В.Б. Закордонне українство. Навчальний посібник / В.Б.Євтух, В.П.Трощинський, А.А. Попок. – Київ: ВІК, 2005. – 308 с.
3. «Калинові мости» до Європи – через фестиваль журналістів Польщі та України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/25439616.html>;
4. Лоза П. 38 українців перемогли у місцевих виборах у Польщі [Електронний ресурс] / Павло Лоза. – Режим доступу: <http://www.nasze-slowo.pl/news/32-ukrainci-peremogli/>
5. Лоза П. Українці та другий тур місцевих виборів у Польщі [Електронний ресурс] / Павло Лоза. – Режим доступу: <http://www.nasze-slowo.pl/news/ukrainci-ta-drugij-tur-miscevih-viboriv-u-polshhi/>
6. Мігус С. (У)країна тисячі озер / Степан Мігус [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nadbuhom.pl/art_0926.html;
7. Мігус С. Форум активності задля майбутнього [Електронний ресурс] / Степан Мігус. – Режим доступу: <http://www.nasze-slowo.pl/forum-aktivnosti-zadlja-majbutnogo/>
8. Савицький Ю. Щоб вивчати українську мову в польській школі, достатньо заяви трьох батьків [Електронний ресурс] / Юрій Савицький. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/24987373.html>
9. Скільки українців живе у Польщі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://naszwybir.pl/skilku-ukrayintsiv-zhyve-v-polshhi-nove-doslidzhennya/>
10. Сподарик Г. Рада Ольштинського відділу ОУП [Електронний ресурс] / Григорій Сподарик. – Режим доступу: <http://www.nasze-slowo.pl/rada-olshtinskogo-viddilu-oup/>
11. Стрільчук Л. Питання етнічних меншин у відносинах між Україною та Польщею / Стрільчук Л. // Історичні студії Волинського національного університету імені Лесі Українки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Istst/2009_2/zmist.html;
12. Турчин Я. Українська держава та закордонне українство в Польщі: особливості взаємодії / Турчин Я. // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. – 2014. – № 26. – С. 149-155.
13. Czteryba-Piszczako M. Tożsamość kulturowa i identyfikacja językowa Ukraińców Warmii i Mazur / Czteryba-Piszczako, M., Czteryba, M. // Studia Wschodniosłowiańskie. – 2015. – Том 15. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://pbn.nauka.gov.pl/sedno-webapp/getFile/21188>;
14. Halczak B. Ukraincy (po 1989 r.) / Halczak B. // Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce po II wojnie światowej / S. Dudry i B. Nitschke (eds.). – Kraków: Nomos, 2012. – S. 113-127.

15. Łodzinski S. Polityka wobec mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce w latach 1945-2008 / Łodzinski Sławomir // Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce po II wojnie światowej / S. Dudry i B. Nitschke (eds.). – Kraków: Nomos, 2012. – S.13-37. _____

16. Żerelik R. Mniejszość ukraińska w Polsce po II wojnie światowej? / Żerelik Róścisław // Mniejszości narodowe w Polsce, red. Zbigniew Rurcz Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1997. – S.43-51. _____

POSTAWY POLAKÓW WOBEC SĄSIADÓW: TRENDY ZMIAN

The analysis concerns the Poles' relations with their neighbors, with particular attention to Polish-Ukrainian relations in the historical and contemporary context. Attention is drawn to the waning role of relations and historical memory in the consciousness of Polish society. This can be assessed as a positive signal for building relations between Poles and Ukrainians oriented towards the future.

Keywords National identity, identity society, neighbours, minorities, Visegrad group, historical memory.

„Pamięć jest zasadniczym elementem tego, co od niedawna nazywa się tożsamością indywidualną lub zbiorową. Poszukiwanie tożsamości z zapalem i obawą jest jednym z podstawowych działań dzisiejszych jednostek i społeczeństw. Pamięć zbiorowa jest jednak nie tylko zdobyczą, lecz także narzędziem i celem władzy.”

J. L. Goff, Historia i pamięć

1. Tożsamość narodowa - uwagi wstępne

Współczesne czasy określa się często jako „wiek tożsamości”. Co oznacza ten termin? Żyjemy w otoczeniu szeroko zakrojonych debat prowadzonych niemal we wszystkich regionach świata, dotyczących istoty nowych ruchów społecznych, przyspieszenia procesów globalizacyjnych i - równolegle - pogłębionej refleksji nad tym, co oznacza dzisiaj tożsamość, identyfikacja narodowa bądź etniczna, poczucie przynależności do swoich, do narodu lub grupy etnicznej, a zarazem dystans wobec obcych.

Naród jest wspólnotą wyobrażeniową, rozumianą jako zbiorowość wyróżniająca się i oddzielna względem wszystkich innych narodów. To termin względny, jest tworem dyskursywnym, którego tożsamość zawiera się w tym, co go wyróżnia spośród innych [5, s. 173-174].

Obserwowane liczne wydarzenia polityczne wywołane nowymi formami aktywizacji obywateli, szerzej - ruchami społecznymi powstającymi w różnych punktach globalnej wioski sprawiają, że problem tożsamości stał się centralnym zagadnieniem współczesnych debat społecznych i politycznych. Już początku lat 70-tych XX wieku badacz amerykański William Glasser zapowiadał, że „społeczeństwa zachodnie przeistoczą się niebawem w „społeczeństwa tożsamości” [2, s.5] . Aktualnie należy zauważyć, że problem ten od dłuższego czasu dotyczy także społeczeństw regionu Europy Środkowo-Wschodniej, które po upadku systemu komunistycznego w latach 1989-1991 podjęły w nowych realiach społeczno-politycznych dyskusję na temat „tożsamości narodowej”, która trwa do chwili obecnej i otwiera nowe wyzwania, a - w konsekwencji - przynosi także nowe ustalenia badawcze i praktyczne skutki społeczne [6, s.7].

Pytanie o tożsamość/identyfikację narodową nie jest nowe w procesie rozwoju społecznego. Począwszy od XIX wieku podnoszona była kwestia dotycząca tego, co znaczy naród, „duch” narodowy, świadomość narodowa czy etniczna. Współcześnie zagadnienia te nabrały szczególnego znaczenia w rozważaniach nad podmiotowością polityczną, krytycznym podejściem głoszącym zmierzch państwa narodowego, pogłębiającymi się procesami globalizacji osłabiającymi- w sposób zauważalny- rolę państw narodowych, zagadnieniami integracji np. w wymiarze kontynentalnym, jak Unia Europejska, odnawianiem się poczucia etniczności, nacjonalizmu, narastaniem eurosceptycyzmu i innych podobnych zjawisk z tym związanych.

Tematyka tożsamości narodowej podejmowana jest współcześnie na coraz szerszą skalę na gruncie socjologii, politologii, psychologii, historii, stosunków międzynarodowych, antropologii kulturowej, komunikowania, a także ekonomii i zarządzania. W prowadzonych rozważaniach oraz badaniach empirycznych podejmowane są liczne wątki teoretyczne oraz stosowane różne podejścia badawcze, a także metodologiczne związane z tym, jak badać i diagnozować występującą we współczesnych społeczeństwach tożsamość narodową lub etniczną. Nie czyni to postępowania badawczego prostszym i trudno obecnie przedstawić w podejmowanej analizie wiodące, a zarazem obowiązujące stanowiska naukowe w tej kwestii. Wielość kontekstów występowania tożsamości narodowej i towarzysząca im różnorodność ujęć definicyjnych nie oznacza w tym przypadku łatwości czy pewności wnioskowania o logice procesu kształtowania się poczucia tożsamości narodowej we współczesnych społeczeństwach. Napotykamy coraz więcej pytań i wątpliwości niż udzielamy jednoznacznych odpowiedzi odnośnie tego, co oznacza we współczesnej cywilizacji tożsamość narodowa i etniczna.

Niespójność teoretyczna i metodologiczna jest niekwestionowanym faktem i z tego względu nie jest prosto udzielić wiążącej odpowiedzi na tak stawiane pytania.

Pytając o tożsamość czy identyfikację narodową bądź etniczną (można używać tych pojęć zamiennie) zastanawiamy się nad zjawiskiem, które posiada w większym stopniu trwałość niż zmienny charakter, jest procesem ciągłym, dotyka

w znaczącym stopniu pamięci historycznej odniesionej do różnych ram czasowych. Chodzi tu nie tyle o pamięć, co powiązane z faktami i wydarzeniami stany psychiczne kreujące poczucie tożsamości, w rozumieniu dążenia do ukazania łańcucha przyczyn i skutków [4, s.95-96]. To, innymi słowy „ciągłość psychologiczna”, na którą składają się także role społeczne, postawy, zainteresowania, cechy osobowości, emocje, charakter, doświadczenie i in. W pojęciu tożsamości zawarte są zatem nie tylko empirycznie weryfikowalne kryteria, ale także pytania moralne, zobowiązania etyczne, tradycja, etos, które konstytuują tzw. „miękkie” podłoże tożsamości.

Współcześnie prowadzone dyskusje i spory nad tożsamością dotyczą także kwestii związanych z podmiotowością obywateli żyjących we współczesnych państwach, w których kontekst historyczny, „duch czasu”, kreowane mity czy demonstrowane uprzedzenia narodowe, etniczne, rasowe bądź religijne konstytuują w sposób szczególny poczucie tożsamości [6, s.38-48]. To nie proste procesy identyfikacyjne, wywołujące spory i głębokie podziały odniesione do przeszłości, jednak utrudniają one proces budowania tożsamości na teraz, jak i w przyszłości. Nie ma prostych rad czy wskazówek, jak można efektywnie te bariery przezwyciężyć i pokonać sposób myślenia, że „przeszłość jest przyszłością”. To skomplikowany proces relacyjny dotyczący poczucia własnej tożsamości oraz partnera, dawnego przeciwnika czy wroga. Wymaga ujawnienia woli zmiany relacji z obu stron i wykreowania nowego wzorca wzajemnych relacji, a następnie podjęcia się jego realizacji. To niełatwe wyzwanie, ale możliwe do zrealizowania.

Sposoby ujawniania poczucia tożsamości ujawniają wielorakie powiązania z procesami przeobrażeń politycznych, cywilizacyjno-kulturowych w okresach poprzedzających i nie możemy ich rozpatrywać w oderwaniu od kontekstu społeczno-kulturowego. Tworzą one bowiem kulturowe ramy tożsamości, swoistą bazę tego procesu, narrację dla zrozumienia własnej tożsamości w odniesieniu do innych współwystępujących narracji o charakterze identyfikacyjnym. Ta narracja przybiera postać struktury poznawczej, swoistej struktury ludzkiego myślenia, która wyznacza granice pomiędzy tym, co kulturowo jest nam bliskie i pozwala zrozumieć nasze działania, a tym, co jest nam obce, kulturowo odległe.

2. Postawy wobec narodowych grup sąsiedzkich - trendy zmian

Tożsamości narodowe i etniczne stanowią klucz do zrozumienia relacji wzajemnych pomiędzy obywatelami żyjącymi w bliskim sąsiedztwie, w krajach sąsiadujących ze sobą. Ujawniają emocje, a także racjonalność myślenia, są szczególnie znaczące dla praktyki politycznej.

Dostrzec można po 1989r. w regionie Europy Środkowo-Wschodniej rosnące zainteresowanie badaczy w obszarze nauk społecznych i nauk o kulturze zagadnieniami dotyczącymi kształtowania się tożsamości narodowej, etnicznej, nacjonalizmów, co wynika z faktu, że w wielu społecznościach zjawiska te stały się tak bardzo widoczne, że nie sposób ich zignorować. Wojny i konflikty, jakie miały miejsce w

ostatniej dekadzie XX wieku w różnych regionach świata, a także w nowym stuleciu ujawniają intensywność konfliktów wewnętrznych na podłożu etnicznym.

Amerykański politolog Samuel Huntington pisze, że do przyszłych konfliktów dojdzie przede wszystkim, na - jak to określa - „liniach uskoków” między cywilizacjami [3]. Stanowisko autora jest jednak dość często krytykowane. Wskazuje się, że zachowania i działania adresowane wobec innych grup narodowych czy etnicznych powiązane z walką o uznanie, władzę i autonomię mogą przybierać postać pozbawioną przemocy, np. w formie ruchów niepodległościowych, co - jak zauważamy - ma miejsce coraz częściej i tworzy nową jakość w relacjach różnych grup narodowych względem siebie. Z jednej strony prowadzi to do tworzenia i konsolidacji spójności politycznej oraz pogłębiania się tożsamości narodowej, a z drugiej - zmienia sposób prowadzenia rywalizacji pomiędzy różnymi grupami narodowymi.

Obserwuje się - co jest owym zjawiskiem - w ostatnich latach, że tożsamości narodowe i etniczne stały się nową areną kontestacji w konsekwencji fali napływu imigrantów poszukujących pracy (imigrantów ekonomicznych) oraz uchodźców, np. od 2013r. z Afryki, a wcześniej z Azji do Europy czy Ameryki Północnej. Doprowadziło to do zauważalnego zarejestrowania w świadomości społecznej faktu, że „obcy” wkraczają na nasze terytorium, czyli wchodzi do społeczności większościowych jako mniejszości etniczne, znacząco odrębne kulturowo.

Nieco wcześniej, bowiem na początku lat 90-tych XX wieku w Europie w konsekwencji rozpadu silnego terytorialnie, a także ludnościowo dużego państwa, jakim był Związek Radziecki doszło do jego rozczłonkowania się na wiele państw, podobnie, jak w przypadku rozpadu na Bałkanach, z tym, że na niewielkie ludnościowo i terytorialnie państwa, co spowodowało, że kwestie narodowościowe doszły w obu przypadkach do głosu z wielką siłą i są w dalszym ciągu znaczące oraz wywołują negatywne skutki społeczne i polityczne [1, s.15]. Z drugiej strony, narody Europy Zachodniej w ostatnich kilkunastu latach także dostarczają licznych sygnałów społecznych, że w ich obrębie coraz częściej i z coraz większą siłą dochodzi do podziałów, także coraz częściej dających o sobie znać konfliktów na tle narodowościowym i etnicznym, a tożsamość narodowa i etniczna stały się aktualnym wyzwaniem politycznym w obrębie Unii Europejskiej.

3. Stosunek Polaków do sąsiadów w świetle badań opinii publicznej

Jednym z narzędzi służących do badania i zarazem poznawania postaw różnych grup narodowych względem siebie w kontekście wyrażanej tożsamości narodowej, jak i etnicznej są badania opinii publicznej prowadzone przez profesjonalnie działające na rynku instytucje. W przypadku Polski instytucją badawczą wiodącą prowadzącą od 1982 r. badania opinii publicznej na szeroko zakrojoną tematycznie skalę jest Centrum Badania Opinii Publicznej (CBOS) usytuowane w Warszawie. W jego obrębie regularnie (co roku) prowadzi się badania nad tematem stosunku Polaków do innych zbiorowości, a mniej regularnie - postrzegania wzajemnego

problemów obywateli żyjących w obrębie krajów Grupy Wyszehradzkiej, poczucia europejskości Polaków w ramach Unii Europejskiej, stosunku Polaków do konfliktów narodowych i etnicznych w wymiarze historycznym (tzw. pamięć historyczna), itp. Dostarczają one wiedzy, a także interesujących sygnałów społecznych wskazujących na trwałość, a zarazem także i zmienność trendów w tym zakresie. Poczucie tożsamości narodowej, stosunek do innych grup narodowych i etnicznych to - jak wcześniej podkreślono - znaczące w relacjach państw bliskiego sąsiedztwa identyfikacje budujące wzajemne relacje i należy je śledzić w ich obrębie ich wewnętrznej stabilności, jak i zachodzącej dynamiki.

Poniżej przedstawione zostaną niektóre tylko wyniki najnowszych badań opinii publicznych zrealizowanych w 2018 i 2019r. przez Centrum Badań Opinii Publicznej dotyczące stosunku Polaków do innych narodów [7], pamięci o tragicznych w skutkach wydarzeniach na Wołyniu w 1943 roku [9] oraz stosunku obywateli do polityki pamięci [8]. Przeprowadzona zostanie wtórna analiza wyników badań, która pozwoli na ukazanie tego, w jaki sposób dokonuje się przezwyciężanie historycznych barier i uprzedzeń w relacjach wzajemnych.

3.a. Zmiany sympatii wobec innych narodów

Od ponad dwudziestu pięciu lat prowadzone są przez Centrum Badań Opinii Społecznej (CBOS) badania opinii publicznej dotyczące stosunku Polaków do innych grup narodowych pod kątem tego, które narody obdarzane są sympatią, a wobec których jest wyrażana niechęć. Badania te realizowane są na reprezentatywnej próbie losowej dorosłych mieszkańców Polski metodą wywiadów bezpośrednich (face-to-face) wspomaganych komputerowo (CAPI).

Najnowsze badania opinii publicznej zrealizowane przez CBOS w styczniu 2019r. na temat stosunku Polaków do innych narodów dotyczyły nastawienia do dwudziestu dwóch narodów i grup etnicznych (7, s.1). Badanym przedstawiono skalę 7-punktową na której oceniali, w jakim stopniu darzą dany naród lub grupę etniczną w trzech kategoriach: sympatia, niechęć, obojętność. Do grup narodowych najbliższego sąsiedztwa, które Polacy obdarzają sympatią należą: Czesi (56%), Słowacy (53%), Litwini (36%) i Niemcy (36%), a następnie Ukraińcy (31%) i Białorusini (31%). Spośród krajów grupy wyszehradzkiej Węgrzy (53%) uzyskują podobne do Słowaków - co do siły deklarowanej sympatii - poparcie ze strony obywateli polskich. Sympatia do Rosjan jest na najniższym poziomie i wynosi 28%. Na uwagę zasługują też deklarowane przez Polaków sympatie wobec Chorwatów (47%) i Bułgarów (34%).

W przypadku stosunku Polaków do Ukraińców w dalszym ciągu przeważa niechęć (41%) nad sympatią (31%) [7, rys.1, s.2], niemniej jednak na podkreślenie zasługuje to, że począwszy od 1993r, kiedy to CBOS przeprowadził po raz pierwszy badania na temat stosunku Polaków do innych narodowości obserwuje się wyraźne tendencje wzrostowe sympatii Polaków do Ukraińców, od 9% w 1993r, do 31% w roku 2019. To obiecujący sygnał społeczny płynący z najnowszych badań

opinii publicznej pokazujący, że zwiększenie się ilości i zróżnicowanie form kontaktów wzajemnych pomiędzy Polakami i Ukraińcami wpływa korzystnie na postrzeganie tej grupy narodowej przez badanych obywateli w Polsce.

Prognozując dalszy kierunek zmian można z wysokim prawdopodobieństwem przewidywać dalsze przesunięcia w górę na skali sympatii w ciągu najbliższych lat. Oznacza to, że ten trend wzrostowy należy uważnie śledzić i w pogłębiony sposób analizować. Podobne badania warto by było prowadzić równoległe na Ukrainie i porównywać uzyskiwane rezultaty, które mogą być inspirującą wskazówką do tego, jak budować dobrosąsiedzkie relacje i co je może ugruntowywać.

TABELA 1. Zmiany sympatii do poszczególnych narodów

Narody	Wskazania respondentów według terminów badań																								
	'93	'94	'95	'96	'97	'98	'99	'01	'02	'03	'04	'05	'06	'07	'08	'10	'11	'12	'13	'14	'15	'16	'17	'18	'19
	w procentach																								
Amerykanki	62	58	63	59	64	61	54	50	58	56	45	46	49	44	47	45	43	51	43	41	44	46	54	43	51
Anglicy	47	41	51	51	55	50	45	44	51	49	46	50	50	53	51	50	44	54	47	43	48	47	51	43	50
Arabowie	-	-	-	-	-	-	-	-	16	13	11	8	9	12	21	24	23	23	-	-	-	8	16	10	13
Białorusini	19	17	18	21	22	19	18	26	26	22	21	18	23	27	34	34	31	33	30	29	28	25	37	21	31
Bułgarzy	19	16	23	23	23	20	20	25	26	24	22	19	24	29	35	37	33	38	32	31	32	26	-	-	34
Chińczycy	-	-	-	-	-	21	19	22	26	22	20	16	18	22	31	29	31	32	27	25	27	25	37	24	31
Chorwaci	-	-	-	-	-	-	-	25	29	28	-	-	-	-	40	36	44	37	38	39	-	46	-	47	
Czesi	38	30	43	44	45	41	44	47	50	50	49	46	52	53	53	51	58	51	50	50	50	59	44	56	
Duńczycy	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	35	32	40	41	45	43	38	48	37	-	-	-	46	-	41
Finowie	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	32	30	35	37	-	43	40	45	38	-	-	-	-	-	40
Francuzi	61	51	67	62	60	58	53	55	51	48	45	43	48	52	49	51	45	53	41	44	44	43	48	33	41
Irlandczycy	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	39	43	49	54	47	46	40	47	44	46	42	-	-	-	46
Litwini	24	22	35	36	36	29	30	36	38	36	38	32	36	38	41	42	36	40	32	34	34	31	42	28	36
Niemcy	23	26	35	43	38	32	31	32	38	36	33	34	33	30	38	39	38	43	38	39	43	37	46	30	36
Romowie (Cyganie)	-	6	10	12	10	10	13	17	15	16	15	13	14	14	21	23	22	24	20	20	18	11	21	12	17
Rosjanie	17	16	17	21	20	19	17	23	24	22	18	16	22	24	30	34	32	34	31	25	22	20	31	18	28
Rumuni	9	8	11	12	11	10	13	15	15	15	14	12	16	16	25	26	24	26	21	21	21	15	28	-	24
Słowacy	33	32	44	38	39	36	34	42	42	43	41	36	44	48	51	51	49	57	48	47	48	48	57	42	53
Ukraińcy	12	9	14	16	15	13	16	19	22	19	29	23	24	25	34	34	32	32	31	34	36	27	36	24	31
Węgrzy	47	41	56	48	47	44	44	47	48	45	43	39	45	45	48	49	46	52	42	43	44	45	54	42	53
Włosi	63	54	66	62	63	55	53	54	54	53	50	52	52	51	54	52	47	55	46	48	51	49	57	44	55
Żydzi	15	17	25	26	28	19	19	19	23	21	18	20	20	23	34	31	31	33	28	29	28	23	37	24	31

Źródło: Komunikat z badań nr 17/2019: Stosunek do innych narodów, CBOS: Warszawa luty 2019, s.3.

Reasumując, w ciągu ostatnich dwudziestu pięciu lat zauważalny jest wzrost nastawień pozytywnych wobec obywateli Ukrainy, zwłaszcza od czasu pomarańczowej rewolucji i należy to uznać za społecznie i kulturowo korzystny trend. Na ten stan rzeczy składa się także wiele innych czynników, które mogą być przedmiotem odrębnych, bardziej pogłębionych badań takich, jak: wydarzenia polityczne, uwarunkowania historyczne, pamięć historyczna, stereotypy narodowościowe, własne doświadczenia, stosunki polityczne między krajami, itp. Te zmienne należy poddawać weryfikacji w przyszłych badaniach empirycznych, bowiem mogą one dostarczyć wielu nowych ustaleń i pogłębić wiedzę o szansach poprawiania wzajemnych relacji pomiędzy Polakami i Ukraińcami.

3.b. Pamięć o Wołyniu - trudna przeszłość

Poniżej przedstawione zostaną najnowsze wyniki badań opinii publicznej dotyczące wiedzy i pamięci obywateli w Polsce o wydarzeniach na Wołyniu w 1943r., (wówczas to - równoległe do toczącej się II wojny światowej - dokonana została zbrodnia na obywatelach polskich zamieszkujących w tej części Ukrainy) [9]. Te wydarzenia z okresu II wojny światowej rzutują w sensie historycznym znacząco na relacje wzajemne pomiędzy Polakami i Ukraińcami. Jednakże, gdy prześledzimy uważnie najnowsze wyniki badań opinii publicznej sprzed roku (zrealizowano je w czerwcu 2018r.) sygnalizują one istotny społecznie trend, a zarazem korzystny zwrot wskazujący na to, że w okresie od 1997r. do 2018r. w odczuciu ponad 2/3 badanych (a w latach 2002, a następnie 2004-2008 odnotowano aż ponad ¾ takich wskazań) przeważa pogląd, że pojednanie między Polakami i Ukraińcami rozumiane jako przekraczanie trudnej pamięci o przeszłości jest możliwe. To jest ten rodzaj sygnału społecznego, który wymaga poważnego rozważenia i podjęcia działań edukacyjnych - w obrębie obu grup narodowych - prowadzących do pokonywania pamięci o trudnej przeszłości - budowaniem wizji przyszłości. Wizji, która będzie lekcją wypływającą z trudnych doświadczeń z przeszłości, gdy to w XVII wieku Polacy na Wołyniu dokonali zbrodni na Ukraińcach, a w XX wieku - Ukraińcy na Polakach. Doświadczenia z przeszłości są bolesne dla obu grup narodowych, to nie ulega najmniejszej wątpliwości, ale powinny stać się znakiem ostrzegawczym, że takich działań już nigdy więcej nie powinno się podejmować, bowiem nie ma w nich wygranych. W tak krwawych konfliktach - jak uczy doświadczenie z przeszłości - przegrywają obie strony konfliktu, tylko dzieje się to w różnym czasie.

TABELA 2

Czy, Pana(i) zdaniem, pojednanie między Polakami a Ukraińcami jest:	Wskazania respondentów według terminów badań														
	VI '97	IV '99	V '00	V '01	IX '02	VII '03	V '04	XII '04	VI '05	V '06	VI '07	VI '08	VI '13	VII '13	VI '18
	w procentach														
– możliwe	58	57	67	64	73	63	60	81	74	77	79	75	63	64	64
– niemożliwe	39	40	32	35	25	37	35	14	22	18	10	13	21	19	21
Trudno powiedzieć	3	3	1	1	2	0	5	5	4	5	11	12	16	17	15

Źródło: Komunikat z badań nr 84/2018: Wołyń 1943 – pamięć przywracana, CBOS: Warszawa, czerwiec 2018, s.4.

Wniosek, jaki nasuwa się z powyższej analizy jest następujący: społeczeństwo polskie - co sygnalizują powyższe badania opinii publicznej - daje obecnie wyraźny sygnał społeczny wskazujący na gotowość przezwyciężania pamięci o przeszłości. To nie ulega wątpliwości, że jest to napawający optymizmem sygnał społeczny. Pojawia się w związku z tym wyzwanie w zakresie tego, jak napędzić konstruktywną treścią programy współpracy związane z budowaniem wizji przyszłości takiej, która będzie motywująca do współpracy dla obu partnerów. Podejmowane na coraz szerszą skalę inicjatywy w zakresie rozszerzania wymiany wzajemnej, jak np. organizowane regularnie we Lwowie i Olsztynie (wymiennie) Forum Polsko-Ukraińskie stanowią konstruktywny przykład na to, że pojednanie, realizowane z aktywnym udziałem przedstawicieli młodego pokolenia, dyskusja o przeszłości w kontekście budowania przyszłości są drogą do prowadzącą do zamierzonego celu. Towyraźne spojrzenie i działania skierowane w przyszłość.

3.c. Polityka pamięci - czym jest?

Ostatnim wątkiem tematycznym, który zostanie podjęty jest polityka pamięci, określana także jako polityka historyczna i jej odbiór w społeczeństwie polskim. CBOS we wrześniu 2018 r. przeprowadził badania opinii publicznej wśród dorosłej części społeczeństwa polskiego dotyczące tego, jak postrzegają obywatele realizowaną przez władze kraju politykę historyczną i czy ta wizja historii służy budowaniu dobrego wizerunku Polski [8]. Poniższy rozkład odpowiedzi na pytanie otwarte: „Czy w historii Polski dostrzega Pan(i) jakieś wydarzenia, o których powinno się mówić więcej niż dotychczas? Jakie to wydarzenia?” ukazuje interesujące zależności.

Po pierwsze, daje się wyraźnie zauważyć że polityka historyczna realizowana przez władze państwowe w odbiorze społecznym osiągnęła wysoki poziom nasycenia. 2/5 badanych jest zdania, że nie ma takich wydarzeń z przeszłości, które są pomijane bądź marginalizowane. O ważnych wydarzeniach z przeszłości mówi się - w odczuciu badanych - wystarczająco dużo, co ilustruje poniższy rozkład opinii społecznych.

Czy w historii Polski dostrzega Pan(i) jakieś wydarzenia, o których powinno się mówić więcej niż dotychczas? Jakże to wydarzenia?

ODPOWIEDZI NA PYTANIE OTWARTE.

Wydarzenia do XIX wieku włącznie (np. chrzest Polski, średniowiecze, XVII wiek: potop szwedzki, odsiecz wiedeńska; XVIII wiek: rozbiory, Konstytucja 3 maja; powstania narodowowyzwoleńcze w XIX wieku)	2%
Odzyskanie niepodległości (I wojna światowa i formowanie się państwa polskiego, powstanie wielkopolskie, powstania śląskie)	3%
Wojna 1920 roku, dwudziestolecie międzywojenne	1%
II wojna światowa	17%
II wojna, okupacja, straty Polski (także w kontekście odszkodowań) – ogólnie	7%
Katyń, wojna z ZSRR, wywózki na Sybir	4%
Obozy koncentracyjne (niepolskie), ludobójstwo na Polakach	3%
Rzeź na Wołyniu, relacje z Ukraińcami	2%
Zagłada Żydów, Jedwabne, udział Polaków w ratowaniu Żydów, relacje polsko-żydowskie	2%
Powstanie warszawskie	1%
Udział Polaków w działaniach wojennych na Zachodzie: bitwa pod Monte Cassino, bitwa o Anglię itp.	1%
Inne: wojna obronna 1939 roku, AK, zakończenie wojny	1%
Działania odwetowe ze strony państwa polskiego po wojnie (akcja „Wisła”, polskie obozy dla Ślązaków)	1%
Okres PRL (komunizm, zimna wojna, zrywy wolnościowe przed rokiem 1980, powstanie „Solidarności” i stan wojenny)	3%
Przemiany systemowe od roku 1989 (przemiany polityczne i gospodarcze, demokracja, Okrągły Stół, wybory 4 czerwca 1989)	2%
III RP (przystąpienie do UE, katastrofa smoleńska)	1%
Inne konkretne postulaty	1%
Dbać o prawdę historyczną, nie fałszować historii – ogólny postulat	1%
Ogólniki i inne uwagi	2%
Brak takich wydarzeń, mówi się wystarczająco dużo	41%
Trudno powiedzieć	29%

Źródło: Komunikat z badań nr 142/2018: Polacy i Narodowym Święcie Niepodległości i polityce pamięci, CBOS: Warszawa październik 2018, s. 7.

Na pytanie, o jakich wydarzeniach powinno się mówić więcej, badani najczęściej postulują, że powinny to być omawiane wydarzenia dotyczące okresu II wojny światowej (17% wskazań). W odniesieniu do podnoszonych kwestii dotyczących relacji polsko-ukraińskich z okresu II wojny światowej 2% badanych Polaków postuluje, że więcej powinno się mówić nt. rzezi na Wołyniu relacji z Ukraińcami. Poniższe wskazanie pokazuje, że temat bolesnej przeszłości w relacjach polsko-ukraińskich nie jest tym wątkiem, który Polacy chcą szczególnie intensywnie rozważać i pogłębiać w debacie publicznej. To sygnał, że temat ten wychodzi z obiegu społecznego, z pierwszych stron gazet czy serwisów informacyjnych, osłabło zainteresowanie nim, przestał być tematem uwagi społecznej, nie należy już do kręgu tematów „gorących”, bulwersujących opinię publiczną. To swoiste *signum temporis*.

4.Refleksje końcowe

Odchodzi na margines uwagi pamięć o przeszłości, nawet tej trudnej przeszłości. Nasycenie, a może wręcz przesylenie w debacie publicznej tematyką historyczną, w odbiorze społecznym osiągnęło poziom wysoki i nieskuteczne mogłoby być jej wzmacnianie. To bardzo ważny sygnał społeczny, którego nie można zignorować. To sygnał zmian świadomościowych dokonujących się w społeczeństwie polskim, co odnotowują przeprowadzone przez CBOS badania. Ale też nasuwa się wniosek i zarazem postulat, że przyszłość relacji polsko-ukraińskich można konstruktywnie nasycać treściami zorientowanymi w przyszłość, a nie zwrotem w przeszłość. To kierunek dla budowania wzajemnych relacji. I to jest także lekcja płynąca z analizy badań socjologicznych, które - jak wskazują uzyskane rezultaty - warto dalej prowadzić, bowiem dostarczają nam wiedzy o nas samych i o tym, jak się zmieniamy. Jeśli weźmiemy te wyniki badań pod uwagę, to mogą one spełnić wysoce pozytywną rolę w procesie szeroko rozumianego zbliżania się oraz zjednywania obywateli Polski i Ukrainy.

Bibliografia

I.Pozycje książkowe

1. Eriksen, Th. H., Etniczność i nacjonalizm. Ujęcie antropologiczne, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2013.

2. Glasser, W., The Identity Society, Harper Colophon Books, New York 1971.

3. Huntington, S., The Clash of Civilisation and the Making of a New World Order, Simon & Schuster, New York 1996.

4. Perry, J., Znaczenie bycia tożsamym, [w:] Filozofia podmiotu, Fundacja Aletheia, Warszawa 2001, Fragmenty Filozofii Analitycznej, t.8.

5. O'Sullivan, T., Hartley, J., Saunders, D., Montgomery, M., Fiske, J., Kluczowe pojęcia w komunikowaniu I badaniach kulturowych, Wydawnictwo ASTRUM, Wrocław 2005.

6. Ścigaj, P., Tożsamość narodowa. Zarys problematyki, Księgarnia Akademicka, Kraków 2012.

II. Raporty badawcze

7. Komunikat z badań nr 17/2019: Stosunek do innych narodów, CBOS: Warszawa, luty 2019.

8. Komunikat z badań nr 142/2018: Polacy o Narodowym Święcie Niepodległości i polityce pamięci, CBOS: Warszawa, październik 2018.

9. Komunikat z badań nr 84/2019: Wołyń 1943 - pamięć przywracana, CBOS: Warszawa, czerwiec 2018.

МІЖНАРОДНА НОРМАТИВНО-ПРАВОВА БАЗА ЗАХИСТУ ПРАВ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН В УКРАЇНІ

The international and domestic legal and regulatory framework for the protection of the national minorities' rights in Ukraine is researched. It is shown in the article that in the international legal framework attention is paid to the justification of the legal status of the concept of "national minorities". The peculiarities of the legislative protection of the national minorities' rights in Ukraine in social, cultural, and linguistic spheres are analyzed.

Key words: national state, national politics, national minorities, ethnic minorities, ethnic groups, indigenous peoples.

Дослідження етнонаціональної структури українського суспільства передбачає насамперед визначення змісту її базових категорій. Мова йде передусім про категорії «національна меншина», «етнічна меншина», «етнічна група», «етнічна спільнота», «етнонаціональна група». Як правило, цими поняттями оперують у своїх працях науковці і політики, визначаючи різні категорії населення, які зараховують до національних меншин. Кожна окрема держава, враховуючи власні історичні та політичні реалії, дає свої дефініції суб'єктам етнонаціональної політики, виробляє власний підхід до реалізації їхніх прав. Немає єдності щодо змісту етнополітичних термінів і серед вітчизняних дослідників. І хоча нічого принципово нового в галузі теоретичної етнології запропоновано не було, сам факт активної дискусії з проблем етнічності засвідчує, що не можна вважати ту чи іншу точку зору остаточною, навіть якщо сьогодні вона визнається більшістю дослідників.

Відповідно до документів Організації Об'єднаних Націй та ЮНЕСКО, національною державою є така, де титульний народ становить 67 % населення в країні. За Всеукраїнським переписом 2001 р. в Україні, окрім 37,6 млн. (77,8 %) українців, є представники ще 15 етнічних спільнот. Це росіяни - 8,3 млн. (17,3 %), білоруси - 275,8 тис. (0,6 %), молдавани - 258,6 тис. (0,5 %), болгары - 204,6 тис. (0,4 %), угорці - 156,6 тис. (0,3 %), румуни - 151 тис. (0,3 %), поляки - 144,1 тис. (0,3 %). [1, с. 114]. До 1 січня 2000 р. до Криму прибуло на постійне проживання 256 тис. репатріантів з – поміж кримських татар (з них

27 % зосередилися в містах, а 73 % в селах, утворивши три сотні нових селищ і мікрорайонів у містах) [2, с. 345-346].

Поряд з титульною українською нацією громадянське суспільство в Україні творять представники 135 національностей. Решта становлять 0,1–0,2 %, тобто є нечисленними етнічними спільнотами: євреї - 103,6 тис., вірмени - 99 тис., греки -91,5 тис., азербайджанці - 45,2 тис., німці - 33,3 тис., гагаузи - 31,9 тис. Понад 36 представників різних етносів в Україні, які налічують від однієї до 10 тис. і проживають переважно розпорошено в містах України, належать корейці, узбеки, мордвини, латвійці, таджики, башкири та ін. Вони ніде в Україні не проживають компактно і є мігрантами часів СРСР, що були направлені на роботу та взяли змішані шлюби. До цих 135 представників народів ще належать 79 спільнот, які за чисельністю налічують від 3 осіб до сотні: алеути - 6 чол., ітельмени - 18 чол., удегейці - 42 чол., тувинці - 43 чол., мансі - 43, тофлари - 18 чол., долгани – 26, юкагири - 12 чол. та ін. Але їх не можна зараховувати до національних меншин з огляду недавньої осілости та невеликої чисельності [3].

Слід зазначити, що протягом тривалого періоду комуністичні власті СРСР намагалися розчинити українську націю представниками інших національних спільнот, особливо росіянами. Офіційна радянська пропаганда активно експлуатувала визначення понять на кшталт «народи України», «Радянська Україна – багатонаціональна республіка», «Україна – батьківщина радянських народів» тощо. Мета та сенс поширення таких формул очевидна – поставити під сумнів право українського народу на свою незалежність та розбудову національної держави. Тому, як стверджують вітчизняні дослідники, сьогодні у процесі консолідації української нації ключову роль мають відігравати етнонаціональні чинники (відносини між етносуб'єктами титульна нація – національні меншини – корінні народи), а також відносини всередині окремого етносу, які відображають соціально – історичні та політико – економічні умови його життя, етнічний статус, традиції, норми, пріоритети і цінності [4, с. 318 - 319].

Конкретизація змісту поняття «національна меншина» міститься у міжнародно-правових документах, зокрема, в робочому документі Організації Об'єднаних Націй E/74/72/25/1996 W31 «Визначення меншин» (1996 р.), який розглядає цю правову категорію у зв'язку з іншими суміжними поняттями. Стаття 1: «Меншина означає групу осіб, які постійно проживають на території держави, є чисельною меншістю стосовно решти населення цієї держави, тобто складають менше половини її населення, мають національні, етнічні, релігійні, мовні, а також інші пов'язані з ними характеристики, культуру, традиції і т.д., які відрізняються від відповідних характеристик решти населення, і які виявляють прагнення до збереження існування і самобутності такої групи». Також у Ст. 5 даного документа вказується, що до меншин не відносяться: а) корінні народи; б) групи осіб,

які розглядаються як народи і відповідно мають право на самовизначення; в) групи осіб, які мають згадані вище характеристики та явно не прагнуть до своєї самобутності; г) групи осіб, які мають згадані вище характеристики, але є настільки малочисельними, що відсутня об'єктивна можливість встановити для них якийсь спеціальний режим захисту [5, с. 48]. Висловлюється також застереження про те (Ст. 6), що коли є сумніви у тому, що групи не прагнуть до збереження своєї самобутності, діє презумпція, що вони до неї прагнуть, а тому кожній групі надається найбільш сприятливий режим у цьому.

Найбільш поширеною та вдалою є дефініція поняття «національна меншина», авторство якої належить члену Підкомісії з прав людини ООН Ф. Капоторті. Він вважає, що національною меншиною є: 1) група населення, яка відрізняється від основної групи населення своїм етнічним походженням, чи своєю національністю, чи то своєю мовою, чи то своєю релігією; 2) за своєю кількістю поступається основній групі населення; 3) не займає домінуючої позиції в країні; 4) демонструє бажання зберегти свою самобутність і свою культуру, традиції, релігію чи мову; 5) не складається з недавніх мігрантів або біженців; 6) має глибоке коріння в країні проживання (як правило, громадяни цієї країни) [6, р. 307]. Потрібно вказати, що дискусії з проблеми визначення поняття «національна меншина» в спеціальній Підкомісії ООН велися більше 40 років без будь – якого позитивного результату. На це впливала політика урядів ряду країн, що були незацікавлені надавати якісь особливі права національним групам населення на своїй території. Подібне вони трактували як загрозу цілісності держави. Лише на 24 – й сесії Підкомісія ухвалила резолюцію, в якій призначила Спеціального доповідача – Ф. Рапоторті. У Підкомісію 46 країн надіслали свої інформації із врахуванням роботи спеціальних органів ООН. В результаті було опубліковано 76 наукових праць про стан етнічних, мовних і релігійних груп у 76 країнах. На їх основі 30 – та сесія розглянула кінцеву доповідь Підкомісії, яка була опублікована в 1979 році [7].

Визначення «національної меншини» загалом базується на суб'єктивних та об'єктивних критеріях. До об'єктивних, очевидно, слід зарахувати: чисельну меншість, термін проживання на території держави та громадянство, стійкі етнічні характеристики (етнічні, мовні, релігійні, культурні риси, консолідованість меншини), не домінуюче становище, відсутність власної державності на території проживання. До суб'єктивних - прагматичне бажання зберегти статус – кво (збереження наявних характеристик). До цього часу в Україні існувала думка, що «національна меншина» - це окремі групи населення в державі, мовно і культурно відмінні від титульної нації, які мають власне минуле та прагнуть до самобутнього існування як національна спільнота. Окреслювалися три основні типи національних меншин: 1) увесь народ перебуває в межах однієї держави (бретонці, лужичани); 2) народ поділений між двома чи кількома державами (каталонці, баски, курди);

3) національна меншина є частиною народу, що має свою власну державу (поляки, німці, угорці тощо). Головною ознакою національної меншини була наявність власної державності поза країною проживання [8, с. 432].

Окремі вітчизняні дослідники із застереженням ставляться до терміну «меншина», вважаючи його образливим, натомість використовують поняття «національна та етнічна група». У міжнародних документах, зокрема, в «Декларації про перспективи розвитку співробітництва між Україною та Республікою Грузія і спільних підходів щодо питань міжнародних відносин» (1995 р.) вживається термін «етнонаціональна меншина», хоча при цьому зберігається зміст поняття «національна меншина». Поряд з цим у «Договорі про відносини добросусідства і співробітництва між Україною та Румунією» румуни, що проживають в Україні, визнаються як національна меншина [9, с. 4]. У працях українських дослідників дедалі частіше спостерігається ототожнення, заміна поняття «національна меншина» на «етнічна меншина» чи «етнічна спільнота». Це зумовлюється становленням в Україні нового наукового напрямку – етнодержавознавство, толерантним ставленням до представників усіх національностей та постановкою таких цілей і завдань у державній етнонаціональній політиці, які дають змогу титульному етносові бути не суб'єктом, а повноправним об'єктом державної політики. Однак ці поняття не є тотожними, оскільки поняття «етнічна меншина» значно ширша за змістом від «національної меншини».

У своїй більшості сучасні вітчизняні науковці характеризують поняття «національна меншина» за кількома критеріями: 1) умовою реалізації етнічної меншини як цілісної структури є її взаємодія з іншими етнічними групами населення країни проживання, в процесі якої наповнюється змістом формула «ми – вони»; 2) етнічна меншина – це чітко визначений статус у відносинах, котрі складаються у поліетнічному суспільстві, де базовою є формула «більшість - меншість»; 3) етнічна меншина є своєрідним різновидом спільноти людей, яка ґрунтується на їхньому соціальному походженні, має спільні мовно – культурні характеристики, психологічні орієнтації та усвідомлення належності до цієї спільноти; 4) межі терміну «етнічна меншина» визначаються його співвідношенням із терміном «етнічна група» та «національна група». Звідси висновок, що «національна меншина» є різновидом «етнічної», з чітко окресленим статусом в поліетнічній державі та особливими адміністративними стосунками з нею, а значить – чіткими політичними цілями, претензіями на особливий статус у системі адміністративно – державних стосунків [10, с. 27]. Головною ознакою «етнічної меншини» є здатність до самовідтворення, доказом чого є природний приріст у групі, передача наступним поколінням етнічної свідомості, само ідентифікації.

Варто звернути увагу на те, що у зарубіжній та вітчизняній науці поряд з терміном «етнічна група» часто вживається термін «національна група». Зазвичай ці два поняття використовуються як синоніми. При цьому

національною групою вважають таку групу людей, які відірвалися від основного масиву етносу, що створив свою державу та сформував свою націю. Етнічні і національні групи мають більше спільного, ніж відмінного. Слід зауважити, що у науковий обіг було введено термін «етнонаціональна група», який інтегрує ці два поняття. Характерним для етнонаціональних груп є те, що: по – перше, у країнах свого проживання вони, як правило, не мають власної національної державності; по – друге, вони мають свою історію, але не мають своєї історичності, тобто виявляють себе у сфері культури і не є активними історичними суб'єктами; по – третє, а це особливо потрібно підкреслити, вони поводять себе переважно як групи інтересів, вимагаючи справедливого розподілу праці, кращих умов для отримання освіти та голосу у виробленні зовнішньої політики. Саме ці риси необхідно враховувати при розробці й оновленні державної концепції етнонаціональної політики та її впровадження у життя [11, с. 45].

Різноманітні підходи до тлумачення поняття «національна меншина» характерні не лише науковим школам, але й законодавствам різних країн, міжнародним правовим актам. Практично всі документи міжнародного права не містять чіткого й однозначного визначення поняття «меншина». Це значно утруднює його використання у випадках правового застосування. Держави Європейського Союзу, особливо Центральної та Східної Європи загалом уникають застосування у своєму законодавстві поняття «народи». Так, у Конституції Словенії використовується поняття «корінні італійські та угорські етнічні громади». Окремо живається поняття «циганські громади» [12]. У Конституції Угорщини застосовується терміни «національні та етнічні меншини» [13]. Республіка Хорватія застосовує поняття «нація» та «меншина» [14]. Чехія у свою чергу використовує поняття «національні та етнічні меншини» [15]. Нормативно – правовий зміст цих термінів конкретизується в інших законодавчих актах, позаяк останніми роками набуває актуальності питання, чи може демократична держава дозволити собі таке ставлення до меншин, коли їхнім представникам надавалася б перевага перед іншими категоріями громадян.

Європейські концепти меншин не є універсальними, оскільки уряди країн – членів ЄС мають право самостійно визначати факт наявності чи відсутності у правовому сенсі національних меншин, встановлювати власні характеристики. Так, в Німеччині, наприклад, до національних меншин належать групи людей, які, крім власної ідентичності, що базується на мовних і культурних диференціаціях порівняно з більшістю населення, є традиційними резидентами Німеччини і проживають у традиційно встановлених регіонах. Таким чином, Німеччина не визнає наявності меншин, крім національних меншин і етнічних груп, члени яких мають німецьке громадянство. Аналогічні положення містяться в національних законодавствах Швейцарії, Польщі та ін. [16; 17].

Серед європейських держав одним із найвдаліших законодавств щодо захисту прав національних меншин вважається законодавство Угорщини. Конституція Угорщини, прийнята у 1989 р., проголосила право меншин на збереження власної культури, мови та релігії. У 1993 р. відбулося ухвалення окремого Закону «Про права національних меншин та етнічних меншин», яким регулюється забезпечення культурної автономії національних та етнічних меншин і визначається саме поняття національна меншина як національна або етнічна група, котра протягом хоча б ста років проживає на території країни, становить меншість за чисельністю щодо всього населення, члени якої є громадяни Угорщини, котрі відрізняються від іншої частини населення своєю мовою, культурою, традиціями та проявляють почуття спільності, метою якого є збереження своїх цінностей, а також захист інтересів своїх історично сформованих спільнот» [18; 19, с. 64 - 65].

У практиці українського законодавства вперше поняття «національна меншина» було використано в Законі «Про національні меншини в Україні» від 25 червня 1992 р. у статті 3 цього закону національні меншини визначені як «групи громадян, які не є українцями за національністю, виявляють почуття національного самоусвідомлення і спільності між собою» [20, с. 34]. Ця дефініція не містить жодного чіткого критерію, за яким представників того чи іншого етносу України можна було б зарахувати до національних меншин. Вона не визначає ні часових критеріїв перебування на даній території, а ні певної кількісної характеристики, ні наявності власної історичної батьківщини тощо. У зв'язку з цим в Україні, по суті, можуть швидко виникати меншини за рахунок натуралізованих іммігрантів. Одна справа, коли у 5,3 рази збільшилася кількість кримських татар, які не є іммігрантами, а репатріантами, а інша ситуація з представниками кавказьких національностей. Протягом 90-х років ХХ ст. в Україні при загальному зменшенні кількості всього населення чисельність вірмен збільшилася у 1,8 рази, грузинів – на 45%, азербайджанців – на 22%. Збільшення цих та інших груп відбувалося очевидно за рахунок людей, які історично не були пов'язані з Україною.

Визначення цього поняття знаходимо також і в міжнародно-правових документах, а саме в «Договорі про відносини добросусідства між Україною та Румунією», який був ратифікований Законом № 474/97 – ВР від 17 липня 1997 р. Так, частина 2, п. 2 статті 13 Договору дає визначення румунської національної меншини в Україні. Зазначається, що до меншини слід зарахувати «громадян України, незалежно від регіонів, де вони проживають, і які відповідно до їхнього вільного вибору належать цій меншині, зважаючи на етнічне походження, мову, культуру чи релігію» [21]. Договір з Румунією чітко окреслює правову базу, якою має керуватися Українська держава з Румунською національною меншиною. Це – Рамкова конвенція Ради Європи про захист національних меншин 1994 р., документ Копенгагенської наради-

конференції з питань людського виміру ОБСЄ 29.06.1990 р., Декларація Генеральної Асамблеї ООН щодо прав осіб, які належать до національних або етнічних релігійних і мовних меншин (Резолюція 47/135) від 18 грудня 1992 р, Рекомендації 1201 Парламентської Асамблеї Ради Європи щодо додаткового Протоколу до Європейської конвенції з прав людини стосовно прав національних меншин 1993 р. (щодо останнього документа зроблено зауваження, що ці Рекомендації не зачіпають колективних прав і не зобов'язують Україну надати національній меншині право на спеціальний статус територіальної автономії, заснованої на етнічних критеріях) [22; 23; 24].

Такий підхід цілком відповідає міжнародним правовим нормам. До базових загальноєвропейських документів у сфері захисту прав меншин належить Рамкова конвенція про захист прав національних меншин, яку Україна ратифікувала після вступу до Ради Європи в грудні 1997 р. У ній немає визначення поняття «національна меншина». Рамкова конвенція чітко виділяє три аспекти: 1) повага до територіальної цілісності та національного суверенітету держав-учасників конвенції; 2) право кожної особи, яка належить до національних меншин, вільно вирішувати – вважатися чи не вважатися їй такою, і це рішення або здійснення прав у зв'язку з ним не повинно завдати шкоди такій особі; 3) держави – учасники конвенції будуть домагатися досягнення у всіх сферах економічного, соціального, політичного і культурного життя повної та справжньої рівності між особами, які належать до національних меншин, та особами, які належать до більшості населення. Конвенція та Пояснювальна доповідь до неї констатує, що «плюралістичне та справді демократичне суспільство має не тільки поважати етнічну, мовну і релігійну самобутність кожної особи, яка належить до національної меншини, а й створювати відповідні умови для виявлення, збереження та розвитку цієї самобутності» [25, с. 103]. Як випливає із самої назви Конвенції, вона є рамковим документом і містить переважно правові принципи, яких держави зобов'язується дотримуватися, і цілі, яких вони мають досягти. Відповідно до пункту 11 Пояснювальної доповіді до Рамкової конвенції, її положення не будуть застосовуватися безпосередньо. У зацікавлених держав залишається певна можливість враховувати конкретні обставини, діяти на власний розсуд у виконанні завдань, які вони зобов'язувалися вирішити. Практична реалізація принципів Рамкової конвенції здійснюватиметься за допомогою національного законодавства та відповідної державної політики.

Україна, ратифікувавши цей міжнародно-правовий документ, фактично визнала міжнародні стандарти у політиці й законодавстві щодо національних меншин. Слід зазначити, що правовий статус національних меншин, крім прав, передбачає ще й обов'язки. Статтею 2 Закону України «Про національні меншини в Україні» проголошено, що громадяни України всіх національностей зобов'язані дотримуватися Конституції та законів України, оберігати її державний суверенітет і територіальну цілісність, поважати

мови, культури, традиції, релігійну самобутність українського народу та всіх національних меншин. Крім того, визнані Україною Гаазькі рекомендації щодо прав національних меншин на освіту (1996 р.) у ст. 1 фіксують обов'язок національних меншин інтегруватися у більш широке суспільство держави через належне володіння державною мовою [26, с. 136].

В них констатується: по – перше, що право осіб, які належать до національних меншин, на збереження своєї самобутності може бути повністю реалізоване тільки тоді, коли вони добре володіють своєю рідною мовою у процесі навчання. Разом з тим особи, які належать до національних меншин, зобов'язані інтегруватися в більш широке суспільство держави через належне володіння державною мовою. По – друге, державна мова повинна бути предметом постійного викладання бажано вчителями, які володіють двома мовами і добре знають рівень культурної та мовної підготовки дітей. Протягом цього періоду необхідно постійно і поступово збільшувати кількість предметів, які викладаються державною мовою. Гаазькі рекомендації були повністю враховані Україною при підготовці та ухваленні законів «Про освіту» (5. 09. 2017 р.) та «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (25. 04. 2019 р.) [27; 28]. Ухвалені закони закрили більшість «білих плям» щодо статусу української мови, але при цьому не обмежили права національних меншин.

Ословські рекомендації з мовних прав національних меншин та пояснювальна записка до (1998 р.) пропонують забезпечити національним меншинам можливість інтеграції у всі сфери суспільного життя, але при умові доброго володіння ними мовами держав у яких вони проживають [29, с. 152]. Важливим міжнародним документом, що став частиною українського законодавства, є Європейська хартія регіональних мов або мов меншин, яку Україна підписала у Страсбурзі в травні 1996 р. та ратифікувала 15 травня 2003 р. [30, с. 318]. З огляду на неможливість забезпечити виконання зобов'язань, що випливають з Хартії, стосовно всіх (понад 130) етнічних груп, які проживають на території України і можуть згідно чинного законодавства вважатися національними меншинами, а також зважаючи на право (згідно з п. 1 Ст. 3 Хартії) кожної країни самій визначати мови, стосовно яких вона зобов'язується застосувати положення Хартії, тимчасово було вирішено визначати певну кількість таких мов. У самій Європейській хартії містяться принципи, що визначають поняття «регіональна мова або мови меншин». Це мови, які: 1) традиційно використовуються в межах певної території держави громадянами цієї держави, що складають групу, котра за своєю чисельністю менша від решти населення цієї держави; 2) такі мови є засобом спілкування певної кількості осіб, яка виправдовує здійснення різних охоронних та заохочувальних заходів, передбачених цією Хартією. Верховна Рада України постановила, що положення Хартії можна застосувати до мов 10 національних меншин: білоруської, болгарської, гагаузької, грецької,

єврейської, кримськотатарської, молдавської, німецької, польської, російської, румунської, словацької та угорської мов [30, с. 318 - 344]. Таким чином, будь – яка країна – член Ради Європи може обирати свою, прийнятну саме для неї дефініцію.

Зважаючи на те, що в політико – правовому просторі поліетнічних держав Європи постійно ведеться полеміка щодо статусу національних меншин та реалізації їхніх прав, проблема термінологічних визначень залишається актуальною й надалі. Чинні нормативно – правові документи України неоднозначно трактують правовий статус суб'єктів українського суспільства. У них використовуються поняття: 1) «народ», «етнічні групи», «національні групи» - Декларація прав національностей України (1. 11. 1991 р.); 2) «національні меншини» - закон «Про національні меншини в Україні» (25. 06. 1992 р.); 3) «національні меншини», «корінні народи» - Конституція України (1996 р.). Поняття «корінні народи» вперше було використане в Ст. 11 Конституції України [31, с. 120]. В ній визнається, що, крім титульної нації – українців, «корінними» є й інші народи та національні меншини. Українська держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традиції і культурі, а також розвитку етнічної, культурної, мовної, релігійної самобутності всіх корінних і національних меншин. Однак жодної дефініції цього поняття немає у нормативно – правових документах України.

В українському суспільстві поняття «корінний народ» переважно трактується як автохтонна етнічна спільнота, етногенез якої відбувався в межах сучасних кордонів України, становить етнічну меншість у складі її населення і не має власного державного утворення за межами Української держави. Застосування терміну «корінні народи» в правовому полі України, внесення його до ряду статей Конституції є доволі дискусійним в етнополітичній практиці. Так, частина дослідників та політиків відстоюють його вживання лише в розумінні титульного етносу, інші залучають до нього ще 3 – 4 народи півдня України, треті шукають «корінні національні меншини», на власний розсуд трактуючи Ст. 11 Конституції. Зрозуміло, що у багатьох представників етнічних груп, чий предки проживали в Україні, а це румуни і молдавани Буковини, болгари і гагаузи Буджакського степу, росіяни Слобожанщини і Півдня, угорці Закарпаття, кримські татари, караїми Криму, виникає бажання заявити про свій корінний статус проживання. Міжнародна практика засвідчує, що головною ознакою для визначення поняття «корінні народи» є відсутність батьківщини за межами держави проживання. Якщо основною ознакою поняття «корінний народ» визначити відсутність державного утворення поза межами України, то на такий статус можуть претендувати кримські татари, караїми, кримчаки, гагаузи.

Тлумачення поняття «корінні народи» знаходимо у Міжнародній конвенції ООН «Про корінні народи і народи, що ведуть племінний спосіб життя». У Ст. 1,1, зокрема, вказується, що під дію Конвенції підпадають:

1) племінні народи в незалежних країнах, які за соціальними, культурними та економічними умовами свого існування відрізняються від інших секторів суспільства своєї країни і чий статус цілковито або частково регламентує власні звичаї й традиції або спеціальні закони та норми; 2) народи в незалежних країнах, які є нащадками тих, хто населяв країну, або певний географічний регіон, до якого належить така країна, на час завоювання, колонізації чи встановлення сучасних державних кордонів і які незалежно від свого правового статусу зберегли деякі або всі свої власні економічні, культурні, політичні інституції [32].

Міжнародні правові документи, таким чином, під поняттям «корінні народи» розуміють не традицію розселення, а в першу чергу наявність примітивного, що вимагає захисту, способу колективного існування та господарювання. Подібне трактування ще не дає підстав зараховувати до «корінних народів» всі наявні в Україні національні меншини. На даний час виняток зроблено лише для кримськотатарського народу. Верховна Рада України 22 вересня 2016 р. висловила за надання статусу корінного народу кримським татарам та підготувала проект закону про реформування Автономної Республіки Крим у Кримськотатарську Автономну Республіку [33]. Разом з тим невирішеність наукового опрацювання цього поняття всередині країни, протиріччя при його використанні у світовій практиці потенційно може викликати додаткову політизацію внаслідок поділу етнічних груп на «корінні» та «некорінні».

Українське законодавство у сфері етнополітики загалом відповідає вимогам міжнародних норм та принципів. Практично всі питання, пов'язані з національними меншинами, Україна вирішує відповідно до чинного законодавства – шляхом консультацій та через діяльність міждержавних змішаних комісій. Законодавче поле України гарантує широкий вибір форм участі національних меншин у політичному процесі. Головним завданням у сфері етнополітики держави сьогодні є формування такого полі етнічного громадянського суспільства, у яке максимально були б інтегровані всі національні меншини. Участь національних меншин у політичному житті українського суспільства має відбуватися відповідно до демократичних норм функціонування держави, через схвалення всіма громадянами України, незалежно від етнічного походження, суспільних цінностей, спільних інтересів, сподівань на майбутнє.

Література

1. Національний склад населення України та його мовні ознаки за даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року / Державний комітет статистики України; за ред. О.Г. Осаулєнка. – К., 2003. – 245 с.

2. Кульчицький С., Якубова Л. Кримський вузол / С. Кульчицький, Л. Якубова – Вид. 2-ге. – К.: «Кліо», 2019. – 496 с.

3. Борисенко В. Скільки «народів» живе в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/skilki-narodiv-zhive-v-ukrajini/>.
4. Луцишин Г.І. Національна консолідація України в умовах сучасного політичного процесу: монографія / Г.І. Луцишин. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2012. – 364 с.
5. Товт М. Визначення поняття «корінний народ» і «національна меншина» у міжнародних документах // Кримські татари: Матеріали круглого столу. – К., 1999. – С. 43 – 48.
6. Capotorti F. Study on the rights of persons belonging to ethnic, religions and linguistic minorities / F. Capotorti. – New York, 1979. – 452 p.
7. Римаренко С. Міжнародні стандарти статусу національних меншин [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://iriend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/gumarenko_mizhnarodni.pdf.
8. Енциклопедія етнокulturознавства / за ред. Ю.І. Римаренка. – К.: Державна академія керівних кадрів культури і мистецтв, 2001. – Ч. 1. – Кн. 2. – 522 с.
9. Договір про відносини добросусідства і співробітництва між Україною та Румунією // Голос України. – 1992. – 24 вересня. – С. 4.
10. Євтух В. Етнополітика в Україні: правничий та культурологічний аспекти / В. Євтух. – К.: Фенікс, 1997. – 234 с.
11. Картунов О. Західні теорії етнічності, нації та націоналізму: Навчальний посібник / О. Картунов. – К.: Університет економіки та права «КРОК», 2007. – 300 с.
12. Конституція Словенії від 23 грудня 1991 року // Конституції нових держав Європи та Азії / Упорядник С. Головатий. – К.: Право, 1996. – С. 265 – 306.
13. Конституція Угорської Республіки від 18. 08. 1949 р. із змінами від 18 жовтня 1989 року // Конституції нових держав Європи та Азії / Упорядник С. Головатий. – К.: Право, 1996. – С. 307 – 340.
14. Конституція Республіки Хорватія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://clin.iatp.by/constitution/vost_europe/croati-r.htm.
15. Закон Чеської Республіки «Про права людей, що належать до національних меншин» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lexadin.nl/wlg/legis/nofr/eur/lxwecze.htm>.
16. Конституція Швейцарської Конфедерації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://constitution.garant.ru/DOC_3864915.htm.
17. Закон Польщі «Статус про національні і етнічні меншини і регіональну мову» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xber/gus/PUBL_maly_rocznik_statystyczny_2008.pdf.
18. Закон Угорської республіки LXXVII «Про права національних та етнічних меншин» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nek.gov.hu/data/files/85_199673.pdf.
19. Гетьманчук М.П., Гришук В.К., Шипка Н.П. Угорська національна меншина в Україні: правові засади політичної суб'єктності: монографія / М.П. Гетьманчук, В.К. Гришук, Н.П. Шипка. – Львів: ЛьвДУВС, 2008. – 408 с.

20. Про національні меншини в Україні: Закон України від 25. 06. 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. - № 36. – С. 34 – 37.
21. Договір про відносини добросусідства і співробітництва між Україною та Румунією від 17. 07. 1997 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
22. Рамкова Конвенція про захист прав національних меншин [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://conventions.coe.int/Treaty/rus/Treaties/Html/157.htm>.
23. Декларація про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин від 18. 12. 1992 р. // Міжнародні документи з прав людини. – Харків: РВФ «Арсис, ЛТД», 2000. – 288 с.
24. Рекомендації Асамблеї Ради Європи №№ 1134, 1201, 1990 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://stars.coe.fr>.
25. Рамочная конвенция о защите национальных меньшинств // Панорама – Форум. – 1996. - № 4. – С. 103 – 118.
26. Гаазькі рекомендації щодо прав національних меншин на освіту: Міжнародні документи з прав людини. – Харків: РВФ «Арсис, ЛТД», 2000. – 288 с.
27. Закон України «Про освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/stru>.
28. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://rada.gov.ua/news/Novyny/170777.html>.
29. Ословські рекомендації з мовних прав національних меншин та пояснювальна записка до них // Міжнародні документи з прав людини. – Харків: РВФ «Арсис, ЛТД», 2000. – 288 с.
30. Європейська хартія регіональних мов і мов меншин // Міжнаціональні відносини і національні меншини України: стан, перспективи / Упоряд. Р.Ш. Чілачава, Т.І. Пилипенко. – К.: Головна редакція літератури мовами національних меншин України, 2004. – 382 с.
31. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. – К.: Ін Юре, 2006. – 144 с.
32. Про корінні народи і народи, що ведуть племінний спосіб життя: Конвенція ООН від 21. 10. 1991 р.: Міжнародні документи з прав людини. – Харків: РВФ «Арсис, ЛТД», 2000. – 288 с.
33. Кримськотатарська автономія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Кримська_автономія.

WHO IS A POLE?

ETHNIC MIGRATION TO POLAND IN THE 21ST CENTURY

Although immigration to Poland after 1989 has never been robust compared to other European countries, Poland is not only the country of emigration. A specific group among the post-1989 immigrants to Poland are people of Polish descent from the former Soviet Union (“ethnic migration”). Only this group was actively recruited – irrespective of labor market needs – by the Polish authorities. Only this group (except for refugees) was helped by integration programs and is still officially preferred. In this chapter, I deal with the process of “becoming a Pole” in post-Soviet societies, especially Belarus. First, I answer the question of what the criteria for the definition of “Polishness” by the Polish authorities are, especially in the “Polish Card” (*Karta Polaka*) program. Second, I present how these criteria de facto redefine the traditional understanding of “nation” both in Poland and in its eastern neighborhood. According to my findings, the process of claiming Polish identity is accompanied by breaking strictly “primordial” nature of the Polish nation that is paradoxically the core and *raison d’être* of the Polish Card. Due to the latest amendments of the Card that opened the way to a long-term residence permit and Polish citizenship, the program is bringing Poland closer to immigration countries with the civic-political definition of the nation.

The Poles belong to the group of nations usually labeled – according to the notoriously known dichotomy of Hans Kohn – as non-Western or later called “ethnic.” After the thorough criticism of Kohn’s dichotomy especially in 1990s, other, analytically more precise typologies emerged. According to one of them, elaborated by American sociologist Rogers Brubaker¹, Poles would be put into the group of “contra-state” nations. The Poles developed their national consciousness in circumstances of state partition when they struggled against all three empires in which they dwelled. Hence, their identity did not evolve in the attachment to a political unit (a state). As independent on state, the national identity needed other fundamentals, such as shared culture and perceived common ancestry. Whatever

1. Rogers Brubaker, “The Manichean Myth: Rethinking the Distinction between “Civic” and “Ethnic” Nationalism”, in H. Kriesi (ed.), *Nation and national identity: the European experience in perspective* (Zürich: Rüegger, 1999).

confusing the original Kohn's dichotomy might be, the "primordial" aspect of the non-Western or "ethnic" nation is still relevant in the Polish case. Many authors (Norman Davies², for instance) illustrated how the circumstances of Poland's partition played a role in the creation of the "myth of common origin" as well as the typical connections of "Polishness" with exclusively defined culture (especially Catholicism). Religion, in particular, helped in distinguishing the Poles from the surrounding nations and uniting them around some powerful idea when no Polish state was in place. Since the 19th century, these "primordial" elements of the definition of the Polish nation were repeatedly highlighted by certain influential groups in Poland in the interwar Republic or some of the Polish ruling communist circles especially after 1956.

A strong reaffirmation of the exclusivist understanding of Polish nation comes from the official ruling elite and their supporters in Polish society again. Although the most striking effects of this "ethnic" nationalism could be seen in the Polish attitude towards the recent "refugee crisis" as well as in the rising number of violent attacks against the foreign-looking persons in Poland, I focused on its occurrence in the Polish legal framework.

The constitutional understanding of the nation is "civic." The Polish constitution from 1997 stipulates in its preamble that the term Polish nation means "all citizens of the Republic." However, it does not reflect the common sense which is evident in frequent distinguishing between nation "in the constitutional meaning" and in the "common usage."³ I argue that it is not so consistent also in other legal acts. In my opinion, the most salient application of the "unconstitutional" or "ethnic" understanding of nation could be found in the legal framework concerning policy towards ethnic/national minorities as well as naturalization and migration policies. Nevertheless, I argue that the application of precisely these policies drifts slowly from the ethnic towards civic understanding of the nation as well. According to my findings, the shift is driven by two opposite forces that act against each other. On the one hand, there is a firm political pressure to turn dramatic demographic prognosis of depopulating Poland as well as (less dramatic but still) economic need for people into the Polish segmented labor market.⁴ On the other hand, Poland never fully recognized itself as an immigration country, and the legal framework concerning immigration, naturalization, and integration was adopted in a particularly slow and reluctant pace. Foreigners of Polish descent were identified as the only explicitly preferred group of potential new inhabitants. Prioritizing "ethnic migration" is, of course, nothing typically Polish. Programs to "repatriate" co-ethnics were launched at the beginning of the 1990s in the Czech Republic, Hungary, and especially Germany. However, only in Poland (and partly Hungary), it remained in the center of migration policy.

2. Norman Davies, *The Heart of Europe, The Past in Poland's Present* (USA: Oxford University Press, 2001), pp. 283-287.

3. Cf. Lech M. Nijakowski (ed.), *Polityka państwa polskiego wobec mniejszości narodowych i etnicznych* (Warszawa: Wydawnictwo sejmowe, 2005).

4. Most often to replace Polish citizens who left for Western Europe.

Due to its low socio-economic condition and (as opposed to a significant historical wave of labor migrants to the West) often involuntary reasons (deportations) for migration, the most promising group of potential immigrants was supposed to be the diaspora in the former Soviet Union. The group of “Poles in the East” was estimated to more than 2.500.000. Hence, two special laws to motivate their immigration were created. It is the Law on Repatriation (*Ustawa o repatriacji*) from 2001 and the Law on the Polish Card (*Ustawa o Karcie Polaka*) from 2007.

The acts have slightly different target groups and aims, however. Law on Repatriation covers only the Asian part of the former Soviet Union. The reason is to emphasize that it was done primarily for the victims of deportations during Stalin’s era. It also expected that the wish of those people to move to their original homeland would be stronger due to their severe economic conditions. The objective of the act was to provide those with documented Polish ethnic heritage with simplified access to Polish citizenship as well as with integration assistance (similar to that granted to refugees). However, the application of the act faced serious obstacles since the responsibility of integrating the newcomers was shifted from the state to municipalities that have to provide the immigrant with adequate housing and job. Without the “invitation” of a municipality, the “ethnic Pole” from the East is not allowed to move to his/her original homeland based on the act. Therefore, the procedure is often unbearably long, and only a small number of applicants moved to Poland. During the first 11 years of the application of the law, only less than 5.000 people (the initial estimation was between 20 and 30 thousand) became Polish citizens in the way of repatriation which made up of some 16 percent of citizenships granted administratively for the given period in total.

Partly as a reaction to these unimpressive results, the Law on the Polish Card was adopted. It attracted many more applicants than the previous measure. Firstly, it offers a clear economic advantage for the holder without demanding resettlement from his/her home country to Poland. Secondly, it extended the target group to the whole post-Soviet territory, thus including the biggest reservoir of Polish co-ethnics in Ukrainian and Belarusian border regions. Therefore, within the first five years of the Card in force, some 120.000 people became holders of the Card. However, the impact on immigration to Poland was rather negligible since holding the Card was linked neither to granting the permanent resident permit nor Polish citizenship. There was not any direct financial incentive for the Card holders to settle in Poland either.

The original reasons were more ideological and humanitarian than demographic. The EU visa policy gave the first impetus to come up with such a measure. Poland, as well as other candidate states, was obliged to adopt visa requirements with selected non-EU countries by 2000 during the accession process. Poland strictly opposed it due to the sensitive relations with the post-Soviet neighbors and especially with the Polish minority there. Due to a negotiated exception, Poland launched the visa regime in 2003. Even stronger border regime had to be implemented when Poland

entered the Schengen zone in 2007. To maintain family and business contacts of the Polish compatriots with Poland, holders of the Card are eligible for the Schengen visa for free.⁵ A Czech sociologist Jakub Grygar observed that after launching the Schengen regime, the attractive border market with trafficked goods was dominated by the Polish Card holders who replaced the local Belarusians and Ukrainians living near to the border.⁶ Except for the free access to the Schengen area, the Polish Card offers equal rights with Polish citizens when it comes to employment, entrepreneurship, and emergency health care. The Card holder can also study at Polish state universities and colleges for free with somewhat preferential treatment in enrollment. Entries to state museums are for the holder for free as well. The two latter provisions are even being discussed as positively discriminating the Card holders vis-à-vis Polish citizens.⁷

When it comes to the free museum entry, this was driven more by ideological than humanitarian respects. To preserve “Polishness” on the former Polish eastern territories and to slow down the assimilation process was the ideological motivation behind adopting the Polish Card scheme. Hence, the contact with the essence of Polish history, nature, etc., presented in museums must be secured.

When it comes to maintaining Polish identity on “eastern territories,” one cannot ignore a paradoxical shift in defining the Polish nation both in the legal definition and even more in their practical implementation. Although the “spirit” of the Law on Polish Card refers to “primordial” understanding to the nation, it is concomitantly the first legal act that explicitly opens the Polish national identity to non-Poles by origin. The Polish Card “confirms membership of the holder in the Polish nation” but – unlike in the case of the repatriation act – it is “not to confirm that he/she has a Polish origin.” Hence, it implies that the Polish origin as a primordial element (the myth of common ancestor) is no more the most important for becoming a Pole. This shift is further confirmed by the procedure in which the Polish Card is bestowed. In the first place, there is a need to prove knowledge of the Polish language and “traditions” as well as to declare in the presence of a consul from a Polish embassy the belonging to the Polish nation. Nevertheless, the third condition – to document Polish ancestors (at least one grandparent) – is watered down by an alternative option – to bring “references of a Polish diaspora association that confirms active engagement of the applicant in promoting the Polish language and culture for at least the last three years.”

When studying the process of obtaining the Card in praxis, it is possible to notice that the Polish origin, i.e., the essence of the “ethnic” understanding of the nation, is not the most important criterion. Even though the vast majority of all applicants

5. More on the links between the Polish Card and the Schengen zone see, e.g., Bastian Sendhardt, “Theorizing the Karta Polaka. Debordering and Rebordering the Limits of Citizenship, Territory and Nation in the EU’s Eastern Neighborhood”, *PIPSS* (18/2017), available at <https://journals.openedition.org/pipss/4348#ftn7>.

6. Jakub Grygar, *Děvušky a cigarety: O hranicích, migraci a moci* (Praha: Slon, 2016), p. 122.

7. Agata Gierczak, “Przywileje, zasiłki i udogodnienia. Nowa Karta Polaka uratuje Polskę przed katastrofą demograficzną?”, *East-book.eu*, 13 September, 2016, available at <http://www.eastbook.eu/2016/09/13/przywileje-zasilki-i-udogodnienia-nowa-karta-polaka-uratuje-polske-przed-katastrofa-demograficzna/>.

do bring evidence of their Polish heritage, the language and culture knowledge at the oral exam (with a consul) has a decisive role. Illustrative is the case when a young applicant from a “mixed” family – with a good command of Polish and good knowledge of Polish facts due to frequent traveling to Poland – passed the Polish Card exam but her mother, “genetically” more Polish, failed and did not receive the Card.⁸ Polish diaspora associations even organize specialized courses preparing the applicants for the Polish Card “exam.” Moreover, consular officials in the countries in focus usually encourage the applicants who failed in the test to take some Polish-language course and apply again. It completely turns upside down the original intention of the law-makers that was just to check the residual Polish culture of the compatriots in the East.

Hence, what is more important is the official declaration of belonging to the Polish nation. The applicants usually report that the interview with a consul, mostly consisting of five to ten questions, was not very difficult. They also confirmed that there was usually a friendly atmosphere at the exam. But there was no toleration of symbolic signs undermining the membership in the Polish nation. It concerned, for example, the language of greetings which must be Polish on such an occasion.⁹ And, of course, the declaratory expression of belonging to the Polish nation is strictly demanded.

No doubt that relaxing the conditions for “becoming a Pole” and dissociating the membership in the nation from Polish origin was not meant to redefine the nation towards civic-political terms. The goal was instead to secure the interest of potential applicants in this new measure and to restore or even newly create Polish consciousness on the former Polish territories. It is evident also from the official estimations that reached 1.5 million potential applicants in Belarus only, while the number of Belarusian citizens claiming Polish ethnicity is just about 300 thousand.

To my knowledge, there is no research that quantitatively or qualitatively answered a question to what extent the applicants take their proclamation seriously or if it is for them just a pure formality on the way to get an economically advantageous document.¹⁰ However, according to data from my field research, the important symbolic role of the explicit “declaration of Polishness” when applying for the Card was also confirmed by people with Polish origin who refused to apply. Moreover, the conscious decision “not to apply” strengthened their identification with the local nation (Belarusians in case of my research). As one of my respondents said, despite his easily provable Polish origin, he perceived signature of the proclamation of belonging to the Polish nation as a betrayal of his Belarusian colleagues and neighbors. As he put it, he wants to help to build a better

8. *Ibidem*.

9. According to a popular joke in Belarus, if you enter the Polish embassy in order to get the Polish Card and say „zdravstvuyte”, you will be replied „dosvidanya”. My interview with a Polish Card holder in September 2015 in Minsk.

10. Economic incentives play significant role, indeed. It is clear from numbers of applicants according to a country of origin. If compared with the number of Poles based on national census, one can see that in Ukraine more than 50 per cent of “declared” Poles applied for the Card. In Belarus it is some 30 per cent but in Lithuania and Latvia the number did not rise beyond 2-3 per cent.

future for the Belarusian country with other Belarusians and not to escape from its gloomy fate.¹¹ The Polish Card could, thus, play a role in redefining both the Polish and the Belarusian nations in “civic” terms for in both cases the discourse linked to the Card emphasizes conscious and rational “becoming part of” rather than “born into” the nation.

The crucial role of the Card in the gradual shifting of the understanding of the Polish nation from ethnic into civic perspective was further underlined by relatively recent steps of the right-wing Polish government. The government has been pushed by their partisans to resolve the dilemma mentioned above: an urgent need for reversing the trend of dramatically depopulating Poland and, at the same time, maintaining “ethnic purity,” i.e., inviting (with some exceptions responding to market needs) only ethnic Poles to settle in Poland. Since in a strictly numerical way the Law on the Polish Card has much better results than the Law on Repatriation, the hopes of the new ruling elite relied on the Card. Hence, in September 2016, an amendment of the act came in force. The bill created a significant incentive for holders of the Card to settle in Poland. First, it gave the Card holders the right for a long-term residence permit¹² connected with a substantial financial aid in the way of social subsidies and administrative assistance (labor market training and language courses for free, etc.) on a similar basis as for the asylum holders.

Moreover, it considerably simplified the naturalization procedure for them. After a year with the long-term residence permit, the Card holder may apply for Polish citizenship. Thus, the Card holders – often with very loose or none Polish origin - could now easier than ever before became not only members of the Polish nation at the “identity” level but citizens with equal rights as other Poles in Poland. The shift from humanitarian to demographic concern could be further documented on the latest amendment (April 2009) of the Law on Polish Card that erased the territorial confines and extended the Card to the whole world. Having in mind that the Card after some 12 years in force apparently reached its limit, this amendment seems quite logical. Therefore, the role of those who helped and those being helped swapped. Now it is “Polonia” (the Polish diaspora) who is supposed to save Poland.

I argue that – paradoxically – in an effort of the Law and Justice Government to strengthen “ethnic” aspect in immigration to Poland and not to open to other potential immigrants, the “civic” element in the Polish nation was and will be gradually enhanced. In fact, the new version of the Polish Card resembles more and more standard immigration (e.g., green cards) and naturalization procedures in traditionally “civic” nations of Western Europe, the USA or Australia, for instance, and as it has been recently standardized to some extent in the EU as well. The procedure is usually made up of two parts: passing “citizenship test” (official

11. My interview with a Polish Card holder in September 2015 in Minsk.

12. To apply for the long-term residence permit immediately after their arrival to Poland was already allowed for the Card holders by an amendment of the Law on Foreigners in late 2013. From 2014 to 2018, some 23.000 holders of the Polish Card obtained the permit. “Karta Polaka – rośnie liczba zezwoleń na pobyt stały”, 10 May, 2018, Urząd do Spraw Cudzoziemców, available at <https://udsc.gov.pl/karta-polaka-rosnie-liczba-zezwoleń-na-pobyt-staly/>.

language, traditions, history, political values) and declaring the will (sometimes accompanied with taking an oath) to become a member of the nation.¹³ At the same time, the ethnic origin of those undergoing such a standard naturalization procedure plays a negligible role or none at all. The Polish Card is not Polish citizenship, but it penetrates the Polish national identity – the applicant articulates his/her membership in the Polish nation and the Polish state confirms that by the explicit statement on the card (“Karta Polaka jest dokumentem potwierdzającym przynależność do narodu polskiego”). As a next step – if desired by the Card holder – Polish citizenship is acquired. Hence, whereas the traditional definition of the Polish nation was undermined “theoretically” before the amendment 2016, nowadays it is being decomposed in a very “practical” way.

However, one cannot merely shift Poland from – in Kohn’s terms - “ethnic” to “civic” nations just because of this “deviation” concerning the Polish Card. Although it might open Poland to more diverse immigration in the future, “civic-political” understanding of nation stems not only from legal acts but more importantly from bottom-up processes that cross “primordial” (ethnic, kin) boundaries in building civil society.¹⁴

And yet, there are still essential differences when comparing traditional immigration societies such as the USA or Australia with the Polish Card understanding of the nation. In the (ideal) case in immigration societies, a “colorblind” agreement between the immigrant – who declares the will to learn the language and to internalize fundamental values of the receiving society – and the state providing him/her with citizenship rights is reached. In the case of the Polish Card, the state is highly selective, though. All applicants must see a Polish consul in the given country who carries out the exam and eventually decides. It is not difficult to imagine that the consul will “rise his/her eyebrow” when, say, African or Arab looking applicant from Paris or Chicago – hypothetically with a recommendation from “Polonia” organization – comes for the Card. Thus, one may argue that the Card is transgressing ethnic boundaries, but the racial one most likely not. After all, it might be the real objective of the recent amendments.

13. Pavel Barša, Andrea Baršová, „Mezi asimilací a multikulturalismem“, *Mezinárodní politika* 5 (2006), pp. 7-9.

14. See, e.g., R. Miah, E. Hoekstra, “Building local solidarity”, in Nick Johnson (ed.), *Citizenship, cohesion and solidarity* (The Smith Institute, 2008).

МИКОЛА БУЧИН

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ЗАХИСТУ ВИБОРЧИХ ПРАВ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН: ЄВРОПЕЙСЬКЕ ЗАКОНОДАВСТВО І ДОСВІД КРАЇН ВИШЕГРАДСЬКОЇ ЧЕТВІРКИ

The article examines peculiarities, problems and implementation mechanisms of the suffrage of national minorities. We investigated the legal regulation of the issue concerning protection of the electoral rights for national minorities in the international legal and regulatory instruments. Based on the analysis of the electoral legislation of the Visegrad countries, we made comparative description of the level of protection and implementation of the electoral rights for national minorities in Hungary, Poland, the Czech Republic and Slovakia.

Key words: electoral rights, national minorities, elections, democracy, Visegrad Four.

Сучасні демократичні процеси передбачають забезпечення можливості всіх громадян рівною мірою бути залученими до здійснення управління суспільством та забезпечення свої інтересів. Водночас будь-яка сучасна нація, навіть та, для якої характерний високий рівень етнічної гомогенності, включає у своєму складі національні меншини, які в силу своїх особливостей не мають змоги такою ж мірою залучатися до політичного життя країни, як і представники титульного етносу. Тому забезпечення та реалізація прав (в тому числі й виборчих) національних меншин є індикатором рівня демократичності кожної країни.

Для України, зважаючи на наявність у суспільстві значної частки національних меншин, забезпечення їхніх виборчих прав є актуальною сучасною проблемою. Враховуючи відсутність належного досвіду демократичного врядування, для України у контексті забезпечення виборчих прав національних меншин важливий досвід європейських країн. Однак для України важливою є не лише адаптація вітчизняного виборчого законодавства до європейських демократичних стандартів, але й врахування досвіду конкретних європейських країн у сфері виборчих відносин. Особливо цінним для нашої держави у цьому плані є досвід країн Вишеградської групи, зважаючи на сусідство, спільне історичне минуле та наявність інтенсивних міждержавних зв'язків на сучасному етапі.

Цілком погоджуємося з думкою вітчизняного науковця В. Овчаренка про те, що неврахування Україною інтересів та прав національних меншин, серед яких провідну роль відіграє право обирати та бути обраним, продукуватиме внутрішньополітичну напруженість та конфлікт. Також дослідник справедливо зазначає, що вирішення цієї проблематики є важливим у контексті реалізації євроінтеграційних прагнень нашої держави [11, С. 74].

Звертаючись до європейського досвіду забезпечення виборчих прав національних меншин, в першу чергу слід звернутися до європейського законодавства. У цьому плані варто згадати Рамкову конвенцію про захист національних меншин від 1 лютого 1995 р. У Документі, серед іншого, зазначено, що захист прав національних меншин є невід'ємною частиною міжнародного захисту прав людини, а держави повинні створювати необхідні умови для ефективної участі представників національних меншин у культурному, соціальному, економічному та політичному житті [13].

Більш предметно проблематика реалізації виборчих прав національних меншин регламентується Лундськими рекомендаціями про ефективну участь національних меншин у суспільно-політичному житті, які були розроблені у вересні 1999 р. У Документі відзначається, що ефективна участь національних меншин у суспільно-політичному житті є важливим атрибутом миру і демократії в суспільстві. Тому держави мають забезпечити національним меншинам реальний вплив на загальнодержавному рівні, використовуючи для цього, в разі необхідності, спеціально створені механізми. До останніх законодавець пропонує віднести:

- спеціальні форми представництва меншин (квотування певної кількості місць в парламенті чи його комітетах, інші форми участі в законотворчому процесі);
- закріплення за представниками нацменшин посад в уряді, судових органах, а також в інших органах вищого рівня;
- використання спеціальних механізмів в структурі відповідних міністерств, що забезпечують врахування інтересів національних меншин (наприклад, шляхом призначення посадовців, відповідальних за захист прав нацменшин, або ж шляхом видання постійно діючих інструкцій щодо їхнього захисту);
- спеціальні заходи, спрямовані на залучення представників національних меншин до роботи в державному апараті;
- надання публічних послуг мовою національних меншин [10].

У Рекомендаціях зазначається, що виборчий процес відіграє важливу роль у створенні умов для участі національних меншин у політичному житті держави. Тому кожна держава має гарантувати представникам національних меншин право голосу і право балотуватися на виборні посади на недискримінаційних умовах. Крім того, утворення та діяльність політичних партій повинні відбуватися відповідно принципу свободи об'єднань, який передбачає свободу утворення політичних партій, в тому числі й на основі національних мен-

шин. Документ також містить певні вимоги до виборчої системи, на основі якої відбувається формування влади в країні. Окрім загальної тези про те, що виборча система повинна сприяти представництву меншин та їхньому впливу, Рекомендації містять деталізовані вимоги, спрямовані на реалізацію виборчих прав національних меншин:

- створення виборчих одномандатних округів у місцях компактного проживання національних меншин;
- використання пропорційної виборчої системи, відповідно до якої кількість місць партії в парламенті залежить від частки голосів, отриманих нею на загальнодержавних виборах;
- застосування преференційного голосування;
- зниження відсоткового бар'єру для проходження в парламент для партій, утворених національними меншинами;
- визначення меж виборчих округів таким чином, щоб забезпечити справедливе представництво національних меншин [10].

Важливим положенням Рекомендацій є зобов'язання до держав вживати заходів для розширення участі національних меншин не лише на загальнодержавному, але й на регіональних та місцевих рівнях, використовуючи ті ж механізми, що й на центральному рівні. Окрім того, структури регіональних та місцевих органів влади, а також процеси ухвалення ними рішень, повинні бути прозорими і доступними, щоб сприяти участі національних меншин у суспільно-політичному житті країни [10].

Важливим еталонним документом у європейському виборчому праві є Кодекс належної практики у виборчих справах, підготовлений у 2002 р. Венеціанською комісією. Документ передбачає низку положень, які регламентують проблематику реалізації виборчих прав національних меншин. Зокрема, законодавець передбачає можливість підвищення цензу осілості з метою захисту прав національних меншин. Також Кодекс пропонує використовувати механізм формування виборчих округів для захисту виборчих прав національних меншин: допустимими є більш масштабні відхилення від середньостатистичної кількості виборців в округах, де компактно проживають представники національних меншин; перегляд меж виборчих округів не повинен завдавати шкоди інтересам національних меншин; такий перегляд повинен відбуватися на основі рекомендацій спеціальної комісії, до складу якої за потреби повинні включатися представники національних меншин [5].

На думку експертів Венеціанської комісії, важливою умовою реалізації виборчих прав національних меншин є застосування щодо них певних винятків з принципу рівних виборів. Зокрема, не суперечитиме рівності виборчих прав, встановлення спеціальних норм, що гарантують квотування місць у парламенті для національних меншин, або ж винятки з механізму розподілу мандатів (наприклад, зниження чи незастосування відсоткового бар'єру для партій, які репрезентують інтереси національних меншин).

Важливим інструментом для реалізації прав національних меншин має бути дозвіл на діяльність політичних партій, що представляють їхні інтереси. Також жоден з кандидатів або виборців не має бути зобов'язаний розкривати свою належність до національних меншин. Крім того, Кодекс рекомендує державам забезпечити доступність інформації щодо виборчого процесу мовами національних меншин. Корисним для забезпечення реалізації виборчих прав національних меншин також може бути включення їхнього представника до складу Центральної виборчої комісії [5].

Якщо ж аналізувати виборче законодавство та електоральну практику конкретних європейських країн, то можна виокремити такі механізми забезпечення виборчих прав представників національних меншин:

1. Квотування для національних меншин. Законодавство низки європейських країн (Румунія, Хорватія, Фінляндія та ін.) передбачає резервацію певної (зазвичай невеликої) кількості місць у парламенті для представників національних меншин [17]. Водночас така практика не є надто поширеною у Європі, що можна пояснити її недосконалістю. Квотування ефективно тоді, коли національні меншини репрезентовані 1-2 етносами, однак за умови наявності значної кількості етносів та їхньої неоднорідності таких механізм є недосконалим [3].

2. Включення до партійних списків представників національних меншин (Австрія, Бельгія, Греція та ін.).

3. Надання дозволу на створення регіональних політичних партій, які репрезентують інтереси національних меншин (Бельгія, Великобританія, Естонія, Іспанія та ін.) [1].

4. Врахування компактності проживання національних меншин під час формування виборчих округів (Бельгія, Данія, Іспанія, Італія та ін.).

5. Зниження чи скасування виборчого порогу для партій, які представляють інтереси національних меншин (Литва, ФРН) [3].

Окрім механізмів забезпечення виборчих прав національних меншин важливу роль у збільшенні рівня залученості представників національних меншин до політичного життя відіграють спеціальні умови. До них можна віднести, наприклад, друк бюлетенів мовою національних меншин, сприяння розвитку політичних партій, які репрезентують національні меншини. Крім того, активізує національні меншини розширення можливостей для номінації кандидатів, персоніфікація виборчої системи тощо [3].

Однак зрозуміло, що використовувані механізми захисту виборчих прав представників національних меншин мають свої особливості в кожній конкретній країні. Тому вважаємо за доцільне зосередити свою подальшу увагу на законодавчому досвіді країн Вишеградської четвірки щодо захисту та реалізації виборчих прав національних меншин. Враховуючи масштабність обраної для дослідження проблематики, обмежимо лише парламентськими виборами аналіз механізмів захисту виборчих прав національних меншин, які застосовуються країнами Вишеградської групи.

У Республіці Польща проблематиці захисту та реалізації виборчих прав національних меншин приділено доволі багато уваги. Зокрема, щодо виборчих комітетів, що утворені виборцями, об'єднаними в зареєстровану організацію національних меншин, використовується особливе правило при розподілі депутатських мандатів: вони звільняються від застосування правила загороджувального порогу (варто зазначити, що для звичайних окружних списків виборчих комітетів виборчий поріг встановлено на рівні 5 %, а для коаліційних списків – 8 %). Для цього не пізніше, ніж за п'ять днів до виборів такий комітет повинен представити заяву відповідного змісту в Державну виборчу комісію Республіки Польща [19].

Також інтереси національних меншин, згідно польського виборчого законодавства, враховані при здійсненні процедури формування виборчих округів. Законодавець зазначає, що приєднання певних територій до виборчого округу може відбуватися тільки тоді, коли це не спричинить розриву соціальних зв'язків між виборцями, які належать до національних чи етнічних меншин і проживають на приєднаних до виборчого округу територіях. Окрім того, передбачена практика включення представників національних меншин у списки загальнонаціональних партій [12; 19].

Як ми бачимо, Республіка Польща доволі значну увагу приділяє захисту та реалізації виборчих прав національних меншин. Особливо вагомим інструментом, який діє в інтересах нацменшин, є ліквідація для останніх виборчого порогу.

Дещо іншою є ситуація із захистом прав національних меншин в Угорщині. Конституція Угорської Республіки декларує, що національні та етнічні меншини, які живуть в країні, є учасниками народної влади та являють собою державотворчі чинники. Тому держава повинна захищати національні та етнічні меншини, забезпечувати їхню колективну участь в суспільному житті [7].

Однак така демократична декларація не була втілена у конкретні виборчі механізми. Єдиною нормою угорського виборчого законодавства, яка регламентує виборчі права національних меншин та забезпечує можливість їхнього представництва в органах влади, є загальний дозвіл на створення регіональних партій, які представляють інтереси нацменшин. Фахівці відзначають, що таке право національних меншин є доволі демократичним інструментом, однак високий 5% виборчий поріг на практиці позбавляє можливості потенційних регіональних партій, заснованих на етнічному принципі, успішно боротися на парламентських виборах. У результаті, незважаючи на наявність доволі чисельних національних меншин в Угорщині (роми, німці, словаки та ін.), вони не мають реального представництва на загальнодержавному рівні [7].

У Чехії Конституція містить положення про те, що основні права та свободи людини гарантуються державою незалежно від різних факторів,

в тому числі – незалежно від приналежності до етнічної чи національної меншини. А така приналежність не повинна спричиняти нікому жодних перешкод [9].

Однак, варто відзначити, що у чеському виборчому законодавстві відсутні спеціальні норми, які регламентують участь національних меншин у виборчому процесі. Законодавство не містить прямої заборони на функціонування партій національних меншин, однак вони фактично не можуть брати участь в політичному житті через складність процедури проходження усіх вимог, а також через відсутність преференцій на виборах [15].

Конституція Словаччини теж приділяє певну увагу питанню прав національних меншин. Зокрема, Основний Закон країни містить положення про те, що приналежність до етнічної чи національної меншини не повинна спричиняти нікому жодних перешкод. Водночас законодавець зазначає, що реалізація і захист прав національних меншин, які гарантовані Конституцією, не повинні ставити під загрозу суверенітет і територіальну цілісність Словаччини, а також дискримінувати іншу частину громадян [8].

Виборче законодавство Словаччини теж містить низку положень, які спрямовані на реалізацію виборчих прав національних меншин. Зокрема, при формуванні виборчих округів передбаченим є врахування інтересів та компактності проживання національних меншин (на рівні місцевого самоврядування навіть існує пропорція між часткою національних меншин та часткою муніципальних мандатів, які представляють їхні інтереси). Окрім того, словацьке виборче законодавство містить дозвіл на створення партій, які представляють інтереси національних меншин. При цьому законодавець пропонує конкретизовані норми щодо кількості таких партій – 10 (5 – ромська національна меншина, 4 – угорська національна меншина, 1 – русинсько-українська національна меншина). Також передбачена практика включення представників національних меншин у списки загальнонаціональних партій [16; 18].

Як ми бачимо, кожна з країн Вишеграду певною мірою приділяє увагу питанням реалізації виборчих прав представників національних меншин. Водночас ступінь уваги кожної з країн до окресленої проблематики різний. Тому ми вбачаємо за доцільне зобразити у вигляді таблиці результати порівняльного аналізу інструментів реалізації виборчих прав національних меншин у країнах Вишеградської четвірки (див. Табл. 1).

Таблиця 1

Порівняльна характеристика інструментів реалізації виборчих прав національних меншин у країнах Вишеградської групи

№ з/п	Інструменти реалізації виборчих прав національних меншин	Польща	Словаччина	Угорщина	Чехія
1.	Конституційна регламентація політичних прав національних меншин	-	+	+	+
2.	Створення політичних партій національних меншин	+	+	+	+
3.	Включення представників національних меншин у списки політичних партій	+	+	-	-
4.	Врахування інтересів національних меншин при формуванні виборчих округів	+	+	-	-
5.	Наявність спеціальних парламентських квот для національних меншин	-	-	-	-
6.	Неврахування виборчого порогу для партій, які представляють національні меншини	+	-	-	-

Із таблиці можна зробити висновок, що єдиним інструментом забезпечення виборчих прав національних меншин, який використовується всіма без винятку країнами Вишеградської четвірки, є дозвіл (чи відсутність заборони) на утворення та функціонування політичних партій, які репрезентують національні меншини. Крім того, для Чехії та Угорщини це також єдиний з існуючих інструментів забезпечення виборчих прав національних меншин загалом. На відміну від них, в Польщі та Словаччині набір інструментів для регламентації участі національних меншин у виборчому процесі суттєво більший. Особливо це притаманно для Республіки Польща, де використовують, окрім інших, доволі малопоширений інструмент реалізації вибор-

чих прав нацменшин – незастосування щодо останніх виборчого порогу. Водночас в жодній з країн Вишеградської четвірки не використовується такий гарантовано дієвий інструмент забезпечення участі національних меншин у політичному житті на загальнодержавному рівні – квотування місць у парламенті.

Підсумовуючи, варто відзначити, що для України проблема забезпечення прав національних меншин загалом, та їхніх виборчих прав, зокрема, є важливою умовою консолідації суспільства, зниження рівня соціальної та політичної напруги. У цьому контексті важливим та цінним є досвід країн, які є нашими близькими сусідами, які мають схоже з нами історичне та політичне минуле. До таких держав однозначно можна віднести країни Вишеградської групи. Однак, на наше глибоке переконання, здійснюючи правове регулювання цієї проблематики, ми не можемо не враховувати тих соціально-політичних умов, в яких функціонує наше суспільство. Проблематика національних меншин часто є інструментом в руках наших сусідів для здійснення впливу на Україну. Така ситуація притаманна, зокрема, для російської національної меншини на півдні та сході нашої держави. Тому пріоритетною для України на сьогодні повинна стати проблема безпеки, а розширення прав національних меншин може відбуватися тільки тоді, коли воно не суперечить безпековій складовій розвитку країни.

Література

1. Афанасьєва М.В. Ефективна участь національних меншин у виборах / М.В. Афанасьєва // Актуальні проблеми держави і права. – 2012. – Вип. 65. – С. 53-59.

2. Венгрия: анализ избирательного законодательства в контексте соблюдения общедемократических стандартов и прав человека [Электронный ресурс] // Международная мониторинговая организация CIS-EMO CIS-Europe Monitoring Organization. – 2009. – Режим доступа: <http://www.cis-emo.net/ru/materials/demokraticheskie-processy/vengriya-analiz-izbiratel'nogo-zakonodatelstva-v-kontekste-soblyudeniya-obshchedemokraticeskikh>.

3. Забезпечення представництва жінок та національних меншин у виборних органах країн ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.parlament.org.ua/docs/files/8/1150892480_ans.pdf

4. Избирательное право зарубежных стран: Коллективная монография / [Лейбо Ю.И., Орлов А.Г., Павлов Е.Я. и др.] – М.: МГИМО (У) МИД РФ, 2008. – 156 с.

5. Кодекс належної практики у виборчих справах Венеціанської комісії від 30 жовтня 2002 р. // Вибори і демократія. – 2006. – № 4 (10). – С. 94-126.

6. Конституція Польської Республіки (з передмовою Володимира Шаповала) / В.М. Шаповал. – К.: Москаленко О.М., 2018. – 84 с.

7. Конституция Венгерской Республики от 18 августа 1949 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://legalns.com/download/books/cons/hungary.pdf>

8. Конституція Словачкої Республіки від 1 вересня 1992 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://legalns.com/download/books/cons/slovakia.pdf>
9. Конституція Чеської Республіки від 16 грудня 1992 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://legalns.com/download/books/cons/czech_republic.pdf
10. Лундські рекомендації про ефективну участь національних меншин у суспільно-політичному житті з пояснювальними примітками від вересня 1999 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.osce.org/uk/hcnm/32255?download=true>
11. Овчаренко В. До питання про забезпечення виборчих прав національних меншин в Україні / В. Овчаренко // Вісник Центральної виборчої комісії. – 2014. – № 1 (28). – С. 74-77.
12. Польша: анализ избирательного законодательства в контексте соблюдения общедемократических стандартов и прав человека [Електронний ресурс] // Международная мониторинговая организация CIS-ЕМО CIS-Europe Monitoring Organization. – 2010. – Режим доступу: <http://www.cis-emo.net/ru/materials/demokraticheskie-processy/polsha-analiz-izbiratelno-go-zakonodatelstva-v-kontekste-soblyudeniya-obshchedemokraticeskikh>.
13. Рамкова конвенція про захист національних меншин від 1 лютого 1995 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.parlament.org.ua/docs/files/8/1150892480_ans.pdf
14. Современные избирательные системы. Вып. 1: Великобритания, Канада, Мексика, Польша / Д. В. Лафитский, Н. М. Касаткина, А. Г. Орлов, Н. Ю. Трещеткова. – М.: РЦОИТ: Норма, 2006. – 496 с.
15. Современные избирательные системы. Вып. 8: Бразилия, Франция, Чехия, Южная Корея / А.Г. Орлов, М.А. Мещерякова, С.Я. Павлов, Т.О. Кузнецова; науч. ред. А.В. Иванченко, В.И. Лафитский. – М.: РЦОИТ, 2013. – 488 с.
16. Современные избирательные системы. Вып. 9: Индонезия, Словакия, Филиппины, Хорватия / Л.М. Ефимова, И.А. Ракитская, А.Г. Орлов, К.А. Половченко; науч. ред. А.В. Иванченко, В.И. Лафитский. – М.: РЦОИТ, 2014. – 512 с.
17. Тищенко Ю. Виборча реформа, в якій не знайшлося місця національним меншинам [Електронний ресурс] / Ю. Тищенко // Главком. – 2017. – Режим доступу: <https://glavcom.ua/publications/viborcha-reforma-v-yakiy-ne-znayshlosya-miscya-nacionalnim-menshinam-443790.html>
18. Тищенко Ю. Забезпечення ефективної участі меншин у суспільному житті: електоральні процеси. Аналітичний огляд [Електронний ресурс] / Ю. Тищенко / Український незалежний центр політичних досліджень. - К., 2012. – Режим доступу: http://www.ucipr.org.ua/publicdocs/national_minority_elections_2012.pdf
19. Kodeks wyborczy [Електронний ресурс] // Ustawa z dnia 5 stycznia 2011 r. – Режим доступу: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU.2011.02.10112>

TERESA ASTRAMOWICZ-LEYK
JARINA TURCHYN

Z PROBLEMATYKI MNIEJSZOŚCI NARODOWYCH NA WARMII I MAZURACH

Polish society has been multi-national for many centuries. National minorities in the Warmian-Masurian Voivodeship are counted 7-8 percent of the population. There were established two institutions at the level of the Self-Government of the Voivodeship aimed at ensuring their functioning, i.e. the Plenipotentiary of the Marshal of the Voivodeship and the Sejmik (regional parliament) Committee for National and Ethnic Minorities. This not only simplifies the monitoring of the situation regarding national minorities, but becomes a platform for real support for national minorities in ensuring their national and ethnic identity, as well as language one.

Keywords: national minorities, voivodeship self-government, committee for national minorities, studying in Ukrainian language, Warmia and Mazury.

Polskie społeczeństwo od wielu wieków cechuje wielonarodowość. Trzeba pamiętać, że od początków panowania dynastii Jagiellonów (1385) do III rozbioru Rzeczypospolitej ziemie Litwy, Białorusi, większości Ukrainy i Polski tworzyły wspólny organizm państwowy, powstały na mocy dobrowolnej unii państwowej. Ten mający integracyjny charakter twór państwowy powstał nie na mocy podbojów, a na podstawie woli elit. Tolerancja religijna okazywana przez kolejnych władców i elity sprawiała, że na ziemiach Polski osiedlali się uchodźcy religijni z całej Europy.

W 1918 roku, po odzyskaniu przez Polskę niepodległości Polacy stanowili zaledwie 68% wszystkich obywateli, a Żydzi, Niemcy, Ukraińcy i Białorusini tworzyli kilkumilionowe grupy mniejszości narodowych z własnym życiem kulturalnym, społecznym i politycznym.

Kataklizm II wojny światowej, Holocaust i zmiany terytorialne po II wojnie światowej sprawiły, że Polska utraciła część swojej ludności. Zmianie podległy granice państwa polskiego, które utraciło 1/3 swojego terytorium na wschodzie, przesuując się na zachód w granicach od Odry po Bug. W powojennej Polsce ukształtowało się w miarę jednolite społeczeństwo, w którym mniejszości narodowe stanowią 2-3% mieszkańców III Rzeczypospolitej. Z danych pochodzących od stowarzyszeń mniejszościowych wynika, że Polskę zamieszkuje: 350-450 tys. Niemców; 300 tys. Ukraińców; 250-300 tys. Białorusinów; 20-25 tys. Litwinów; 20-25 tys. Romów; 10-20 tys. Słowaków; 10 tys. Żydów; 4-5 tys. Tatarów; 3 tys.

Czechów; 2,5 tys. Staroobrzędowców oraz kilkuset Ormian i Karaimów. Choć nieliczne, mniejszości narodowe prowadzą aktywną działalność wzbogacającą polską kulturę.

Po kataklizmie II wojny światowej w prawie międzynarodowym nastąpił szybki rozwój doktryny praw człowieka, ale kwestia praw osób należących do mniejszości narodowych miała mniejsze znaczenie. Dopiero w latach 90-tych XX wieku ze strony międzynarodowych organizacji zajmujących się ochroną praw mniejszości narodowych, tj. Organizacji Narodów Zjednoczonych (ONZ), Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OBWE) i Rady Europy (RE) pojawiło się większe zainteresowanie ochroną praw osób należących do mniejszości narodowych. Nie było jednak właściwych standardów prawnych dla regulacji wewnętrznych (krajowych) [9; 12].

Radykalna zmiana w sytuacji członków mniejszości narodowych nastąpiła wraz z demokratycznymi przemianami w krajach Europy Środkowej i Wschodniej po 1989 roku – „mniejszość” w krótkim czasie stała się „większością” i odwrotnie. Nieuchronną konsekwencją tych przemian był fakt, że kwestie ochrony praw osób należących do mniejszości narodowych przesunęły się z „peryferii” do „centrum” międzynarodowej dyskusji na temat przestrzegania praw człowieka i bezpieczeństwa międzynarodowego.

Bezsilność społeczności międzynarodowej wobec tragedii wojennej w Czeczenii i byłej Jugosławii przyczyniła się do wzrostu zainteresowań i działań w zakresie mniejszości narodowych¹.

Postulat utworzenia jednolitego dokumentu będącego regulatorem praw mniejszości narodowych pojawił się już pod koniec lat czterdziestych XX wieku, wraz z powstaniem Rady Europy. Pomysł ten nie uzyskał jednak materialnego wymiaru. Podstawowy dokument w systemie Rady Europy Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności² nie zawiera wprost odniesień do mniejszości narodowych, ale art. 9 stanowi o wolności myśli, sumienia i wyznania każdej jednostki ludzkiej, a art. 14 ustanawia zakaz dyskryminacji z powodu m.in. przynależności do mniejszości narodowej.

Wyodrębnienie praw osób należących do mniejszości narodowych z ogólnie przyjętego i uznawanego w międzynarodowych systemach prawnych katalogu praw człowieka, koresponduje z wolnością samookreślenia tożsamości narodowej przez jednostkę. Ponieważ większość praw tego katalogu ma uniwersalny i immanentny charakter, to można przyjąć, że mówiąc o prawach osób należących do mniejszości narodowych będziemy mieli na myśli tylko te, będące konsekwencją określenia tożsamości narodowej przez jednostkę, tj. prawa językowe, polityczne, kulturalne, i edukacyjne.

1. Ilekroć w tekście pojawia się określenie „prawa mniejszości narodowych”, to dotyczy ono praw indywidualnych (tj. praw osób należących do mniejszości narodowych), a nie kolektywnych.

2. *Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności* (dalej EKPCz) została przyjęta na posiedzeniu Komitetu Ministrów Rady Europy w Rzymie 04.11.1950 r. Weszła w życie 04.09.1953 r. *Konwencja* jest traktatem międzynarodowym, tworzącym prawa i obowiązki państw-stron. Minister Spraw Zagranicznych Rzeczypospolitej Polski podpisał EKPCz 26 listopada 1991 roku, tj. wraz z oficjalnym przystąpieniem Polski do Rady Europy. Polska ratyfikowała konwencję 19.01.1993 r.

Spośród dokumentów regulujących prawa mniejszości narodowych w systemie Rady Europy trzeba wymienić przygotowywaną w latach 80-tych XX wieku Europejską Kartę Języków Regionalnych i Mniejszościowych³ (dalej Karta Języków) [6;12], a przyjętą w czerwcu 1992⁴.

W latach osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX wieku w systemie Rady Europy nie tylko, że kontynuowano prace nad stworzeniem gwarancji przestrzegania praw kulturowych osób i grup narodowościowych, ale prowadzono prace nad stworzeniem jednolitego dokumentu dotyczącego ochrony praw i wolności osób należących do mniejszości narodowych. Początkowo zamierzano gwarancje prawne osób z tych społeczności przyjąć w postaci protokołu fakultatywnego do EKPCz⁵. Ostatecznie wypracowano dokument zatytułowany *Konwencja Ramowa Rady Europy o Ochronie Mniejszości Narodowych* przyjęty przez Komitet Ministrów Rady Europy 10 listopada 1994 roku⁶.

Niestety mimo wieloletnich prac nad tym dokumentem nie zawiera on definicji pojęcia mniejszości narodowej⁷, gdyż państwa członkowskie w tym zakresie nie uzyskały konsensu. Z praw zawartych w Konwencji osoby mogą korzystać indywidualnie lub wraz z innymi osobami, ale, co trzeba podkreślić, zalecenia Konwencji nie stanowią uznania praw grupowych mniejszości narodowych. W świetle postanowień dokumentu jednostka ma prawo indywidualnego określenia swej przynależności narodowej.

Konwencja ta jest pierwszym prawnie wiążącym dokumentem o randze międzynarodowej poświęconym prawom osób należących do mniejszości narodowych. Do słabych stron tego dokumentu zaliczyć trzeba brak konkretnych praw materialnych (tzw. praw pozytywnych). Sformułowano w nim jedynie zasady, do których państwa-strony mogą dochodzić stopniowo, w zależności od prawnych i finansowych możliwości, co oznacza, że implementacja prawna i praktyczna będzie następować sukcesywnie [11, s. 191; 12, s. 26-27], na co wskazuje już Preambuła Konwencji, w której zawarta jest informacja, że zasa-

3. Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy w lutym 1993 roku przyjęło rekomendację nr 1202/1993 zalecającą jak najszybszą ratyfikację Karty.

4. Karta Języków wprowadza pojęcie języków *regionalnych*, tj. dominujących w danych regionach kraju i *mniejszościowych*, tj. pozostających w mniejszości nie tylko w państwie, ale i w regionie

5. Projekt konwencji mającej stać się jednym z protokołów fakultatywnych EKPCz przygotowała komisja „Demokracja przez Prawo” (tzw. Komisja Wenecka) i był przedmiotem obrad szczytu państw Rady Europy w Wiedniu w dniach 8-9.10.1993 r. Uczestnicy obrad w „Deklaracji Wiedeńskiej” zobowiązali Komitet Ministrów Rady Europy do wypracowania międzynarodowych instrumentów prawnych dotyczących ochrony mniejszości narodowych w Europie. Projekt przedłożony na szczycie państw w Wiedniu miał być podstawą prac. Komitet Ministrów zobowiązano także do rozpoczęcia prac nad projektem protokołu fakultatywnego EKPCz poświęconego prawom kulturalnym mniejszości narodowych. Trzeba podkreślić, że eksperci Rady Europy duże znaczenie przypisują tzw. „prawom językowym” i prawu do edukacji tych mniejszości. Zob.: [17; 5 s.116-122; 19].

6. Tekst Konwencji był otwarty do podpisu przez państwa członkowskie Rady Europy od 1 lutego 1995 roku.

7. Definicję zawierała pierwsza wersja Konwencji przygotowana na wspomniany powyżej szczyt w Wiedniu. W definicji tej mniejszość narodową określono jako grupę osób, które mieszkają na terytorium danego państwa i są jego obywatelami, utrzymują długotrwałe, ustabilizowane i stałe związki z danym państwem, demonstrują odrębność etniczną, kulturalną, religijną lub językową i funkcjonują w społeczeństwie, przejawiając zainteresowanie grupowym przetrwaniem i podtrzymaniem wspólnej tożsamości narodowej. Zob.: [12, s. 26-27].

dy określone w Konwencji winny być realizowane w ramach ustawodawstwa krajowego⁸.

Także w Polsce zmiany w ochronie praw mniejszości narodowych nastąpiły na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX wieku. Za właściwą cezurę można wskazać rok 1989 i przemiany, jakie on zapoczątkował. Kwestie związane z ochroną praw osób należących do mniejszości narodowych stały się ważnym filarem w budowie demokracji w Polsce⁹. 6 stycznia 2005 roku polski parlament przyjął *Ustawę o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym* [3]. Zgodnie z art.2 ust.1 za mniejszość narodową może być uważana grupa obywateli polskich, która łącznie spełnia następujące warunki: jest mniej liczebna od pozostałej części ludności Rzeczypospolitej Polskiej; od pozostałych obywateli kraju istotnie odróżnia się pod względem języka, kultury lub tradycji; dąży do zachowania własnego języka, kultury lub tradycji; ma świadomość własnej historycznej wspólnoty narodowej i jest ukierunkowana by ją wyrażać i chronić; przodkowie mniejszości musieli zamieszkiwać obecne terytorium Rzeczypospolitej od co najmniej stu lat i utożsamia się z narodem zorganizowanym we własnym państwie. W ustępie 2 tegoż artykułu za mniejszości narodowe uznaje się następujące mniejszości: białoruską, czeską, litewską, niemiecką, ormiańską, rosyjską, słowacką, ukraińską, żydowską. Z kolei w ustępie 3 artykułu 2 zdefiniowano pojęcie mniejszości etnicznych, do których zalicza się grupę obywateli polskich która spełnia te same warunki co mniejszość narodowa, oprócz warunku ostatniego, gdyż mniejszość etniczna nie utożsamia się z narodem zorganizowanym we własnym państwie. W ustępie 4 za mniejszość etniczną uznaje się mniejszość: karaimską, łemkowską, romską, tatarską.

1. Rozmieszczenie terytorialne mniejszości narodowych w województwie warmińsko-mazurskim

Województwo Warmińsko-Mazurskie powstało z dniem 1 stycznia 1999 roku wskutek reformy administracyjnej. W jego skład weszły ziemie Warmii, Mazur i Powiśla. Warmia i Mazury stanowiły południową część dawnych Prus Wschodnich. Cechowało je zróżnicowanie narodowe i religijne. II wojna światowa przyczyniła się do exodusu mieszkańców Warmii i Mazur. Pozostało około 120 tysięcy Warmiaków i Mazurów i drugie tyle Niemców, którzy nie zdążyli uciec przed frontem, lub, dla których *Heimat* znaczył więcej niż leżąca w gruzach Rzesza. Pierwsze lata powojenne przyniosły masowe osiedlenia ludności z Polski centralnej i Warszawy (200 tys.)¹⁰, repatriantów z dawnych Kresów (140 tys.) [18, s. 116-128],

8. W świetle Konwencji ochrona mniejszości narodowych oraz praw i wolności osób należących do tych mniejszości nie jest wyłączną domeną państwa, ale stanowi integralną część międzynarodowej ochrony praw człowieka. Jednostkom korzystającym z jej zapisów nakłada obowiązek respektowania prawa krajowego oraz praw i wolności innych ludzi. Postanowienia Konwencji mają być stosowane w dobrej wierze oraz w zgodzie z zasadami dobrego sąsiedztwa i współpracy.

9. Więcej na ten temat zob.: [14; 13; 7; 6; 8, s. 115-134].

10. Szerzej zob.: [18, s. 107-116].

Ukraińców w ramach „Akcji W” (70 tys.) [18, s. 128-140]¹¹ oraz mniejszych grup: Białorusinów, Litwinów, Romów (łącznie około 10 tys.) [18, s. 140-153] – wszystkie dane z 1950 r.). Takie zróżnicowanie ludności napływowej przyniosło wiele problemów integracyjnych¹².

Na skutek akcji osiedleńczej i Akcji „W” region Warmii i Mazur cechuje się obecnie największą mozaiką narodowościową w Polsce. Na zróżnicowanie narodowe nakłada się także duże zróżnicowanie religijne, co łącznie tworzy cechy typowe dla społeczeństwa pogranicza, z jego tygłem wielokulturowym. Mniejszości stanowią około 7-8 % wszystkich mieszkańców województwa (1,44 mln).

Największą grupą są Ukraińcy liczący około 75-80 tys. osób, zamieszkują przede wszystkim północną część województwa. Drugą, co do wielkości grupą są Niemcy, liczący około 20-25 tys. osób, z czego 12 tys. jest zrzeszonych w 24 organizacjach. Białorusini stanowią grupę 4-5 tys. osób, jest to ludność w znacznej mierze zasymilowana¹³. Specyficzną grupą są Romowie, których zamieszkuje ok. 1 tys., w tym 400 osób w Olsztynie. Oprócz tych grup ludności województwo Warmińsko-Mazurskie zamieszkują pojedyncze rodziny Rosjan, a w powiatach olecko-gołdapskim i ełckim, rodziny litewskie, które jednak nie wykazują skłonności do organizowania się. Region zamieszkuje także około 4 tys. Warmiaków i 5 tys. Mazurów. Chociaż spis powszechny nie odzwierciedla tych danych.

Częściowo na mozaikę narodowościową nakłada się różnorodność wyznaniowa, choć nie należy tego uogólniać, np. wśród ludności ukraińskiej około 70% stanowią wyznawcy Kościoła Bizantyjsko-Ukraińskiego, a 30% stanowią wyznawcy Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego. Natomiast wśród Niemców 60% należy do Kościoła rzymsko-katolickiego, a pozostałe 40 % jest wyznania ewangelickiego. Białorusini są w większości prawosławni, a Romowie katolicy, chociaż w Olsztynie część Romów należy do Kościoła Zielonoświątkowego. Warmiacy czerpią z tradycji rzymsko-katolickiej, a Mazurzy z ewangelickiej. Litwini należą do Kościoła rzymsko-katolickiego, Rosjanie to prawosławni i staroobrzędowcy.

Północną część województwa od granicy z Obwodem Kaliningradzkim do Olsztyna zamieszkują Ukraińcy. Najliczniejsze skupiska są na północy od Braniewa po Banie Mazurskie, ale skupiska tej ludności są także w środkowej części regionu (w Olsztynie i Mrągowie). Rozmieszczenie tej ludności jest spowodowane migracją wewnętrzną w okresie ostatnich pięćdziesięciu lat, ale także Akcją „W”,

11. Warto zaznaczyć, że ok. 55 tys. Ukraińców zostało przesiedlonych pomiędzy kwietniem i lipcem 1947 roku z ziem południowo-wschodnich Polski. Kolejnych kilka tysięcy przybyło w następnych latach do znajdujących się na Warmii i Mazurach rodzin z wojska, obozów i więzień.

12. Ludność miejscowa szczególnie wiele bolesnych, a nawet tragicznych zdarzeń doznała od przesiedleńców z Polski centralnej, którzy na Warmii i Mazurach spotkali wyższy poziom rozwoju cywilizacyjnego, co leżało u podstaw wielu nieprawości, zajmowania gospodarstw, rabunków i zabójstw. O wiele lepiej natomiast układało się współzycie autochtonów z repatriantami z Kresów i ludnością ukraińską. Wynikało to z pewnej wspólnoty losu (w nieszczęściu), a także z faktu, iż zarówno kresowiaczy, jak i Ukraińcy w swoim poprzednim miejscu zamieszkania żyli w środowisku wielonarodowym i wielokulturowym. Szerzej zob.: [18, s. 113-115, 153-189].

13. Nieliczna grupa działa w Regionalnej Radzie Białoruskiego Zjednoczenia Demokratycznego.

w której kierowano się zasadą osiedlania Ukraińców na północy województwa, na terenie przygranicznym najmniej zamieszkałym.

Niemcy zamieszkują zarówno w miastach, jak i na wsi. Są rozproszeni na terenie całego województwa. Duże skupisko jest w Olsztynie (ok. 3-4 tys.). Znaczną część rodzi niemieckich stanowią małżeństwa mieszane.

Białorusini zamieszkują północną i środkową część województwa. Niewielka grupa została osiedlona przymusowo inni pochodzą z migracji z Białostoczczyzny.

Romowie byli osiedlani w miastach na skutek działań administracyjnych w latach pięćdziesiątych. W Olsztynie znajduje się skupisko 400 Romów, po kilkadziesiąt rodzin zamieszkuje Ostródę i Elk.

Litwini to ludność zasiedlała od wieków w północno-wschodnich gminach Baniach Mazurskie i Dubeninkach.

Tradycyjne zasiedlenie Rosjan występuje w okolicach Wojnowa i Ukty (staroobrzędowcy), pozostali mieszkają w większych miastach regionu.

Mazurzy i Warmiacy zamieszkują swoje historyczne tereny. Znaczne skupisko zamieszkuje w Olsztynie, historycznej stolicy Warmii.

2. Organizacje i działalność mniejszości narodowych w regionie

Największą aktywność w regionie wykazują mniejszości: ukraińska i niemiecka. Szczególnie ludność ukraińska, która po 1956 roku uzyskała możliwość działania, może pochwalić się dużym dorobkiem oświatowym i kulturalnym.

Największe skupisko Ukraińców w Polsce znajduje się w Województwie Warmińsko-Mazurskim. Są zorganizowani w Związku Ukraińców w Polsce, do którego w naszym województwie należy około tysiąca osób. W 1994 roku powstał Oddział Związku Niezależnej Młodzieży Ukraińskiej w Olsztynie (obecnie nie przejawia aktywności). Szkolnictwo ukraińskie na Warmii i Mazurach zaczęło organizować po „odwilży” 1956 roku. W pierwszych latach były to punkty nauczania działające najczęściej w istniejących szkołach. Od ponad czterdziestu lat istnieją w Baniach Mazurskich, równoległe do klas polskich, klasy ukraińskie¹⁴. W województwie Warmińsko-Mazurskim funkcjonują także szkoły z ukraińskim językiem nauczania, w tym Zespół Szkół z Ukraińskim Językiem Nauczania w Bartoszycach (szkoła podstawowa). Ewentualnym w skali regionu i kraju jest Zespół Szkół z Ukraińskim Językiem Nauczania w Górowie Iławeckim (szkoła podstawowa, ale nie wszystkie klasy i liceum ogólnokształcące, przed likwidacją gimnazjów w 2017 r. było to gimnazjum i liceum ogólnokształcące). Liceum Ukraińskie w Górowie Iławeckim istnieje od ponad 50 lat (do 1991 r. były to klasy ukraińskie w miejscowym LO). Od 1993 roku trwała budowa nowych obiektów liceum. Funkcjonuje nowy gmach dydaktyczny, sala gimnastyczna i jeden budynek internatu. Nowa baza szkolna sprzyja powstaniu ośrodka edukacji i kultury ukraińskiej, które promieniują nie tylko na ludność ukraińską w Polsce, ale także na Republikę Ukrainy. Środowisko ukraińskie ma własne zespoły folklorystyczne i teatralne. Autorzy

14. Szerzej na temat szkolnictwa ukraińskiego na Warmii i Mazurach zob.: [1, s. 511-513].

Strategii Rozwoju Województwa zaplanowali utworzenie w Górowie Iławeckim Środkowo-Europejskiego Centrum Edukacji Młodzieży jako miejsca spotkań i współpracy młodzieży z Polski i państw sąsiadujących. Codziennie w olsztyńskiej rozgłośni Polskiego Radia nadawana jest audycja w języku ukraińskim. Ukraińcy, to w większości ludność wiejska (70%), dotknięta wysokim bezrobociem.

Niemcy są zorganizowani w 24 stowarzyszeniach lokalnych. Posiadają organizację dachową Związek Stowarzyszeń Niemieckich w byłych Prusach Wschodnich, który wydaje pismo „Mitteilungsblatt”. W ostatnich latach zauważyć można wzrost aktywności Olsztyńskiego Stowarzyszenia Mniejszości Niemieckiej, które od 2002 roku prowadzi „Dom Kopernika”, będący centrum kultury niemieckiej. Niezależnie od tych organizacji istnieje Stowarzyszenie Mazurskie wydające pismo „Storchenpost”. Olsztyńska rozgłośnia Polskiego Radia od 2002 roku raz w tygodniu emituje audycję informacyjną w języku niemieckim. Organizacje mniejszości niemieckiej prowadzą bogatą działalność, prowadzą naukę języka niemieckiego, propagują kulturę niemiecką, organizują festiwale i cykliczne spotkania. Zajmują się działalnością charytatywną. Dotychczas utworzono 10 stacji Socjalnych Joannitów, wspomagając lokalną służbę zdrowia sprzętem medycznym i lekami. Stowarzyszenia mniejszości niemieckiej współpracują z lokalnymi samorządami, uczestnicząc w nawiązywaniu współpracy miast partnerskich z miastami niemieckimi. Mniejszość niemiecka otrzymuje wsparcie finansowe i materialne z RFN (to ją wyróżnia spośród innych mniejszości narodowych regionu).

Romowie w regionie osiedlili się po 1945 roku. Cechuje tę grupę wysokie bezrobocie, tradycyjne zajęcia zanikły, a niektóre z oferowanych prac są niezgodne z tradycją Romów. Trudna sytuacja materialna wynika także z braku wykształcenia. Romowie w większości są analfabetami. Środowisko cechują patologie społeczne: alkoholizm, narkomania, deprawacja nieletnich i żebractwo. W marcu 1995 roku z inicjatywy władz miasta i kuratorium oświaty w SP Nr 17 w Olsztynie powstała integracyjna klasa romskich dzieci. Celem jest nauczenie dzieci czytania i pisanie oraz wyrównanie umiejętności, by potem dzieci mogły włączyć się do funkcjonujących oddziałów klasowych. 1 września 1998 roku podobną klasę powołano w Ostródzie, ale z powodu niskiej frekwencji po kilku miesiącach została zlikwidowana na mocy decyzji Zarządu Miasta. Klasa romska istnieje także w Ełku. Romowie w Olsztynie posiadają Międzynarodową Fundację Romów z zespołem folklorystycznym.

Białorusini nie wykazują szczególnej aktywności. Z tej mniejszości wywodzi się lokalna pisarka, poetka i malarka Tamara Bołdak-Janowska.

Litwini działają w stowarzyszeniach istniejących na terenie Województwa Podlaskiego.

Jeśli chodzi o Warmiaków i Mazurów, to część z nich uległo asymilacji, część działa w stowarzyszeniach mniejszości niemieckiej. Grupy te nie mają żadnej własnej organizacji, poza Mazurskim Towarzystwem Ewangelickim.

3. Instytucje państwowe i samorządowe działające na rzecz mniejszości narodowych w województwie warmińsko-mazurskim.

Jedną z ważniejszych inicjatyw administracji państwowej w regionie było powołanie w 1994 roku pełnomocnika do spraw mniejszości narodowych, etnicznych i inicjatyw lokalnych. Na funkcję tę wojewoda olsztyński Janusz Lorenz (SLD) powołał Wiktora Marka Leyka pochodzącego z rodziny mazurskich działaczy¹⁵. Trzeba podkreślić, że zainteresowanie problematyką mniejszości narodowych w 1999 roku wykazali radni Sejmiku Województwa Warmińsko-Mazurskiego z Klubu Unii Wolności (wówczas koalicja) i SLD (opozycja), a szczególnie ówczesny wiceprzewodniczący Sejmiku Miron Sycz – dyrektor Liceum Ukraińskiego w Górowie Iławeckim – pochodzący z tego środowiska. Wspólna inicjatywa Miirona Sycza i Wiktora Marka Leyka poparta wnioskami stowarzyszeń mniejszości niemieckiej, ukraińskiej i białoruskiej doprowadziła do powołania w marcu 1999 roku Komisji ds. Mniejszości Narodowych i Etnicznych w Sejmiku. W sześcioposobowym składzie znaleźli się przedstawiciele wszystkich klubów radnych. W Statucie Województwa Warmińsko-Mazurskiego zadania Komisji sformułowano następująco: „sprawy związane z rozpatrywaniem potrzeb i inicjatyw mniejszości narodowych i etnicznych, popularyzacja kultury i języka, integracja i współpraca na rzecz rozwoju województwa” [20]. Do udziału w inauguracyjnym posiedzeniu Komisji zaproszono przedstawicieli wszystkich stowarzyszeń mniejszości narodowych (uczestniczą w pracach Komisji na statusie zaproszonych gości). Komisja zbiera się co najmniej raz na kwartał, ale w praktyce posiedzenia są co miesiąc (lub jej członkowie biorą udział w wydarzeniach organizowanych przez mniejszości narodowe). Organizowane są także posiedzenia wyjazdowe Komisji. W październiku 1999 roku odbyła wspólne posiedzenie z Sejmową Komisją Mniejszości Narodowych i Etnicznych. Komisja ta działa nadal i w kadencji 2018-2023 liczy pięciu radnych. Obecnie przewodniczącym jest wywodzący się Koalicji Obywatelskiej Jarosław Słoma.

W wyniku zmiany koalicji rządzącej w Sejmiku (SLD, UW, PSL) nowy marszałek – Andrzej Ryński SLD – powołał z dniem 22.10.1999 roku Wiktora Marka Leyka na Pełnomocnika ds. Mniejszości Narodowych i Etnicznych. Jego zadania zostały określone w Regulaminie Organizacyjnym Urzędu Marszałkowskiego jako:

„1. Realizowanie polityki samorządu województwa wobec mniejszości narodowych i etnicznych.

2. Utrzymywanie stałych kontaktów ze wszystkimi mniejszościami zamieszkującymi na Warmii i Mazurach.

3. Wspieranie inicjatyw mniejszości narodowych i etnicznych w dziedzinie potrzeb kulturowych i oświatowych.

15. Zadania pełnomocnika zostały sformułowane następująco: „1. Realizacja polityki państwa i województwa reprezentowanego przez wojewodę na rzecz mniejszości narodowych, etnicznych i wyznaniowych mającej na celu harmonijne współzycie społeczeństwa zróżnicowanego narodowo i etnicznie. 2. Wspieranie inicjatyw i aspiracji mniejszości narodowych zamieszkujących w województwie olsztyńskim mające na celu pełnoprawne i rzeczywiste równouprawnienie w społeczeństwie jako obywateli polskich.”

4. Popularyzacja dorobku kulturowego mniejszości w społeczeństwie Warmii i Mazur.

5. Stała współpraca z Komisją ds. Mniejszości Narodowych i Etnicznych Sejmiku” [21].

Wiktor Marek Leyk funkcję Pełnomocnika Marszałka Województwa ds. mniejszości narodowych i etnicznych pełni nieprzerwanie do chwili obecnej.

Do najważniejszych dokonań Sejmiku Warmińsko-Mazurskiego na rzecz mniejszości narodowych należy zaliczyć:

1. Nawiązanie współpracy ze wszystkimi stowarzyszeniami i środowiskami mniejszości narodowych i etnicznych w granicach powiększonego województwa.

2. Analiza i sformułowanie katalogu potrzeb i oczekiwań mniejszości.

3. Pełna wiedza na temat rodzajów aktywności kulturalnej, edukacyjnej i społecznej środowisk mniejszości.

4. Bliska i rzeczowa współpraca z Sejmową Komisją ds. Mniejszości Narodowych i Etnicznych.

5. Wydzielenie w budżecie sejmiku od 2000 r. kwoty 75 tys. zł. (z możliwością jej zwiększenia) na dofinansowania projektów imprez kulturalnych i szkolenia mniejszości.

6. Nawiązanie współpracy z samorządami miast i gmin zamieszkiwanych przez większe skupiska mniejszości oraz instytucjami kulturalnymi działającymi na ich rzecz.

7. Wpisanie do Strategii rozwoju regionu korzyści wynikających z obecności mniejszości narodowych.

4. Nauczanie języka ukraińskiego jako ojczystego

Mniejszości narodowe funkcjonujące w granicach Rzeczypospolitej Polskiej mają zagwarantowane prawo do nauki ich języka ojczystego, jak też prawo do kształcenia się w tym języku. Aktem najwyższego rzędu regulującym prawa mniejszości narodowych w Polsce jest Konstytucja RP¹⁶. W zasadach ustrojowych państwa (rozdział I Konstytucji) ustanawia się język polski językiem urzędowym, ale poprzez odniesienie do ratyfikowanych umów międzynarodowych, przyznaje się prawo do posługiwania się językiem ojczystym przez osoby należące do mniejszości narodowych¹⁷. Szerzej prawa tych mniejszości sformułowane zostały w art. 35 Konstytucji¹⁸. Trzeba podkreślić, że o ile w ust. 1 artykułu 35 Konstytucji mowa jest o obowiązkach państwa wobec osób należących do mniejszości

16. Uchwalona przez Zgromadzenie Narodowe 2 kwietnia 1997 r., przyjęta w ogólnonarodowym referendum 25 maja 1997, weszła w życie 17 października 1997 r. Wprowadzenie do ustawy zasadniczej zapisów gwarantujących prawa mniejszościom narodowym nadały prawom tym rangę najwyższą, tj. konstytucyjną. [10].

17. Art. 27 Ustawy zasadniczej stanowi, że „W Rzeczypospolitej Polskiej językiem urzędowym jest język polski. Przepis ten nie narusza praw mniejszości narodowych wynikających z ratyfikowanych umów międzynarodowych” [10].

18. Art. 35. ust.1 stanowi, że „Rzeczpospolita Polska zapewnia obywatelom polskim należącym do mniejszości narodowych i etnicznych wolność zachowania i rozwoju własnego języka, zachowania obyczajów i tradycji oraz rozwoju własnej kultury.” Zapis tej części art.35 nakłada na państwo polskie obowiązek tworzenia zarówno norm prawnych, jak i politycznych, sprzyjających osobom z mniejszości narodowych zachowanie i rozwój ich ojczystego języka, obyczajów i tradycji, a także kultury narodowej. [10].

narodowych [6, s. 58; 8, s. 117], o tyle ust. 2 tegoż artykułu stanowi *expressis verbis*, że „Mniejszości narodowe i etniczne mają prawo do tworzenia własnych instytucji edukacyjnych, kulturalnych i instytucji służących ochronie tożsamości religijnej oraz do uczestnictwa w rozstrzyganiu spraw dotyczących ich tożsamości kulturowej”.

Konstytucyjne gwarancje prawa mniejszości narodowych do edukacji¹⁹ znajdują swój wyraz we wcześniejszych ustawach. Prawne uregulowanie prawa mniejszości narodowych do edukacji zawiera ustawa „O systemie oświaty” z 07.09.1991 roku [2]. W art.13 tej ustawy stanowi, że „szkoła publiczna umożliwia uczniom podtrzymanie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej, językowej i religijnej, a w szczególności naukę języka oraz własnej historii i kultury” [2]. Aktem wykonawczym tej ustawy jest *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 24 marca 1992 r. w sprawie organizacji kształcenia umożliwiającego podtrzymanie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej i językowej uczniów należących do mniejszości narodowych* [3]. Podstawą organizacji tego typu szkolnictwa jest złożona u dyrektora szkoły, do której uczęszcza dziecko, jednorazowa deklaracja rodziców lub prawnych opiekunów dziecka o woli jego nauczania w języku mniejszości, jako języku ojczystym²⁰.

Zgodnie z *Rozporządzeniem* można tworzyć klasy szkolne, w których będzie się nauczać w języku danej mniejszości, jeśli taką wolę zgłosi: do 7 uczniów w szkołach podstawowych, 14 w szkołach ponadpodstawowych, 3 w zespołach międzyszkolnych. Zagadnienia poszerzające programy nauczania o elementy historii, geografii i kultury mniejszości narodowej, z której rekrutują się uczniowie zależne są od decyzji rady pedagogicznej danej szkoły. Zgodnie z regulacjami *Rozporządzenia* w szkołach z niepolskim językiem nauczania mogą być wystawiane świadectwa szkolne zarówno w języku polskim, jak i w języku danej mniejszości.

Prawo do edukacji mniejszości narodowe na terenie Warmii i Mazur realizują nie tylko w 30-leciu polskiej wolności. Od 1956 r. w Baniach Mazurskich istniały równoległe do polskich klasy z ukraińskim językiem nauczania.

W roku szkolnym 2014/2015²¹ języka ukraińskiego na poziomie gimnazjum uczyło się 200 uczniów. Najwięcej – 55 uczniów uczyło się w gimnazjum z Ukraińskim Językiem Nauczania w Górowie Iławeckim. Na drugim miejscu

19. W Konstytucji RP z 1997 r. w art.35 ust.2 jest mowa o mniejszościach narodowych i etnicznych, że to one mają prawa, ale zapis ten należy rozumieć jako prawa pojedynczych osób należących do mniejszości narodowych, a nie grup. Chociaż łatwiej będzie utworzyć placówkę edukacyjną osobom z mniejszości narodowej, gdy utworzą stowarzyszenie lub fundację.

20. W zależności od liczby deklaracji wyróżnia się 3 typy szkół: 1. szkoły z *niepolskim językiem nauczania* – w miejscowościach o większej liczbie mieszkańców narodowości niepolskiej, 2. szkoły z *dodatkową nauką języka mniejszości* (można tworzyć tzw. zespoły międzyklasowe), 3. *zespoły międzyszkolne* – grupujące uczniów z różnych szkół. Wraz ze złożeniem deklaracji język ojczysty nauczany czy to w zespołach międzyoddziałowych, międzyklasowych, czy międzyszkolnych jest traktowany jako przedmiot obowiązkowy. *Rozporządzenie* to dopuszcza również nauczanie języka ojczystego mniejszości w przedszkolach i szkołach zawodowych.

21. Dane dotyczące nauczania języka ukraińskiego w r. szkolnym 2014/2015 pochodzą z informacji uzyskanej z Warmińsko-Mazurskiego Kuratorium Oświaty w Olsztynie.

było Gimnazjum nr 3 z Ukraińskim Językiem Nauczania w Bartoszczykach. Po 14 uczniów miały Gimnazjum w Pieniężnie (powiat braniewski) i Gimnazjum w Lelkowie (powiat braniewski).

Z kolei na poziomie szkoły średniej języka ukraińskiego uczyło się łącznie 111 uczniów. Najwięcej uczniów języka ukraińskiego uczyło się w Liceum Ogólnokształcącym z Ukraińskim Językiem Nauczania w Górowie Iławeckim (106 uczniów), a tylko 5 uczniów w Liceum Ogólnokształcącym w Braniewie.

W szkołach podstawowych języka ukraińskiego uczyło się 449 uczniów. Najwięcej uczniów było w szkole Podstawowej im. Łesi Ukrainki z Ukraińskim Językiem nauczania w Bartoszczykach (81 uczniów), po ponad 20 uczniów uczyło się języka ukraińskiego w SP w Giżycku, SP w Baniach Mazurskich, SP w Pieniężnie, SP w Górowie Iławeckim, SP w Nowicy - powiat braniewski, SP w Zespole Szkół w Lelkowie.

W oddziałach przedszkolnych języka ukraińskiego uczyło się 51 dzieci. Najwięcej – 16 dzieci w SP im. Łesi Ukrainki z Ukraińskim Językiem Nauczania w Bartoszczykach.

Łącznie w r. ak. 2014/2015 w szkołach uczyło się języka ukraińskiego 760 osób, co w połączeniu z oddziałami przedszkolnymi daje ogółem 811 osób.

Ciekawostką jest to, że w Zespole Szkół z Ukraińskim Językiem Nauczania 50 uczniów pochodziło z Ukrainy.

Z informacji Warmińsko-Mazurskiego Kuratora Oświaty wynika, że w roku szkolnym 2018/2019 języka ukraińskiego, jako języka mniejszości narodowej uczyło się łącznie 773 uczniów [16], w tym w sześciu oddziałach przedszkolnych zorganizowanych w szkołach podstawowych²². Jeśli chodzi o szkoły podstawowe, to aż 67 szkół prowadzi nauczanie języka ukraińskiego, jako języka mniejszości narodowej. W likwidowanych już gimnazjach w 12 szkołach nauczany jest język ukraiński, jako język mniejszości narodowej. Z kolei na poziomie liceum język ukraiński nauczany jest jedynie w Liceum Ogólnokształcącym z Ukraińskim Językiem Nauczania w Górowie Iławeckim oraz w Liceum Ogólnokształcącym w Braniewie.

Z przedstawionych danych można wywnioskować, że zauważalny jest spadek liczby uczniów, wobec których szkoły podejmują zadania mające na celu podtrzymywanie tożsamości narodowej i językowej uczniów należących do ukraińskiej mniejszości narodowej. Inny problem, jaki pojawia się w nauczaniu języka ukraińskiego to kwestia, czy i w jakim zakresie przybywający z Ukrainy do Polski, w tym do województwa warmińsko-mazurskiego, migranci ekonomiczni będą zainteresowani, by ich dzieci były nauczane języka ukraińskiego, gdyż to może ewentualnie przyczynić się do wzrostu liczby uczniów objętych nauczaniem tego języka.

22. Są to szkoły w powiatach: bartoszczyckim (Bartoszyce), braniewskim (Braniewo), giżyckim (Wydminy), kętrzyńskim (Drogosze i Mołtajny), i ostródzkim (Morąg).

Wnioski końcowe:

1. Obowiązujące w Polsce regulacje prawne (zarówno prawo krajowe jak i wiążące Polskę prawo międzynarodowe) są dobrym gwarantem przestrzegania przez polskie władze praw mniejszości narodowych.

2. Pojawiły się obawy, że ze względu na próby inwigilacji mniejszości narodowych w Polsce w kolejnym spisie powszechnym członkowie mniejszości nie będą chcieli deklorować swojej przynależności narodowej lub etnicznej.

3. Na poziomie samorządu województwa warmińsko-mazurskiego udało się stworzyć modelowe rozwiązanie instytucjonalne.

4. Ważną inicjatywą przyczyniającą się do przestrzegania w województwie warmińsko-mazurskim praw mniejszości narodowych było powołanie jedyne go w Polsce pełnomocnika wojewody, a później marszałka województwa do spraw mniejszości narodowych.

5. W zapewnianiu przestrzegania praw mniejszości, w tym prawa do edukacji i pielęgnowania tożsamości narodowej, istotną rolę pełni jedyna w Polsce Komisja Mniejszości Narodowych i Etnicznych Sejmiku Województwa. Jest nie tylko platformą dyskusji i monitorowania aspektów funkcjonowania mniejszości narodowych, w tym ukraińskiej, ale została wyposażona w mechanizm finansowego wsparcia działalności mniejszości narodowych.

6. Badania nad mniejszościami narodowymi w Polsce, w tym w województwie warmińsko-mazurskim są celowe i potrzebne, by monitorować sytuację mniejszości i wskazywać działania pomagające mniejszościom narodowym utrzymywać i pielęgnować tożsamość narodową i językową.

Bibliografia:

1. Astramowicz-Leyk T., *Europejskie standardy prawa mniejszości narodowych do edukacji a praktyka w regionie Warmii i Mazur*, w: *Unifikacja i Różnicowanie się współczesnej Europy*, pod red. B. Fijałkowskiej i A. Żukowskiego, Dom Wydawniczy ELIPSA, Warszawa 2002, s.511-513.

2. Dziennik Ustaw (dalej Dz. U.) 1991, Nr 95, poz.425 z późniejszymi zmianami.

3. Dz. U. 2005, Nr 17, poz. 141.

4. Dz. U. 1992, Nr 34, poz.150.

5. Gronowska B., *Rada Europy wobec problemu mniejszości narodowych*, „Sprawy Międzynarodowe”, 1991, nr 10.

6. Janusz G., *Prawa mniejszości narodowych, etnicznych i językowych*, w: *Szkola Praw Człowieka. Teksty wykładów, Z.5*, Warszawa 1998.

7. Janusz G., *Raport o sytuacji osób należących do mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce*, Warszawa 1994.

8. Janusz G., *Regulacje prawne dotyczące ochrony mniejszości narodowych w Polsce*, w: *Status prawny mniejszości narodowych w Polsce w świetle Konwencji Ramowej o Ochronie Mniejszości Narodowych. Materiały z konferencji Warszawa 23-24.X.2000*, Warszawa 2001, s.115-134.
-
9. Janusz G., *Standardy europejskie*, Warszawa 1995.
-
10. *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej*, Dziennik Ustaw 1997, Nr 78, poz. 483.
-
11. Kuźniar R., *Prawa człowieka. Prawo, instytucje, stosunki międzynarodowe*, Warszawa 2004, s.191;
-
12. Łodziński S., *Ochrona praw członków mniejszości narodowych i etnicznych w Europie Środkowej i Wschodniej w świetle standardów międzynarodowych*, w: S. Łodziński. P. Bajda, *Ochrona praw osób należących do mniejszości narodowych*, Helsińska Fundacja Praw Człowieka, Warszawa 1995.
-
13. Łodziński S., *Przekroczyć własny cień. Prawne, instytucjonalne oraz społeczne aspekty polityki państwa polskiego wobec mniejszości narodowych w latach 1989-1997*, w: *Mniejszości narodowe w Polsce. Praktyka po 1989 roku*, pod red. B. Berdychowskiej, Warszawa 1998.
-
14. *Mniejszości narodowe w Polsce. Praktyka po 1989 roku*, pod red. B. Berdychowskiej, Warszawa 1998
-
15. Nowicki M., *Międzynarodowa ochrona praw mniejszości narodowych i etnicznych*, Stowarzyszenie „Wspólnota Polska”, Warszawa 1992.
-
16. *Pismo Warmińsko-Mazurskiego Kuratora Oświaty z dnia 21 maja 2019 r.*
-
17. Sakson A., *Stosunki narodowościowe na Warmii i Mazurach 1945-1997*, Poznań 1998.
-
18. *The Protection of Minorities in Europe*, Committee on Legal Affairs and Human Rights, Strasbourg, October 1991.
-
19. *Załącznik do Uchwały Nr X/114/99, par. 23 p.8 z dnia 14.10.1999 r.*
-
20. *Załącznik do Uchwały Nr 6/9/00 Zarządu Województwa Warmińsko-Mazurskiego z dnia 25.01.2000 r., par. 43.*
-

ПИТАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН У ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ КРАЇН ВИШЕГРАДСЬКОЇ ГРУПИ

The issue of national minorities in the foreign policy of the Visegrad Group Countries is investigated. It is proved that interethnic relations play an important role in the foreign policy activity of the states; ethnopolitical factors can both promote the strengthening of friendly inter-state relations and act as a means of pressure and interference in internal affairs; in particular, national minorities are often used as an instrument for ensuring their own informational, cultural and political domination in a separate region. The states of the Visegrad Group use actively soft power technologies through the network of national minority organizations.

Key words: national minorities, countries of the Visegrad group, foreign policy, soft power, EU, ethnopolitical management.

Міжнаціональні відносини відіграють одну з важливих ролей у зовнішньополітичній діяльності сучасних держав. Досвід показує, що більшість європейських держав активно працюють у напрямку захисту інтересів та прав національних меншин в інших державах. Сучасні інтеграційні процеси на території ЄС активно сприяють зростанню ролі етнополітичних процесів, зокрема, із розширенням прикордонної та міжрегіональної співпраці. Вивчення даної проблеми вимагає постійної уваги та нових теоретичних розробок, а також нових підходів у системі державної влади усіх рівнів.

Актуальність досліджуваної проблеми зумовлена і тим, що на сучасному етапі, попри глобалізаційні процеси, поширення масової культури та зростання міждержавної залежності, можна спостерігати підвищення ролі етнонаціонального чинника у зовнішньополітичних процесах, а в окремих ситуаціях вони виступають одним із важливих чинників при веденні міждержавної співпраці та формуванні євроінтеграційних процесів. Питання національних меншин слід розглядати у широкому контексті – як внутрішньому, так і міжнародному. Демографічний та політичний рівень впливу національних меншин є різним, оскільки одні з них утворюють маленькі локальні групи, інші – відіграють суттєву роль у суспільно-політичному житті окремих держав.

Оскільки Україна вибирає курс на інтеграцію в європейський простір, це зумовлює необхідність розвитку державної політики відповідно до

європейських стандартів, що сприяє рівності політичних, економічних та соціальних прав усіх етнічних груп держави.

Вивчення особливостей формування та функціонування механізмів взаємодії країн Вишеградської групи у вирішенні етнополітичних проблем є важливим для сучасної України, яка вибрала курс на поглиблення співпраці з Європейським Союзом. Досвід країн Вишеградської групи у контексті політики Східного партнерства ЄЄ є позитивним з вирішення етнополітичних питань, зокрема, і завдяки удосконаленню етнополітичного менеджменту. Європейський Союз важливе місце відводить зобов'язанням держав щодо правового регулювання захисту прав національних меншин. Як свідчить практика, реалізація прав етнопонаціональних меншин може гарантуватися лише за умови ефективної взаємодії міжнародного права та національного права. Проблема актуалізується також постійним збільшенням чисельності українців на території держав Вишеградської групи, спільною історією, прикордонною співпрацею України з Польщею, Угорщиною та Словаччиною.

Починаючи з 1990-х років держави Вишеградської групи прийняли закони щодо політики захисту прав своєї діаспори у прикордонних державах. Питання захисту, надання державної підтримки представникам власної діаспори за кордоном прописано і в конституціях Республіки Польща та Угорщини.

Стан національних меншин вже довгий час залишається об'єктом посиленої уваги урядів та політичних сил, які аналізують та відстоюють позицію своїх співвітчизників за кордоном. Доволі часто така увага супроводжувалась політичними спекуляціями та виступала засобом натиску однієї країни на іншу. Однак, як свідчать факти, у більшості випадків, закономірний інтерес держав до стану розвитку споріднених меншин сприяє досягненню взаєморозуміння, зміцненню дружніх міждержавних відносин. Не менш важливу роль для налагодження як внутрішньої так і міжнародних зв'язків національних меншин відіграють такі критерії як авторитетність організацій, які представляють національну меншину на міждержавному рівні, наявність впливових лідерів, готовність до співпраці з іншими організаціями тощо.

Політична еліта “етнічної батьківщини” формує уявлення про окремі етнічні групи в інших країнах як про представників однієї нації, часто заявляє про бажання захищати їхні інтереси. Така політика набуває різних форм, зокрема, надання “батьківщиною” привілеїв щодо імміграції чи громадянства для представників меншини. Сьогодні можна спостерігати певні неузгодженості щодо питання національних меншин в окремих державах, проте не можна говорити, що відбувається абсолютне використання національних меншин у зовнішньополітичних процесах. Практика показує, що саме етнічний чинник часто використовується окремими державами для створення передумов щодо прихованого втручання у внутрішні справи України.

В.Кимлічка вказує на таку можливу поведінку національних меншин, зокрема: національні меншини інтегруються в культуру більшості і підтримують

націотворчі процеси; національні меншини домагаються прав і повноважень самоуправління (активно формують свої політичні інститути та наголошують на своїй окремішності); національні меншини погоджуються на постійну маргіналізацію [4, с. 31]. Практика показує, що в одних випадках представники меншин охоче та активно приймають участь у роботі органів влади країни розселення меншини, фактично співпрацюючи із державою, тоді як у інших ситуаціях меншина сповідує ідеї сепаратизму.

Можна виділити кілька дискусійних моментів щодо зовнішньої політики держав, які безпосередньо стосуються питання національних меншин, зокрема, це питання, пов'язані із окремими історичними подіями (перепоховання жертв війни та політичних репресій, встановлення пам'ятних знаків тощо), аналіз ситуації щодо дотримання міжнародних норм захисту прав національних меншин, питання мов національних меншин, яке сьогодні чи не найбільше обговорюється та ін. Сучасні європейські держави не можуть ігнорувати міжнародні норми захисту прав національних меншин, які сформульовані в документах ООН, ОБСЄ, ЄС, РЄ.

Однак, як пише Альгіс Празиускас «застосування єдиних критеріїв і юридичних норм до різних суспільств сприяє виникненню багатьох ускладнень, оскільки проблема етнічних меншин завжди конкретна, навіть коли мова йде про окрему національну групу, розселену в різних країнах або ж про різні групи в межах однієї країни» [7, с. 77].

В.Віднянський виокремлює такі інструменти впливу країн Вишеградської групи на етнополітику сусідніх держав як: правові, демографічні та інформаційні методи. [2, с. 254]

Держави Вишеградської групи через мережу організацій національних меншин активно застосовують технології «м'якої сили». Однак можна стверджувати, що історичні протистояння, свого часу не розв'язані між окремими державами або «заморожені», виявилися ще остаточно неподоланими. Результати соціологічних опитувань показують, що на рівні масової свідомості ще спрацьовує фактор недовіри, а подекуди і конфронтації, що має свої коріння в історично-політичній площині міжнаціональних взаємин. Цей фактор найчіткіше спостерігається у прикордонній зоні, де компактно проживають представники окремих національних меншин, які часто вступають у безпосередні контакти з етнічною батьківщиною.

Практика показує, що сьогодні найбільшими проблемами у співпраці між поляками та українцями стали не сучасні проблеми, а події минулого. На розвиток співробітництва значною мірою впливає політика держави щодо розвитку національних меншин, зокрема, як забезпечуються національні, освітні, культурні та релігійні потреби польської меншини в Україні та української меншини в Республіці Польща. Україна та Польща намагаються повною мірою забезпечити сприятливі умови для реалізації права національних меншин на вираження та розвиток своєї етнічної, культурної та релігійної

самобутності згідно Договору про добросусідство від 1992 року. Згідно із цим Договором, Україна та Польща повинні сприяти діяльності освітніх, культурних і релігійних організацій та товариств української і польської національних меншин на території обох держав [3].

Важливу роль у підтримці поляків за кордоном відіграє Міністерство закордонних справ Польщі, Польські Інститути у світі, які є представництвами Міністерства закордонних справ Республіки Польща, Міжвідомча комісія у справах полонії та поляків за кордоном, спільні міжпарламентські та міжурядові комісії з діяльності національних меншин. Діяльність Комісій є конструктивним інструментом співпраці та підґрунтям плідного стратегічного партнерства України з Польщею з питання забезпечення прав національних меншин. Завдяки роботі двосторонніх міжурядових комісій з питань забезпечення прав національних меншин досягнуто значного поступу у сфері захисту прав та інтересів відповідних етнічних спільнот.

Надзвичайно важливим є внесок неурядових громадських та культурно-освітніх організацій польської меншини у розвиток українсько-польського співробітництва, зокрема, полонійні об'єднання на місцевому, державному, регіональному та світовому рівнях; полонійні консультативні ради при консульських та дипломатичних представництвах; духовенство та церковні інститути.

Польська національна меншина в Україні особливе значення приділяє вивченню мови, культури, підтримці традицій, розповсюджує підручники польської мови та історії, організовує відпочинок дітей у літніх таборах у Польщі, створює аматорські театри, організовує вечори польської поезії. Також польськими культурно-освітніми організаціями створено низку недільних шкіл з вивчення польської мови. Щодо української меншини в Польщі, то процеси асиміляції в українській національній меншині Польщі перешкоджають налагодженню повноцінного міжнаціонального діалогу Україна – Польща.

Активно функціонує Урядова програма співпраці з полонією та поляками за кордоном у 2015-2020 роках. Зокрема, у 2017 р. Сенатом було виділено 75 млн. злотих на такі напрями діяльності як: підтримка польських шкіл за кордоном, розвиток польських ЗМІ, благодійна та соціальна допомога, розвиток інфраструктури польської діаспори, підтримка інтеграційно-освітніх візитів до Польщі, просування Польщі та польської культури за кордоном, будівництво Польського дому у Львові, підтримка статутної діяльності національних, регіональних та місцевих організацій польської діаспори. [11] Особлива увага приділяється підтримці польської діаспори на східному кордоні, зокрема, Фонд «Pomoc Polakom na Wschodzie» у 2017 р. отримав фінансування на такі програми як «Культура у дії», «Польські медіа на Сході», «Нова якість польських ЗМІ на Сході» [14].

В Україні зареєстровано біля 60 громадських об'єднань польської національної меншини, більшість з яких бере участь у реалізації цих про-

грам. Біля 60 000 українців польського походження активно користуються «картою поляка».

Польща активно підтримує свою діаспору закордоном, зокрема, відповідно до положень закону Республіки Польща від 7 вересня 2007 року №180/1280 „Про карту поляка”, карта етнічного поляка може видаватися лише особі, яка не має громадянства Республіки Польща або ж дозволу на проживання на території держави, і яка є громадянином України або ж Азербайджану, Білорусії, Вірменії, Грузії, Естонії, Казахстану, Киргизії, Литви, Латвії, Молдови, Російської Федерації, Таджикистану, Туркменістану чи Узбекистану [15]. Так, етнічним поляком може бути особа, яка відносить себе до польського народу і водночас: знає польську мову хоча б на початковому рівні і вважає її своєю рідною мовою; знає і зберігає польські традиції та звичаї; у присутності консула Республіки Польщі чи вповноваженої ним особи подасть письмову декларацію своєї приналежності до польського народу; доведе, що принаймні один з батьків (батько чи мати), дідусь чи бабуся або ж прадід та прабабуся (обоє) були польської національності або ж мали в минулому польське громадянство. Визнання громадянина України у якості етнічного поляка є можливим також і у випадку отримання ним письмової довідки від польської організації щодо активної участі у діяльності, спрямованій на розвиток польської мови та культури, або ж підтримку функціонування польської національної меншини в Україні протягом щонайменше трьох останніх років. Положення відповідних нормативно-правових актів усіх без винятку прикордонних з Україною країн передбачають цілу низку пільг та привілеїв громадянам України – представникам національних меншин походженням з вказаних країн у різних сферах їх життєдіяльності. Так, відповідно до положень закону Республіки Польща „Про карту поляка”, громадянин України, який є власником такої „карти”, має право на: безплатне отримання візи на довготермінове перебування на території Республіки Польща з можливістю багаторазового перетину кордону; легальне працевлаштування на території Республіки Польща без отримання необхідного офіційного дозволу на працевлаштування; підприємницьку діяльність на території Республіки Польща на таких умовах, як і польські громадяни; безплатне отримання освіти на початковому, середньому та вищому рівнях на тих умовах, що й громадяни Республіки Польща, і, водночас, надавати клопотання про допомогу та призначення стипендії для іноземців, які навчаються у Польщі; отримання безплатної медичної допомоги при нещасних випадках на аналогічних засадах, що і польські громадяни; користування на всій території Республіки Польщі знижкою на залізничні квитки; безплатне відвідання державних музеїв Республіки Польща, а також на отримання фінансової допомоги полякам з-за кордону з державного бюджету або ж з бюджетів місцевих органів самоврядування країни на рівні гміни [15].

Між Україною та Польщею також підписано декілька міжурядових угод, які визначають особливості співпраці з питань національних меншин. На-

приклад, угода між урядом Польщі й України про співпрацю між Міністром освіти Польщі та Міністром освіти і науки України. У даній Угоді зазначається, сторони забезпечать особам, які належать до української меншини і проживають на території Польщі, й особам, котрі належать до польської меншини і проживають на території України, всі умови для вивчення рідної мови, а також історії та культури в дошкільних закладах, початкових школах та загальноосвітніх ліцеях, у рамках системи освіти у Польщі й Україні та сприятимуть підвищенню рівня навчання цих предметів. Ця угода відповідає Європейській карті регіональних мов і мов меншин, підписаній у Страсбурзі 5 листопада 1992 р.

Відповідно до Міжвідомчої угоди про співробітництво в галузі освіти, підписаної 19 січня 2015 р., відбувається обмін вчителями польської та української мови, вихователями дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних навчальних закладів з України та Польщі [10].

Також Об'єднання українців в Польщі часто укладає угоди про співпрацю із обласними радами окремих областей. Зокрема, такий документ було укладено із Львівською обласною радою. Меморандумом зокрема передбачено, що сторони сприятимуть вивченню історії української громади, дослідженню, збереженню та відновленню місць історичної та архітектурної спадщини, пам'яток української культури на території Польщі – в тому числі церков, кладовищ, могил борців за українську державність в 1918-1921 та 1939-1947 роках. Крім того, документ передбачає, що ЛОДА та ЛОР сприятимуть проведенню ремонтних робіт і адаптації під український культурний центр приміщень Народного Дому у м. Перемишль. Українська сторона також допомагатиме у: забезпеченні товариств української культури та українських бібліотек в Польщі літературою, навчально-методичними посібниками і підручниками, словниками, забезпечуватиме аматорські художні колективи українськими національними строями, сприятиме щорічному стажуванню вчителів української мови, журналістів, хореографів, диригентів, режисерів та працівників культури української громади у Польщі у загальноосвітніх, вищих навчальних та мистецьких закладах Львівщини.

Для піднесення якості викладання рідної мови для національних меншин планується створити Комісію для задоволення освітніх потреб української меншини в Польщі та польської – в Україні. Також планується відновлення роботи у рамках спільної Українсько-польської комісії експертів з питань удосконалення змісту шкільних підручників з історії та географії обох країн.

У «Польській стратегії зовнішньої політики 2017–2021 рр.» політика сусідства розглядається крізь призму національної безпеки і містить такі цілі: посилення безпекового співробітництва з країнами Східної Європи та підтримка їх стійкості до криз, співпраця з державами Балтії та Румунією для посилення східного флангу НАТО, співпраця в рамках Вишеградської бойової

групи та польсько-литовсько-української бригади, посилення польсько-українського оборонного співробітництва [13].

З 1990-х років Угорщина втілює активну політику підтримки своєї діаспори у сусідніх державах, зокрема, особливу увагу цьому питанню приділяє парламент та уряд країни, а також на рівні громадських організацій угорської меншини закордоном.

З метою зміцнення відносин із угорською меншиною закордоном на державному рівні було створено Угорську постійну конференцію, яка здійснює дорадчу та інформаційно-консультативну функцію. Також активною є міжнародна організація угорців – Всесвітня рада угорців.

Відповідно до закону Угорської Республіки „Про угорців, що проживають в прикордонних державах”, угорцями за етнічним походженням є особи, які не мають угорського громадянства та проживають на територіях Хорватії, Румунії, Сербії, Чорногорії, Словенії, Словаччини й України, а також, коли це не суперечить міжнародному законодавству, їх подружжя та діти, які проживають разом з ними, навіть у випадку, коли вони не визнають себе угорцями за етнічним походженням [5, с. 155].

У 1992 р. влада Угорщини ініціювала створення так званого “тимчасового уряду Підкарпатської Русі”. Влада Угорщини пропонує утворити автономію на території Мукачівського, Виноградівського та Берегівського районів. Від України вимагають дотримуватись прав національних меншин у таких формах, як культурна, економічна і територіальна автономія.

Позитивні зрушення у сфері двосторонніх відносин забезпечуються роботою змішаної міжурядової українсько-угорської Комісії з питань забезпечення прав національних меншин, однак уже кілька останніх років дана комісія не функціонує.

Посилення впливу Угорщини на Україну у 2011 р. пов’язують із політикою угорського прем’єра Віктора Орбана, партія якого у 2010 р. здобула перемогу на парламентських виборах. Він значно активізував роботу на зовнішньому напрямі й оголосив пріоритетом відстоювання інтересів закордонних угорців. Політика Угорщини вже викликала різкі заяви із боку сусідніх держав, у яких мешкає угорська меншина, насамперед Словаччини та Румунії. Україна, на жаль, у більшості випадків уникає активної позиції (по суті проігноровано визнання Угорщиною на офіційному рівні русинської національності, прийняття угорського закону про подвійне громадянство, дія якого поширюється на закарпатських угорців).

У 2010 р. парламент Угорщини прийняв закон щодо спрощеної процедури отримання угорського громадянства, але практично цей закон почав діяти з 1 січня 2011 року. Згодом були внесені зміни до Конституції Угорщини, які набрали чинності з початку 2012 року, – вони надають етнічним угорцям або їх нащадкам в різних країнах право отримувати громадянство «по праву крові». Заяву на отримання угорського громадянства можуть подавати іноземні гро-

мадяни або їхні нащадки, які були громадянами Угорщини до 1920 року або у 1940-1945 роках, розмовляють угорською мовою і не становлять загрози національній безпеці. «Документ про повернення угорського громадянства» скріплений підписом президента Угорщини та печатками Міністерства закордонних справ і Міністерства юстиції Угорської Республіки. На документі міститься також текст присяги, в якій людина, що його підписала, визнає Угорську Республіку своєю батьківщиною та присягає її захищати і служити «в залежності від сил та здібностей». До того ж прийняття присяги закарпатцями на вірність Угорщині може стати каталізатором для крайніх правих сил краю і спонукати їх до антиугорських дій та акцій.

Активну підтримку угорській діаспорі надає прийнятий закон Угорської Республіки „Про угорців, що проживають в прикордонних державах”, зокрема, представники угорської меншини мають право на: вільний доступ до державних культурницьких інституцій Угорщини; доступ науковців до матеріалів з історії угорської культури, користування надбанням музеїв та культурницьких інституцій, безперешкодний доступ до історичних архівних документів країни; безплатне відвідання державних бібліотек Угорщини та користування їх каталогами; отримання пільг в освітній сфері, в тому числі й отримання освіти на безоплатній основі та отримання стипендій на навчання в освітніх закладах країни; отримання пільг у користуванні залізничним транспортом на території всієї Угорщини, зокрема, можливість отримання 90 % знижки на подорожі по країні залізничним транспортом (чотири рази на рік), а також безплатні подорожі дітей віком до 6 років та людей літнього віку (понад 65 років); участь у підвищенні кваліфікації на території Угорщини вчителів та викладачів українських закладів освіти; отриманні грантів на розвиток діяльності організацій угорської національної меншини в Україні, а також закладів освіти, в яких викладається угорська мова [12].

Наприкінці 2011 р. україно-угорські відносини у сфері міжнаціональної співпраці знову загострились, зокрема вперше за 18 років на засіданні Спільної угорсько-української міжурядової комісії з питань забезпечення прав національних меншин не було підписано протокол про права національних меншин угорсько-українську міжурядову комісію з питань забезпечення прав національних меншин було створено ще 1993 р. На підставі її протоколів уряди двох країн приймають рішення, котрі стосуються інтересів, відповідно, української та угорської меншин. Протириччя викликали два пункти, на яких наполягала угорська сторона. Перший – про створення на Закарпатті Притиссянського адміністративного району з компактним проживанням угорців. Другий – забезпечення Україною умов для проходження до Верховної Ради представника угорської меншини.

Характеризуючи українсько-угорську співпрацю варто наголосити, що на сьогодні важливою є активізація співробітництва у сфері забезпечення прав національних меншин – української в Угорщині та угорської в Україні.

Для України важливим та корисним є досвід Словаччини, де активно є українська громада, зокрема, громадські організації українців Словаччини проводять культурно-просвітницьку роботу, пропагують народні традиції, відроджують обряди, відзначають національні свята, підтримують тісні зв'язки з Україною та зі спорідненими організаціями в інших країнах. Посольство України постійно надає сприяння діяльності громадських організацій українців в Словаччині в реалізації їхніх культурно-мистецьких проєктів. З метою забезпечення прав осіб, які належать до словацької меншини в Україні та до української меншини створена Українсько-Словацька комісія з питань національних меншин, освіти і культури, яка є дієвим механізмом співпраці та розвитку добросусідських відносин між двома державами. Дана комісія працює над підготовкою та реалізацію заходів щодо співробітництва між Україною та Словацькою Республікою в забезпеченні прав осіб, які належать до української та словацької національних меншин, надає допомогу у створенні необхідних умов для збереження й розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності української та словацької національних меншин. Комісія активно працює над питанням розвитку навчальних закладів з українською мовою навчання у Словаччині, функціонування Центру української культури у м. Пряшів, збереження телерадіомовлення для українців, надання фінансової підтримки та регулярне видання друкованих засобів масової інформації, що виходять українською мовою, сприяння діяльності Театру ім. О. Духновича в м. Пряшів.

Як наголошує Алмашій В., діяльність Міжурядової двосторонньої українсько-словацької Комісії з питань національних меншин, освіти і культури (та її аналогічної Міжурядової українсько-угорської Комісії з питань національних меншин) доцільно розглядати як частку і складову розвитку міжєвропейського діалогу, попередження конфліктогенності культурного середовища Європи, збереження спільної європейської культурної спадщини як складової політичної культури європейських країн [1].

Словаччина у 2005 році прийняла закон No 474 „Про словаків, що проживають за кордоном” [6], який надає можливість державної підтримки словацької меншини, зокрема, у сфері науки, культури, інформації, захисту на міжнародному рівні їх прав та свобод. Зокрема, вказується на те, що під поняттям „словак, що проживає за кордоном” розуміється особа, яка є громадянином Словацької Республіки але постійно не проживає на території держави; або ж особа, яка не має такого громадянства, але є словаком за національністю; або ж особа, яка має прямих предків словацького етнічного походження. Крім цього, вона повинна бути національно свідомою людиною, активно демонструвати власну належність до словацької нації та визнавати цінності, пов'язані з словацькою мовою, словацьким культурним надбанням і традиціями [14].

Досвід країн Вишеградської групи в етнополітичній сфері є надзвичайно важливим для сучасної України, цінним емпіричним матеріалом, адже питання національних меншин повинно стати перевагою політики співпраці України, а не проблемою. Партнерство із державами Вишеградської групи повинно враховувати питання діяльності національних меншин, історичні, культурні передумови міждержавних зв'язків. Важливо активізувати діалог як на міжурядовому та міжвідомчому рівні, а й розвивати співпрацю на рівні громадянського суспільства, організацій національних товариств, освітніх центрів, адже культурні заходи, комунікація з польською, угорською, словацькою, чеською аудиторією сприятимуть підвищенню іміджу України у сусідніх державах.

Важливу роль відіграє співпраця із Міжнародним Вишеградським фондом, який фінансує проекти з розвитку громадянського суспільства, ініціативи освітніх установ.

Підсумовуючи, варто наголосити, що питання міжнаціональних відносин, національних меншин відіграє одну з важливих ролей у зовнішньополітичній діяльності держав. Досвід показує, що більшість держав у веденні зовнішньої політики активно працюють у напрямку захисту інтересів та прав національних меншин в інших державах. На рівень активності національних меншин у зовнішньополітичних процесах впливають ряд факторів, зокрема, зв'язки із етнічною батьківщиною, територіальна наближеність до етнічної батьківщини, участь у міжнародних організаціях, створення міжнаціональних інституцій (міжпарламентські групи, міжурядові комісії тощо), налагодження системи інформаційного обміну. Досвід більшості європейських держав показує, що при веденні зовнішньої політики особливу увагу слід приділяти питанню захисту інтересів та прав національних меншин в інших державах. На жаль, поки що Україна приділяє цьому питанню незначну увагу.

Міжнаціональні відносини відіграють одну з важливих ролей у зовнішньополітичній діяльності держави та формуванні євроінтеграційних процесів. Досвід показує, що більшість європейських держав активно працюють у напрямку захисту інтересів та прав національних меншин в інших державах. Разом з тим, необхідно зауважити, що у Європейському Союзі не існує спеціальних законів чи особливих вимог до громадських організацій національних та етнічних меншин. Кожна окрема держава Союзу сама регулює функціонування таких організацій.

Практика показує, що на початку XXI роль діаспори у більшості країн виходить за межі культурно-національного розвитку, оскільки утворюється велика кількість громадських організацій, національних ЗМІ, етнічних партій, освітніх та релігійних інститутів, що сприяє зростанню національної свідомості, допомагає зберегти національні традиції. Аналіз показав, що українська національна меншина в Польщі і польська в Україні значною мірою впливають на розвиток зовнішньополітичної діяльності держави, а в окремих випадках є одним із важливих чинників під час міжнародної співпраці.

Аналіз показав, що етнополітичний чинник є визначальним у сфері розвитку міжнаціональних та міжнародних відносин країн Вишеградської групи, при реалізації зовнішньої політики держави активно працюють у напрямку захисту інтересів та прав національних меншин в інших державах. На рівень активності національних меншин у зовнішньополітичних процесах впливають ряд факторів, зокрема, зв'язки із етнічною батьківщиною, територіальна наближеність до етнічної батьківщини, участь у міжнародних організаціях, створення міжнаціональних інституцій (міжпарламентські групи, міжурядові комісії тощо), налагодження системи інформаційного обміну.

В Україні національні меншини, історичною батьківщиною яких є країни Європи, відіграють важливу роль у розвитку європейських інтеграційних процесів, вони мають значний вплив на розвиток зовнішньополітичної діяльності держави, часто виступають одним із ключових чинників при веденні міждержавної співпраці. За останні роки у країнах Вишеградської групи національні товариства помітно активізували свою діяльність на міжнародному рівні, зокрема, зросла їх участь у роботі міжнародних організацій, спільних міжпарламентських комісіях. Досвід більшості європейських держав свідчить, що при веденні зовнішньої політики особливу увагу слід приділяти питанню захисту інтересів та прав національних меншин в інших державах. Співробітництво у форматі «В-4» продовжує залишатися одним з пріоритетних напрямів зовнішньої політики Польщі, Угорщини, Чехії та Словаччини, де значна увага приділяється питанню національних меншин.

Література

1. Алмашій В. Створення та діяльність українсько-словацької комісії з питань національних меншин, освіти і культури (1990-ті роки). – С. 291–296 // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. Міжвідомчий збірник наукових праць. Випуск 17 / Відп. ред. С. В. Віднянський. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2008. – 355 с.

2. Віднянський В. Взаємодія у часників Вишеградської групи із зовнішньополітичним середовищем з етнополітичних питань /В. Віднянський //Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. – 2013. – 22. - С. 253-264

3. Договір між Україною і Республікою Польщею про добросусідство, дружні відносини і співробітництво (Договір ратифіковано Постановою ВР N 2611-ХІІ (2611-12) від 17.09.92 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [/https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_172](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_172)

4. Кимлічка В. Лібералізм і права меншин / Вілл Кимлічка; пер. з англ. М.Климчука і Т.Цимбала. – Харків: Центр освітніх ініціатив, 2001. —173 с

5. Мелеганіч Г. Тенденції етнополітичного розвитку Чеської Республіки, « Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія» 2014, Вип. 11, С. 151-160.

6. Малюська А. Національні меншини і формування внутрішньої і зовнішньої політики України/ А.Малюська// Політичний менеджмент. – 2010. – №5. – С.147-160

7. Прузаускас А. Национальные меньшинства в посткоммунистических странах / А.Прузаускас // Pro et Contra. Т.3 – 1998. – №4. – С.177-183
-
8. Ткач Д. Українсько-угорські відносини: нові виклики і загрози/ Д.Ткач // Зовнішні справи. – №1. 2018. – С. 19-23.
-
9. Угода між Урядом України і Урядом Республіки Польщі з питань культурного і наукового співробітництва [Електронний ресурс] . – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_182
-
10. Угода між Міністерством освіти і науки України та Міністром національної освіти Республіки Польща про співробітництво в галузі освіти від 19.01.2015[Електронний ресурс] . – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_180
-
11. Урядова програма співпраці з полонією та поляками за кордоном в 2015-2020 роках [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.msz.gov.pl/resource/6691c1e6-897b-4c53-b786-8a2e49d05193:JCR>.
-
12. Шипка Н. Угорська національна меншина як чинник формування українсько-угорських міждержавних політичних відносин (1991–2006 рр.) / Н. Шипка // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку: Зб. наук. пр. — Львів, 2007. — Вип. 19 — С. 208-216
-
13. Strategia Polskiej Polityki Zagranicznej 2017-2021[Електронний ресурс] . –Режим доступу: www.msz.gov.pl/resource/978285e3-5684-4fcb-8d7e-d0a8bfdb0fdb:JCR
-
14. Raport z dzialnasci fundacji w 2018 roku [Електронний ресурс] . –Режим доступу: <https://pol.org.pl/dzialania-2018/>
-
15. Ustawa «O Karcie Polaka» z dnia 7 września 2007 r. [Електронний ресурс] / Opracowano na podstawie: Dz.U. z 2007 r. Nr 180, poz. 1280, z 2008 r.Nr 52, poz. 305, Nr 214, poz. 1348, Nr 216, poz. 1367 // Ministerstwo Spraw Zagranicznych Rzeczypospolitej Polskiej. — Режим доступу: http://www.msz.gov.pl/files/Akty%20prawne/ustawy/ustawa_karta_polaka.pdf.
-

LEGAL REGULATION AND THE STRUCTURE OF ETHNOPOLITICAL MANAGEMENT IN HUNGARY

У статті подається аналіз основних документів, які закріплюють права національних меншин Угорщини. Досліджується структура та особливості етнополітичного менеджменту. Вивчається законодавство про закордонних угорців та його вплив на відносини із сусідніми державами. Подається коротка характеристика українсько-угорських відносин на сучасному етапі.

Ключові слова: Угорщина; нормативно-правове регулювання; етнополітичний менеджмент; закордонні угорці; українсько-угорські відносини.

Central Europe is an ethnic and cultural mosaic, not a melting pot. But under the stratum of national diversity there are further layers: regional identities strongly rooted in history, religious pluralism and a large number of ethnic or national minorities in almost every country. The return of the countries of the region to Europe in the 1990s meant the introduction of standards of Western European cultural tradition, which is associated with humanism, human rights, the rejection of all forms of totalitarianism and the recognition of the rights of the national minorities. Each of the Central European countries has its own framework for the protection of the rights of national minorities and their inclusion into the processes of socio-political development.

The main purpose of this article is to characterize the features of the ethnic policy of Hungary at the present stage. The author sets the following tasks: to analyze the ethno-national structure of the Hungarian population; to study the legal framework of the ethnic policy of Hungary; to investigate the formation of the structure of ethnopolitical management; to analyze Hungarian policy regarding its minority in neighbouring countries; to describe the Ukrainian-Hungarian relations at the present stage.

Contemporary Hungary is a relatively homogenous country from an ethnic and linguistic point of view, as the country has lost most of its national minorities with the Treaty of Trianon. In the aftermath of the First World War, in 1920, 11% of around 8 million inhabitants still belonged to minorities, but over the 20th century, as a consequence of a complex set of historical, social and political factors, major

shifts occurred both in the identity structures and compositions of the minorities, bringing Hungary's minorities to an advanced stage of linguistic assimilation by the fall of the communist regime. Thus, one can state that generally the minorities have been well-integrated into Hungarian society in socioeconomic terms. Living in dispersed settlements and mostly rural communities, the minorities were much more exposed to assimilation and the homogenizing efforts of the emerging modern Hungarian state. Historical traumas, official state ideologies and policies, and the 20th century transformation of Hungarian society and economy were further factors contributing to the fall in numbers of representatives of ethnic minorities [6].

Nowadays like many countries in the European Union, Hungary is facing a demographic crisis with a population that is slowly reducing. Hungary has the second-worst negative growth among EU countries. During 1990-2011, the population of Hungary decreased by 261 thousand people.

The 2011 census data indicate that the number of people identifying ties with one or more of the thirteen minorities listed in the Minorities Act increased by one and a half times (146%) compared with 2001. Overall, the increase was greatest (177%) for the question concerning ethnicity and was a little less notable (138%) with regard to the language used in the family and among friends. There was even a slight growth in the number of native speakers of minority languages (109%) [19].

The 2011 census also showed that the vast majority of the population of the state - 9,168,893 (92.3%) are representatives of the Hungarian ethnic group. There are also 13 officially recognized minority groups: Roma – 315 583 people (3.2%), Germans – 185 696 people (1.9%), Romanians – 35 641 people (0.4%), Slovaks – 35 208 people (0.4%), Croats – 26 774 people (0.3%), Serbs – 10 038 people (0.1%), Ukrainians – 7 396 people (0.1%), Poles – 7 001 people (0.1%), Bulgarians – 6 272 people (0.1%), Greeks – 4 642 people (0.1%), Rusyns – 3 882 people (0.04%), Armenians – 3 571 people (0.03%), Slovenians – 2 820 people (0.02%). The total number of representatives of these national minorities was 644 524 people [7].

In terms of native language, the number of people with a minority identity increased by only a small amount (to 109% of the figure in 2001), but this average figure conceals significant differences between the various groups. Based on the number of native speakers, the Roma and German communities remain the two largest minorities. The Romanian minority, however, has overtaken the Croatian and Slovak minorities. This change reflects a decrease in the number of native Croatian and Slovak speakers and a significant increase in the number of native Romanian speakers [19].

Ethnic minority communities are not located compactly but are dispersed throughout the country. The only exception is the Baranja region, where more than 10% of Germans and partly Roma live in separate settlements. Roma mostly (13%) live in the regions of Borsod-Abauj-Zemplen and Sabolch-Satmar-Bereg. It is very important to note that since the 1990 census the number of Hungarians has decreased not only in absolute terms, but also in proportion to the share of other

ethnic groups. This can be explained by the fact that earlier, representatives of national minorities often registered themselves as Hungarians or refused to answer ethnic identity questions.

However, over the past twenty years, the state managed to provide a number of preferences and privileges in the area of ensuring the development of national-cultural identity, and the possibilities of forming self-governance are rescheduled for the indigenous minorities. It should also be noted that some of the official census data of the Hungarian population is conventional. When registering an ethnic identity, many inaccuracies arose in the case of the Roma, who often claimed to be representatives of the titular nation from pragmatic motives. Researchers report a much larger number (about 0.5 million people) than the official 315 thousand people.

The situation with the Jewish community of Hungary is also rather complex. According to unofficial calculations, there are 54 to 130 thousand people of Jewish nationality, of which 90% are residents of the capital - Budapest. It is known that the Jewish community of Hungary is the largest in Central Europe. However, the results of the census are different, and Jews are not included into the list of national minorities in the Act on national minorities [20, p.307-308].

The protection of the rights of the nationalities living in Hungary – national and ethnic minorities, according to the previous terminology – dates back to the time of changing the regime in 1989.

On November 5, 1992, Hungary joined the European Charter for Regional or Minority Languages (Language Charter), as well as the Framework Agreement for the Protection of National Minorities.

Legal regulation of the ethnic policy of Hungary is determined by a set of acts.

According to Article 68 para. (1) of the Constitution of the Republic of Hungary that had been in force until 31 December 2011, the national and ethnic minorities living in the territory of the Republic of Hungary were declared State-constituting elements [16].

The Act LXXVII of 1993 on the rights of national and ethnic minorities (ARM) was adopted on the basis of the Constitution for the purpose of implementing the constitutional provisions. It is important to note that ARM laid down the basis of a minority protection system [2]. Up till today the basic elements of this system dominate the everyday life of the 13 nationality communities acknowledged in Hungary. In 1995, the Ombudsman for National Minorities was introduced.

The new Fundamental Law was put into force on 1 January 2012 and it took over most of the provisions of the previous constitution. According to the new terminology, the term “nationalities” is used. The Fundamental Law provides for the protection of the nationalities living in Hungary. Just as the previous Constitution, it describes them as constituent parts of the state and parts of the political community. According to the Fundamental Law every Hungarian citizen

belonging to a nationality shall have the right to freely declare and preserve his or her identity (Article XXIX para. (1) In addition, they shall have the right to use their mother tongue, to use their names in their own language individually and collectively, to foster their culture and to receive education in their mother tongues. Nationalities living in Hungary may set up local and national self-governments [17].

The rules of the Fundamental Law are detailed in the new Act CLXXIX of 2011 on the rights of nationalities (hereinafter: ARN). It replaced the former ARM, partly taking over the previous provisions with some modifications.

The definition of nationality according to Section 1 para. (1) of ARN all ethnic groups are nationalities which are: resident in Hungary for at least one century; they are in numerical minority amongst the population of the State; they are distinguished from the rest of the population by their own language, culture and traditions; they manifest a sense of cohesion that is aimed at the preservation of these and at the expression and protection of the interests of their historically established communities.

The 13 acknowledged nationalities in Hungary are according to the law: Armenian, Bulgarian, Croatian, German, Greek, Polish, Roma, Romanian, Ruthenian, Serbian, Slovak, Slovene and Ukrainian.

In addition to the above, ANR also contains the provisions on self-government in nationality education and culture, the rights of nationalities in providing media content, the details of setting up and operating nationality self-governments and the financial basis of performing nationality public affairs.

ARN guarantees the right of the nationalities to keep contacts with their mother nations. The right to use one's mother tongue enshrined in the Fundamental Law may be enjoyed by members of nationality communities both in their private life and in their contacts with the public authorities. Collective participation in public life, guaranteed for nationality communities, is partly realised through the establishment of nationality self-governments [3].

The Fundamental Law guarantees the participation of the nationalities in the work of the National Assembly (Parliament of Hungary).

Act CCIII of 2011 on the Election of the Members of Parliament (AEP) regulates the conditions of the representation and the participation of the nationalities in the work of the Parliament.

In essence these regulations provide for the conditions of obtaining a preferential parliamentary mandate. If these conditions are fulfilled, the candidates on the nationality list may win a mandate and the full scale of rights as MP to represent their own nationality in the Parliament.

The rules of AEP provide additional benefits and rights for the nationalities that set up a nationality list at the elections but do not win any preferential mandate.

According to Section 18 of AEP, these nationalities shall have a nationality advocate to represent them in the Parliament.

For the first time, it was in the parliamentary elections of 2014 when all the 13 nationalities had the possibility to participate in the elections, and as a result there were 13 nationality advocates in the Parliament. On April 8, 2018, parliamentary elections were held in Hungary the Nationality Self-Government of the Germans in Hungary achieved 25,658 votes in favor of a privileged mandate, so former German nationality advocate Imre Ritter could continue to work as a Member of the Parliament. the German nationality community was last represented in Parliament in 1933 [4].

According to the Act XXXVI of 2012 on the National Assembly, in addition to the standing committees and the committee of legislation, the Parliament shall also set up a committee representing the nationalities in Hungary.

The MPs belonging to a nationality, the Members obtaining mandate from a nationality list, and the nationality advocate may speak in their mother tongue and may submit parliamentary papers in their mother tongue [1].

Hungary was among the first countries to create a system to promote minority rights and its minority self-government offers a unique approach to fostering minority participation. Created in 1993, the MSG system in Hungary allows for any of the country's 13 recognized minorities to establish local, regional, and national self-governments. These elected bodies, which are parallel to mainstream institutions, have the right to make decisions in the areas of local education, language use in public institutions, printed and electronic media, and the protection of their traditions and culture. The local MSG representatives have the right to provide input on all public policy matters through guaranteed access to local council committee meetings, though they have no other special rights in this regard. For an MSG to be created, 30 people in a given municipality from the same minority group must register to participate in the elections [18].

Hungarian state finances educational and cultural institutions and cultural events of national and ethnic minorities. According to statistics, representatives of national minorities have opportunity to study in in their mother tongue at all educational levels.

Hungary has successfully launched and improved the model of representative democracy of national and ethnic minorities, which involves the election and functioning of local self-government bodies of ethnic groups. But the main feature of Hungary's ethnic policy is the great attention paid to preserving the cultural and linguistic identity of Hungarians living abroad. *The Act on Hungarians Living in Neighboring Countries*, which came into force on January 1, 2002 stipulates the granting of benefits to minorities living outside the historical homeland. The law provides for employment and training at the historic homeland of ethnic Hungarians who have permanent residence, including in other Central European countries and in Ukraine.

Before Hungary lost two thirds of its territories at the Treaty of Trianon in 1920, being on the losing side in World War I, its borders, as part of the Austro-Hungarian

empire, reached deep into present-day Romania, Slovakia, Serbia, Ukraine and Croatia.

The law concerns about 3.5 million people living mainly in Romania and Slovakia, but also in Serbia, Ukraine, Croatia and Austria.

Almost a century has passed, but the scars of Trianon are still raw, which is why a diplomatic wars has erupt from time to time between Hungary and neighboring countries. Hungary's decision to allow ethnic Hungarians living abroad to apply for dual citizenship in 2010 has sparked an angry response from neighbouring Slovakia. Slovakia has voted to amend its own citizenship law, stripping anyone of their Slovak citizenship if they apply for a second nationality. Southern Slovakia is home to roughly 500,000 ethnic Hungarians, about a tenth of the country's population. Slovak leader Robert Fico has called Hungary's move a "security threat" [15].

There is rather widespread opinion that Slovakia's language law, which restricts the use of minority languages helped speed the passage of Hungary's dual-citizenship legislation. According to the Slovak officials the main difference is, that the language law is an internal policy matter, affecting only Slovak citizens, while the citizenship law is interfering in Slovakia's internal affairs. The success of the citizenship legislation stimulated Hungary's government to pass a bill to make 4 June National Unity Day, to commemorate the treaty of Trianon [12].

The response of the Romanian officials was more restrained. During a joint press conference with Hungarian counterpart Pal Schmitt President Traian Basescu said: «We have no objections to the adoption by the Hungarian government and parliament of a law making it easier to grant Hungarian citizenship to ethnic Hungarians living abroad... We did the same for ethnic Romanians a few years ago and believe it is the state's duty to enable members of the diaspora to obtain the motherland's citizenship».

The Hungarian minority is the largest ethnic minority in Romania, consisting of 1,238 thousand people and making up 6.5% of the total population, according to the 2011 census [14]. Most ethnic Hungarians live in areas that were, before the 1920 Treaty of Trianon, parts of Hungary. Encompassed in a region known as Transylvania, the most prominent of these areas is known generally as Székely Land where Hungarians comprise the majority of the population. The Székelys have succeeded in preserving traditions to an extent unusual even in Central and Eastern Europe.

In 2013, relations between Hungary and Romania deteriorated as a result of as a result of the so-called flag war. On February 2013 two Romanian counties banned the display of the Székler flag on public buildings. Zsolt Nemeth, Hungary's state secretary for foreign affairs, described the ban as an act of "symbolic aggression" and called for local councils in Hungary to show solidarity by flying the Székler flag from town halls. The Hungarian government then raised the Székler flag above Parliament, further enraging Bucharest.

The Széklers have long demanded some kind of autonomy. Hungary says that the Romanian authorities should consider their request and work towards a solution. But the Romanian government flatly rejects the idea. Bucharest fears that autonomy for ethnic Hungarians would soon lead to a declaration of independence and the break-up of the Romanian state [8].

The adoption of the Hungarian Constitution in 2011 has also produced extensive international criticisms, which addressed the country's policies towards its co-ethnics in the neighboring states

The Constitution acknowledges Hungary's "responsibility for the fate of Hungarians living beyond its borders" (Article D). These areas are defined in the Constitution through the reference to "all man-made and natural assets of the Carpathian Basin" [17]. The specific historical, ethnic and geographical aspects of the Constitution's text were addressed in "Opinion on the new Constitution of Hungary" delivered by the Venice Commission. The Venice Commission stressed that the domain of minority protection is primary responsibility of their home states. It also underlined the importance of the balance between domestic and international law [13].

It was Orbán who has for years been the main proponent of the model which uses the advantages of the EU membership in maintaining a unification of the extraterritorial Hungarian nation without alteration of the borders.

The relationship between Ukraine and Hungary has recently plummeted through the new Ukrainian law on education, which entered into force on September 28, 2017. The Venice Commission recommended that the Ukrainian authorities correct the provisions of the language version of this law. Last February, the Ukrainian government approved a bill on the transitional period for the implementation of the language article of the law "On Education" until 2023. Official Budapest continues to allege violation of the rights of the Hungarian minority through the law on compulsory education in the state language. Official Kyiv dismisses these allegations. But Hungary, because of this, blocks meetings in the framework of cooperation between Ukraine and the EU, and especially in NATO, where all decisions are made only by consensus. According to some experts the reform of the Hungarian language education in western part of Ukraine is a delicate and requires balanced and scientifically grounded approach. In the current extremely difficult geopolitical situation of Ukraine, the language and educational issues may become an additional challenge to the country's national security [9].

In October 2018 Ukraine and Hungary expelled diplomats from each other's nations in a row over Budapest issuing Hungarian passports to Ukrainian citizens. In a statement, Ukraine's foreign ministry declared the Hungarian consul - who was not named - *persona non grata* due to "the activity incompatible with consular status" in Berehove, western Ukraine. "In future, we expect Hungary to refrain from any unfriendly steps towards Ukraine and its officials from violating Ukrainian legislation," it said [5].

The Hungarian government has reacted also negatively reacted to Ukraine's language bill adopted by the Verkhovna Rada on April 25. Hungarian foreign minister Péter Szijjártó has accused Ukrainian president Petro Poroshenko of holding an anti-Hungarian policy and vowed to keep blocking high-level Ukraine-NATO talks [10].

Today as we can see relations between Hungary and Ukraine are in a state of crisis. As it often happens, the situation is complicated by historical factors. Both Ukraine and Hungary have a difficult past, full of dramas and injuries, and the past has a strong influence on the ways of forming and developing national identities and perceptions of relations with neighbors [11].

Summarizing all the above mentioned facts and points of view, we can conclude that Hungary has successfully launched and improved the model of representative democracy of national and ethnic minorities, which involves the election and functioning of local self-government bodies of ethnic groups. Hungary was among the first countries to create a system to promote minority rights and its minority self-government offers a unique approach to fostering minority participation. Hungarian state finances educational and cultural institutions and cultural events of national and ethnic minorities. According to statistics, representatives of national minorities have opportunity to study in in their mother tongue at all educational levels.

But it is very important to note that over the 20th century minorities in Hungary came to an advanced stage of linguistic assimilation and have no significant political influence. On the other hand, Hungary's policy towards its national minority abroad is often a source of misunderstandings and tensions in relations with neighboring countries.

Ukrainian-Hungarian relations are currently in crisis due to issues of national minorities which has gradually spread to the questions of Euro-Atlantic integration of Ukraine, citizenship and political cooperation. Such state of affairs is unacceptable and goes beyond the framework of a constructive dialogue.

References:

1. Act XXXVI of 2012 on the National Assembly. URL: <https://www.parlament.hu/documents/125505/138409/Act+XXXVI+of+2012+on+the+National+Assembly/b53726b7-12a8-4d93-acef-140feef44395> (accessed: 09.03.2019)

2. Act LXXVII of 1993 on the Rights of National and Ethnic Minorities. URL: https://www.minelres.lv/NationalLegislation/Hungary/Hungary_Minorities_English.htm (accessed: 09.03.2019)

3. Act CLXXIX of 2011 on the Rights of Nationalities. URL: <https://www.legislationline.org/documents/id/17960> (accessed: 09.03.2019)

4. Communication of the Minority Ombudsman on the results of the 2018 parliamentary elections related to the nationalities. URL: <http://nemzetisegijogok.hu/en/web/njbh-en/-/results-of-the-parliamentary-elections-related-to-the-nationalities?inheritRedirect=true&redirect=%2Fen%2Fweb%2Fnbh-en%2F> (accessed: 30.03.2019)

5. Diplomats thrown out in Ukraine-Hungary passport row. BBC News. URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-45753886> (accessed: 30.03.2019)
6. Dobos B. “The Minority Self-Governments in Hungary”. Online Compendium Autonomy Arrangements in the World . URL: http://www.world-autonomies.info/ntas/hun/Documents/Hungary__2016-01-15.pdf (accessed: 20.01.2019)
7. ÉVI NÉPSZÁMLÁLÁS 2011. URL: http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/nepsz2011/nepsz_03_00_2011.pdf (accessed: 07.03.2019)
8. Flag wars. A row about a Hungarian flag in Romania. The Economist. URL: <https://www.economist.com/eastern-approaches/2013/02/21/flag-wars> (accessed: 30.03.2019)
9. Hungarian education in Ukraine: how to find a balanced approach? International Centre for Ethnic and Linguistic Diversity Studies. URL: <http://www.icelds.org/2018/01/08/hungarian-education-in-ukraine-how-to-find-a-balanced-approach/> (accessed: 30.03.2019)
10. Istrate D. Hungary to block Ukraine NATO bid over language law. Emerging Europe. URL: <https://emerging-europe.com/news/39169/> (accessed: 01.05.2019)
11. Kyiv vs Budapest: What’s going on in Ukrainian-Hungarian relations? The International Centre for Policy Studies. URL: <http://icps.com.ua/en/studies-icps/foreign-policy/kyiv-vs-budapest-whats-going-on-in-ukrainian-hungarian-relations/> (accessed: 01.05.2019)
12. LeBor A. Hungary’s passport law is a diversion. The Guardian. URL: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2010/jun/08/hungary-passport-law> (accessed: 30.03.2019)
13. Opinion on the New Constitution of Hungary Adopted by the Venice Commission at its 87th Plenary Session (Venice, 17-18 June 2011). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2011\)016-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)016-e) (accessed: 09.03.2019)
14. Press Release on the provisional results of the 2011 Population and Housing Census. URL: <http://www.insse.ro/cms/files/statistici/comunicate/alte/2012/Comunicat%20DATE%20PROVIZORII%20RPL%202011e.pdf> (accessed: 20.01.2019)
15. Slovaks retaliate over Hungarian citizenship law. BBC News. URL: <https://www.bbc.com/news/10166610> (accessed: 30.03.2019)
16. The Constitution of the Republic of Hungary. URL: <https://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/hu/hu047en.pdf>(accessed: 09.03.2019)
17. The Fundamental Law of Hungary. URL: https://www.kormany.hu/download/f/3e/61000/TheFundamentalLawofHungary_20180629_FIN.pdf (accessed: 09.03.2019)
18. The Hungarian Minority Self-Government System as a Means of Increasing Romani Political Participation. URL: <https://www.osce.org/odihr/25974?download=true> (accessed: 01.02.2019)
19. Tóth Á. Vékás J. National and Ethnic Minorities in Hungary in the Period 2001-2011 – Ethno-Demographic Trends as Reflected in the Census Data. URL: http://www.ksh.hu/statszemle_archive/2014/2014_K17/2014_K17_095.pdf (accessed: 20.01.2019)

20. Політичні трансформації у країнах Центральної Європи наприкінці ХХ – на початку ХХІ століть: Навчальний посібник / Упоряд. М. Лендъел. – Ужгород: Поліграфцентр “Ліра”, 2016. – 464 с.

ІНСТИТУЦІЙНІ ТА ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ МОВНО-КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦІВ В УГОРЩИНІ

The article is devoted to the actual problem of the protection of the rights and freedoms of the Ukrainian national minority in Hungary. The status of the national minority of Ukrainians in Hungary is determined; analyzed institutional and political-legal mechanisms of protection of rights and preservation of language and cultural identity of Ukrainians in Hungary; the features of Hungarian state ethnopolitics are considered; investigated the bilateral Ukrainian-Hungarian treaty-legal and institutional framework for the protection of the rights and preservation of the national-cultural identity of the Ukrainian national minority in Hungary; analyzed the role of non-governmental Ukrainian public institutions (national-cultural societies, associations) in preserving the identity of Ukrainians in Hungary, popularizing language, culture, traditions.

Keywords: national and ethnic minorities; Ukrainian national minority in Hungary; protection of the rights of national minorities; language and cultural identity of Ukrainians; institutional and political-legal mechanisms for the protection of minority rights

Національні меншини у сучасних державах є важливим суб'єктом як внутрішньодержавних політичних процесів, так і міждержавних взаємодій. Національні та етнічні меншини впливають на розвиток зовнішньополітичних відносин між державами, стимулюючи стосунки між етнічною батьківщиною та країною проживання. Крім значного впливу нацменшин на формування міжнародної політики, вони самі виступають потенційними суб'єктами зовнішньої політики.

Права національних меншин є невід'ємною складовою прав людини. Потреба належного забезпечення прав національних меншин та надання їм відповідного правового статусу сприймається як необхідність міжнародною спільнотою та кожною державою.

Проблеми інтеграції національних меншин у суспільство, захист їх прав, регулювання етнонаціонального розвитку, вироблення оптимальних моделей міжетнічної взаємодії, запобігання конфліктогенним ситуаціям актуальні для багатьох країн. Зокрема, вищезазначені проблеми існують в державах Європи, зокрема, в Угорщині та Україні.

Протягом тривалого часу уряди Угорщини та України шукають оптимальні механізми, моделі та форми законодавчого супроводу етнопонаціонального розвитку. Вдосконалюється чинне законодавство двох країн щодо правового статусу національних меншин; формується інституційно-правова база, створюються умови для збереження національно-культурної ідентичності етнічних та національних меншин як в Угорщині (української), так і в Україні.

Проблема захисту прав національних меншин відіграє значну роль у формуванні двосторонніх міждержавних українсько-угорських відносин та дипломатичних контактів. Проблема забезпечення прав національних меншин є актуальною для двох сторін, адже у кожній державі проживають представники інших національностей та народностей, які впливають на внутрішню, зовнішню політику, а також на міждержавні українсько-угорські відносини та дипломатичні стосунки.

Сучасна Угорщина є державою, де увага до національних меншин підвищена, створюються умови для збереження й розвитку їх національно-культурної ідентичності; розроблений та функціонує ефективний комплекс політико-правових й інституційних механізмів щодо забезпечення прав національних та етнічних меншин. Політичні, соціально-економічні, культурні, мовні та освітні права нацменшин Угорщини гарантуються законами і виключають будь-яку дискримінацію за національною ознакою. Представники національних меншин мають громадянство Угорщини та водночас, зберігають національно-культурну ідентичність, самобутність й популяризують мову традиції, обряди. В Угорщині проживають представники 30 національностей, 12 з яких офіційно визнані державою як історичні національні меншини, а 1 (роми) – етнічною меншиною. На законодавчому рівні національними меншинами в Угорщині є: українці, німці, поляки, румуни, болгари, вірмени, греки, русини, серби, словаки, словенці, хорвати; етнічна меншина – роми.

Українська національна меншина на території сучасної Угорщини є сьомою за кількістю етнічною групою країни і нараховує близька 10 тис. представників української громади.

Згідно з останнім переписом населення Угорщини (жовтень – листопад 2011 р.), на території Угорщини визнає себе українцями 5633 особи, русинами – 3323 особи, що разом становить 8956 осіб проти 6168 осіб відповідно до перепису населення 2001 р. та 674 – відповідно до перепису населення 1990 р. Внаслідок цього, українсько-русинська етнічна група за чисельністю посіла сьоме місце серед 13-ти історичних національних меншин Угорщини (після ромів, німців, словаків, румунів, хорватів). Відповідно до перепису населення 2011 р., 3384 особи в Угорщині визнають українську мову як рідну та 999 осіб – русинську й активно дотримуються національних та культурних традицій. Основним центром проживання українців та русинів є Будапешт, в якому мешкає 1643 українці та 643 русини) [23]. Крім того, угорські

українці проживають в Ніредьгазі, Варпалоті, Сегеді, Комаромі, Дебрецені та Секешфехерварі.

Історично українці (русини) почали поступово переселятись з Галичини ще з кінця XIII століття, заселяючи гористі території областей Мараморош, Берег, Унг та Земплен. XVII-XVIII століття відзначилося вже масовим переселенням українців й словаків (які втікали від польської влади) на південь Угорщини, зокрема на територію Угорської рівнини. У XVII столітті на територію Угорщини прибуло близько 300 тисяч українців. Велика хвиля переселення відбулась в другій половині XIX століття з галицьких земель. Незважаючи на активну асиміляцію, українці прагнули зберегти свою національну ідентичність, популяризувати українську мову, культуру та традиції. Свідченням цього стало видання у 1837 р. в м. Буда першого українського літературного галицького альманаху «Русалка Дністрова».

Сучасні Українці, які проживають в Угорщині, – це, переважно, українці-мігранти із Західної України та Закарпаття, які переселилися до Угорщини протягом другої половини XX ст. Свідомі та активні українці, з метою збереження самобутності та національно-культурної ідентичності гуртуються, відкривають навчально-освітні заклади, об'єднуються у різноманітні об'єднання (зокрема, Товариство української культури в Угорщині (ТУКУ); Товариство української інтелігенції Угорщини (ТУІУ); Центр української культури та документації тощо).

Крім українців-мігрантів, корінним етносом Угорщини є русини, які постійно проживали у східних районах Угорщини. У XIX ст. більшість їх представників була асимільована і під час переписів населення позиціонували себе як угорці. Однак, незважаючи на це, окремі русини на культурно-побутовому рівні зберігають свої національні традиції і звичаї, об'єднавшись у Товариство угорських русинів.

Державна етнополітика Угорщини гарантує захист прав етнічних та національних меншин. В країні створений та ефективно й результативно функціонує комплекс політико-правових та інституційних державних механізмів забезпечення інтересів усіх нацменшин, надання їм відповідного правового статусу, захист їх політичних, соціально-економічних, культурних, мовно-освітніх прав і свобод.

Складовими угорської державної етнополітики є: 1. Політика внутрішня – спрямована на гарантування прав національних меншин, що проживають в Угорщині. 2. Політика зовнішня – покликана відстоювати інтереси угорських громад, які проживають за кордоном. Угорщина проводить ліберальну політику щодо національних меншин, власне тим самим розраховуючи отримати адекватну позицію держав щодо угорських громад, які в них проживають. Упродовж 1990-х років Державні Збори Угорської Республіки прийняли багато спеціальних законів про національні меншини та низку інших законодавчих і нормативних актів із захисту прав меншин [25, с.211].

Угорщина розробила та впровадила одне з найуспішніших законодавств серед країн Європи щодо захисту прав національних меншин, здійснює толерантну, демократичну і ліберальну політику щодо збереження їх національної ідентичності на культурній самобутності.

Максимально сприятливі умови для розвитку й функціонування створені, зокрема, і українській спільноті (це, приблизно 6,5 тис. осіб, тобто, близько 0,07 % населення). Українська національна меншина отримує значну підтримку з боку Угорщини та має усі можливості для забезпечення своїх суспільно-політичних, освітньо-мовних, духовно-культурних та релігійних потреб. Українська громада бере активну участь у політичному житті Угорщини. Українці мають можливість навчатися рідною мовою у початкових закладах, кількість яких динамічно збільшується; активізується діяльність національно-культурних товариств, Угорщиною забезпечується державне фінансування навчальних закладів, освітніх програм української спільноти.

Правовий статус української та русинської національних меншин в Угорщині визначається Конституцією Угорщини (чинна з 1 січня 2012 р.), законами Угорщини («Про права національних меншин» від 2011 р.; «Про вибори депутатів Державних Зборів» від 2011р.) а також двосторонніми документами, укладеними між Україною та Угорщиною: Договір про основи добросусідства та співробітництва між Україною та УР від 6 грудня 1991 р.; українсько-угорська Декларація про основні напрямки співробітництва в гуманітарній сфері від 31 травня 1991 р.; українсько-угорська Декларація про принципи співробітництва по забезпеченню прав національних меншин від 31 травня 1991 р.; Угода між Урядом України та Урядом УР про співробітництво в галузі культури, освіти та науки від 4 квітня 1995 р.; Угода про взаємне визнання та еквівалентність документів про освіту і наукові ступені, виданих в Україні та УР від 27 жовтня 1998 р.) [4].

Аналіз змісту національного законодавства Угорщини, свідчить, що у ньому закріплені найфундаментальніші міжнародні стандарти щодо захисту прав національних меншин. Тобто Угорщина, як суб'єкт міжнародно-правових відносин, імплементувала міжнародні стандарти щодо захисту прав нацменшин у власне законодавство та державну етнополітику. Зокрема, йдеться про такі документи, де сформульовані Міжнародно-правові стандарти із захисту прав нацменшин: Міжнародні пакти про права людини (1976); Документ Копенгагенської наради з людського виміру (1990); Європейська хартія регіональних мов або мов меншин (1992); Декларація ООН про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних і мовних меншин (1992); Рекомендації Ради Європи 1201 (1993); Віденська декларація та додатки до неї (1993); Рамкова Конвенція Ради Європи про захист національних меншин (1994); Резолюція ООН про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин (1995); Гаазькі рекомендації щодо прав національних меншин на освіту (1996); Ословські

рекомендації щодо мовних прав національних меншин (1998); Лундські рекомендації про ефективну участь національних меншин у суспільно-політичному житті (1999) тощо. Угорщина підписала Європейську хартію регіональних мов або мов меншин — основний документ, спрямований на захист і розвиток історичних регіональних мов і мов національних меншин у Європі. Згідно з Хартією, Угорщина взяла на себе зобов'язання щодо захисту української мови, як і інших мов інших історичних нацменшин.

Вищезазначені міжнародні законопроекти та державні законодавчі акти Угорщини регулюють етнополітику країни у сфері забезпечення прав національних меншин. Крім того, метою захисту прав національних меншин, Угорщина активно співпрацює у напрямі вдосконалення державної етнополітики з такими міжнародними організаціями як: ООН та його структурними підрозділами (ЮНЕСКО, Міжнародною організацією з міграції, Міжнародною організацією праці), а також з ОБСЄ, Радою Європи, Європейським Союзом.

У взаємодії з Україною з проблем захисту прав національних та етнічних меншин, збереження їх ідентичності та мовно-культурної самобутності, Угорщина є активним ініціатором створення ефективної дво-і багатосторонньої міжнародної системи захисту прав національних меншин. Варто відзначити, що договірно-правова база для забезпечення прав національних меншин між Угорщиною та Україною стала взірцевою для країн Центрально-Східної Європи. Україна, як поліетнічна держава, стала гідним партнером для Угорщини у міжнародному співробітництві з питань захисту прав і свобод національних меншин. Активне та результативне співробітництво між угорською та українською дипломатією були встановлені ще в період існування Радянського Союзу. Станом на 1 січня 2019 р. договірно-правова база між Україною та Угорщиною налічує 88 чинних міжнародних договорів та міжнародних документів, які регулюють двостороннє співробітництво практично в усіх сферах [4].

Визначальними у стратегії забезпечення прав національних меншин двох держав є такі двосторонні нормативно-правові документи, укладені між Угорщиною та Україною: базовий Договір про основи добросусідства та співробітництва між Україною і Угорською Республікою (укладений 6 грудня 1991 р., набув чинності 16 червня 1993 р.); українсько-угорська Декларація про принципи співробітництва Української РСР і Угорської Республіки по забезпеченню прав національних меншостей від 31 травня 1991 р.; Протокол до Декларації про принципи співробітництва Української РСР і Угорської Республіки по забезпеченню прав національних меншостей; українсько-угорська Декларація про основні напрямки співробітництва в гуманітарній сфері від 31 травня 1991 р.; Угода між Урядом України та Урядом УР про співробітництво в галузі культури, освіти та науки від 4 квітня 1995 р.; Угода про взаємне визнання та еквівалентність документів про освіту і наукові ступені, виданих в Україні та УР від 27 жовтня 1998 р.

Вищезазначеними двосторонніми документами держави заклали основи стратегічної політики захисту прав національних меншин, збереження їх національно-культурної ідентичності та самобутності в двох країнах. Зокрема у статті 17 «Договіру про основи добросусідства та співробітництва між Україною і Угорською Республікою» (укладеного 6 грудня 1991 р. та чинного від 16 червня 1993 р.) наголошено, що Договірні Сторони у повній відповідності з «Паризькою Хартією для нової Європи» та іншими відповідними документами Наради з безпеки і співробітництва в Європі вимагають, щоб етнічна, культурна, мовна та релігійна самобутність національних меншин користувалась взаємним захистом і для її забезпечення повинні бути створені усі необхідні умови. Сторони вживуть односторонніх та спільних заходів для сприяння виконанню цих зобов'язань у відповідності з підписаним 31 травня 1991 року документом – «Декларація про принципи співробітництва Української РСР і Угорської Республіки в галузі забезпечення прав національних меншин» та Протоколом до неї [19, с.91].

Основою угорсько-українських відносин і політики щодо забезпечення прав національних меншин є українсько-угорська Декларація про принципи співробітництва Української РСР і Угорської Республіки по забезпеченню прав національних меншостей, яку підписали угорський і український міністри закордонних справ Єсенські Гейза і Анатолій Зленко 31 травня 1991 р. та Протокол до Декларації про принципи співробітництва Української РСР і Угорської Республіки по забезпеченню прав національних меншостей. Ці документи визначили права національних меншин і значно випередили Декларацію ООН про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин, а також Рамкову конвенцію про захист національних меншин, Європейську хартію регіональних мов або мов меншин. Декларація наголошує, що спільною метою сторін є створення такої демократичної суспільної системи, яка в межах правової держави гарантує усім громадянам дотримання прав людини: права на свободу, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, політичний плюралізм, соціальну толерантність і рівність перед законом, правовий захист громадян і громад. Обидві держави визнали, що поважають основні права і свободи національних меншин, що є невід'ємною частиною своїх суспільств і держав як індивідуально, так і разом з іншими особами в рамках своєї групи, включаючи їх рівність перед законом, недискримінацію, і послідовно забезпечуватимуть їх здійснення [25, с. 212].

Декларація стала важливим документом, який засвідчив домовленості України та Угорщини про повагу до основних прав і свобод національних меншин та їхню рівність перед законом країн свого проживання, про право своїх громадян вільно визначати свою належність до національної меншини, а також про те, що це їхнє рішення не викличе ніяких несприятливих наслідків. Сторони проголосили своє прагнення у своїй політиці поважати законні

інтереси національних меншин і вживати необхідні політичні, правові та адміністративні заходи з метою сприяння створенню сприятливих умов, необхідних для збереження й розвитку їхньої етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності [19, с. 91].

Права нацменшин на створення різного рівня культурної автономії, а також права на адміністративно-територіальну автономію, зазначені у пункті 5 Декларації, в якому і Україна, і Угорщина взяли на себе зобов'язання створити для національних меншин такий статус, який забезпечував би їм ефективну участь у державних справах, включаючи участь у справах, що стосуються захисту і заохочення їхньої самобутності, прийняття і виконання рішень, що мають відношення до регіонів їхнього проживання [2, с. 169-172].

Сторони підтримали право національних меншин на створення та функціонування в межах закону на території обох країн своїх власних організацій чи асоціацій, які служать збереженню їхньої самобутності. Ці інститути можуть шукати добровільну фінансову та іншу допомогу, а також державну підтримку. Організації та асоціації нацменшин визначаються у п.6 Декларації суб'єктами реалізації прав національних меншин. Їм надається право встановлювати та підтримувати контакти з організаціями чи асоціаціями інших країн, з якими вони мають спільне етнічне чи національне походження, культурну спадщину чи релігійні вірування [25, с. 213]. Українська та Угорська сторони зобов'язалися прийняти необхідні законодавчі, адміністративні та інші заходи з тим, щоб національні меншини могли реалізувати своє право вільно користуватися рідною мовою в особистому і громадському житті (п. 9 Декларації), крім того, погодилися забезпечити належні можливості національним меншостям для навчання рідною мовою на всіх рівнях навчання [2, с. 169-172].

Крім двосторонніх українсько-угорських нормативно-правових документів, стратегічні напрями, принципи та засади державної етнополітики Угорщини щодо захисту прав національних меншин відображені також у національному законодавстві та власних законодавчих актах. Зокрема, правовий статус української та русинської національних меншин в Угорщині визначається Конституцією Угорщини (чинна з 1 січня 2012 р.), законами Угорщини «Про права національних меншин» від 2011 р. та «Про вибори депутатів Державних Зборів» від 2011 р.

Зокрема, у п. 1 ст. XXVII Конституції Угорщини зазначено, що кожна національність і етнічну групу, яка живе в Угорщині, потрібно вважати частиною, котра формує державу. Національні та етнічні меншини матимуть право використовувати свою рідну мову, використовувати їх імена на своїй рідній мові, сприяти їх культурі та освіті з урахуванням їхніх мов. Національні та етнічні меншини в Угорщині повинні мати право утворити місцеві і національні органи самоврядування. Стаття XIX Конституції Угорщини гарантує фундаментальні права для всіх без будь-якої дискримінації на ґрунті

статі, раси, кольору, етнічного або соціального походження, національної приналежності, інвалідності, мови, релігії, політичних або будь-яких інших переконань, майнового, станового або іншого становища без дискримінації. У Статті Н Конституції зазначено, що Угорщина захищатиме угорську мову та поважатиме мови національностей та етнічних груп, що живуть у країні, а також мови інших країн [6].

У ст. 68 Конституції Угорщини йдеться про те, що закони Республіки Угорщина забезпечують представництво національних та етнічних меншин, що проживають на території країни, а також надають право на самоврядування для національних та етнічних меншин. У процесі прийняття законів про національні та етнічні меншини вимагається дві третини голосів присутніх представників Національної Асамблеї [13, с. 78]. Отже, національним меншинам, що проживають в Угорщині надається однаковий обсяг прав на рівні з угорцями у різних сферах суспільно-політичного життя, і, зокрема у сфері місцевого самоврядування.

Принцип демократичної толерантності, гуманності та поваги до національних меншин є визначальним у Законах Угорщини «Про права національних меншин» (від 2011 р.) та «Про вибори депутатів Державних Зборів» (від 2011 р.).

В Угорщині поняття «національна меншина» закріплене на законодавчому рівні. Зокрема, Закон Угорської Республіки № CLXXIX «Про права національних меншин» чітко визначає поняття «національна меншина»: «Національною або етнічною вважається кожна національна або етнічна група, яка протягом хоча б ста років проживає на території країни, становить меншість за чисельністю по відношенню до решти населення, члени якої є громадянами Угорщини, яких відрізняє від іншої частини населення своя мова, культура, традиції, та проявляють почуття спільності, метою яких є збереження своїх цінностей, а також вираз та захист інтересів своїх історично сформованих спільнот» [17, с. 48].

Захист прав і свобод національних меншин, збереження їх національно-культурної ідентичності, значною мірою, здійснюється на інституційному рівні.

Згідно із Законом Угорщини «Про права національних та етнічних меншин» для гарантування та захисту прав національних меншин в Угорщині ефективно функціонує система таких політичних інститутів: а) місцевий речник інтересів нацменшин – особа, яка представляє певну нацменшину, і яка на виборах до місцевого самоврядування набрала найбільше голосів серед кандидатів з числа цієї національної меншини. У разі, якщо він не стає депутатом ради, йому надається право дорадчого голосу і право на обов'язкове погодження усіх питань, що стосуються питань функціонування та діяльності цієї національної меншини в Угорщині; б) національні товариства, які у разі відсутності речника та інших правозахисних інституцій у населеному

пункті, наділяються погоджувальним правом у межах повноважень речника; в) інститут місцевих і загальнодержавних самоврядувань (самоврядування населених пунктів), яке складається з кандидати від певної національної громади, і які під час муніципальних виборів отримали більшість мандатів; г) депутати від національних меншин у Державних Зборах; д) Уповноважений Державних Зборів з прав національних меншин – обирається та здійснює свою діяльність відповідно до закону про Уповноваженого Державних Зборів з прав людини, здійснює парламентський нагляд за реалізацією цього закону органами державної влади та місцевого самоврядування [25, с. 211]. Ще одним надзвичайно важливим інститутом захисту прав нацменшин є дорадча Рада з представників національних меншин, яка створюється при Парламенті Угорщини.

Розглянемо діяльність окремих інститутів докладніше.

Представництво національних меншин в органах державної влади є одним з основних способів безпосередньо впливати на політику держави як на законодавчому, так і на виконавчому рівнях. Представництво представлено Дорадчим комітетом з національних меншин Парламенту Угорщини, який представляє та захищає етнічні та національні меншини, які в Угорщині, згідно з Конституцією, вважаються державотворчими елементами. Українську громаду представляє Брігітта Суперак – член дорадчого комітету з національних меншин Парламенту Угорщини.

Система місцевих і загальнодержавних самоврядувань нацменшин (інститут місцевих і загальнодержавних самоврядувань в Угорщині). Пріоритетним правом національних меншин Угорщини є можливість створювати власне самоврядування. Система місцевих і загальнодержавного самоврядувань, формується за результатами загальних прямих та електоральних виборів, гарантованому парламентському представництві цієї спільноти та забезпеченні державного нормативного і грантового фінансування національно-культурних осередків їх закладів, освітніх програм, культурно-мистецьких заходів національній спільноті. Утворення місцевого самоврядування національних меншин відбувається за допомогою спеціальних виборів цього органу або ж утворюється (обирається) депутатами місцевого самоврядування (ради) – представників цієї національності в разі, якщо її частка у цьому органі становить від 30 до 50 %. Центральне самоврядування національної меншини обирається на зборах депутатів місцевих самоврядувань від національних меншин [18, с. 26]. У системі органів влади Угорщини Органи самоврядування 13-ти національних меншин, у тому числі українців та русинів, підпорядковуються Державному секретаріату з питань національних меншин, релігії та цивільних зв'язків Міністерства людських ресурсів Угорщини.

Восени 1998 р. в Угорщині пройшли вибори до місцевих самоврядувань національних меншин (зокрема, української). Як результат, у чотирьох місцях

Угорщини – Сегеді, Комаромі та у двох районах Будапешта (IV і IX р.) – були створені перші органи місцевого самоврядування українців Угорщини. Діяльність української громади з того часу піднялась на вищий організаційний рівень. Сьогодні діє вже 16 органів місцевого українського національного самоврядування в Угорщині Українські самоврядування створені у 9 районах Будапешта та в містах Варпалота, Вац, Веспрем, Мішкольц, Ниредьгаза, Сегед та Солнок. Державне самоврядування українців Угорщини налічує 15 депутатів, столичне самоврядування – 7 [21].

Державний орган самоврядування українців Угорщини (ДОСУУ), як орган української культурної автономії, було створено у січні 1999 р. Голосуванням було обрано 15 депутатів та завершено формування цілісної системи самоврядування українців. Фінансується Державне самоврядування українців з бюджету Угорського Парламенту. Українські місцеві самоврядування функціонують, як осередки української національної меншини, прагнучи захистити права українців в Угорщині, зберегти національно-культурну ідентичність та самобутність

Збереження національно-культурної самобутності національних меншин Угорщини, захист їх прав і свобод покладається і на Уповноваженого Національної асамблеї з прав людини та етнічних меншин. Функції Уповноваженого Національної асамблеї з прав людини та етнічних меншин здійснює орган, до якого входять по одному представникові від кожної національної та етнічної групи, висунутому організаціями національних та етнічних меншин та обраному Національною Асамблеєю [13, с.75]. Діяльність та функціонування інституту Уповноваженого Національної асамблеї з прав людини та етнічних меншин здійснюються згідно з Законодавством, яке гарантовано забезпечує у владних структурах представництво національних та етнічних меншин, що проживають на території країни, а також надає національним та етнічним меншинам право на самоврядування.

Важливе місце у правовому захисті українців Угорщини відіграють Змішані українсько-угорські міжурядові та міжпарламентські комісії з питань забезпечення прав національних меншин.

Змішана українсько-угорська міжурядова комісії з питань забезпечення прав національних меншин утворюється і діє відповідно до Декларації про принципи співробітництва Української РСР і Угорської Республіки по забезпеченню прав національних меншостей та Протоколу до неї. Діяльність першої комісії розпочалась після її створення у 1991 р.

Комісія є постійнодіючим органом, що підпорядковується та звітується перед Кабінетом Міністрів України. Сутність компетенції Українсько-Угорської міжурядової спільної комісії з питань забезпечення прав національних меншин полягає в тому, щоб за згодою сторін приймати рекомендації для урядів обох країн, сприяти створенню необхідних соціально-економічних та інших умов для дотримання прав національних

меншин, здійснювати контроль за виконанням органами державної виконавчої влади правових актів КМУ. Фактично комісія є інструментом контролю та захисту прав національних меншин в обох країнах. До складу Спільної комісії входять компетентні представники урядових відомств і установ обох держав, а також представники українців, які проживають в Угорщині, та представники угорців, які проживають в Україні [25, стор 213]. Міжурядова спільна комісія з питань забезпечення прав національних меншин відстоює проблеми меншин в Україні та Угорщині, сприяє реалізації їх прав та інтересів, зумовлює збереження національно-культурної самобутності.

Захист інтересів та прав як української, так і угорської національних меншин здійснюється і на міжпарламентському рівні двох держав. Взаємовідносини парламентів України та Угорщини у галузі політики щодо національних меншин здійснюються в межах роботи Угорсько-Української міжпарламентської спільної комісії, яка була створена 29 вересня 1995 р. на основі підписаної 28 вересня 1994 р. Угоди про співпрацю між Державними Зборами Угорщини і Верховною Радою України. Мета Комісії – моніторинг законодавства, нагляд за дотриманням прав і свобод національних й етнічних меншин, надання конструктивних рекомендацій щодо ефективної реалізації етнополітики країни та Угорщини.

Крім державних механізмів та форм захисту прав української національної меншини в Угорщині, існують й недержавні інститути. Важливу й визначну роль у збереженні національно-культурної ідентичності, самобутності, захисті мовних й освітніх прав Українців в Угорщині відіграють громадянські національно-культурні інститути (товариства, осередки, неурядові організації).

В Угорщині офіційно зареєстровано та діє кілька товариств та культурно-просвітницьких організацій української і русинської громад: Товариство української культури в Угорщині (ТУКУ) (створене в липні 1991 р. як центр збереження і розвитку української культури в Угорщині); Державне товариство угорських русинів (ДГУР) (утворене у 1993 р., об'єднує понад тисячу русинів Угорщини); Товариство української інтелігенції Угорщини (ТУІУ) (утворилося у 1995 р., об'єднує частину української інтелігенції); Центр української культури та документації (створений з метою координації діяльності українських національних організацій на республіканському рівні); низка наукових товариств україністики та русиністики [23].
Недопустимий об'єкт гіперссылки. Художньо-мистецьке житті українців в Угорщині презентують жіночий хор «Берегиня», молодіжний танцювальний ансамбль «Веселка» та український драмтеатр, який, починаючи з 2003 року, вже перетворився на Український національний театр. Також у Будапешті функціонує Українська бібліотека (де є зібрана власними силами Етнографічна колекція).

Українські національно-культурні товариства та культурно-просвітницькі організації, які функціонують як недержавні інститути, є виразниками українського інтересу в Угорщині, носіями української духовності й культури, джерелами знань про Україну, вогнищами збереження власної ідентичності та самобутності. Представники українських національно-культурних товариств і осередків в Угорщині є народними дипломатами із чіткою активною позицією, спрямованою на захист інтересів і прав українців, збереження їх національно-культурної ідентичності, а також на налагодження й розвиток міжкультурного діалогу між двома країнами та утвердження позитивного іміджу України не лише в Угорщині, а й в усій європейській та світовій спільноті.

Зусиллями національно-культурних товариств та культурно-просвітницьких організацій української і русинської громад в Угорщині відкрито: пам'ятник Т.Шевченку у Будапешті (2007 р.); пам'ятник жертвам Голодомору 1932-1933 рр. в Україні у Будапешті (2009 р.) та у м.Сегед (2018р.); Меморіальний знак жертвам Голодомору 1932-1933 рр. в Україні у м. Чомор (2010 р.); пам'ятну дошку на будинку в Будапешті, де діяла Надзвичайна Дипломатична місія УНР в Угорщині (2011 р.). Крім того, Українцями Угорщини відкрито дві меморіальні дошки: 20 лютого 1998 р. у Будапешті – на честь 160-ліття альманаху «Русалка Дністрова», який побачив світ в Угорщині, а також 20 березня 1998 року в Токаї – на відзнаку 275-ліття з дня народження Г. Сковороди [24]. Проводиться активна робота щодо встановлення пам'ятника Г.Сковороді у м. Токаї.

За ініціативи Державних самоврядувань українців Угорщини (ДСУУ), національно-культурних товариств та завдяки зусиллям усієї української громади в Угорщині відновлені та популяризовані українські народні традиції: Різдво, Великодні свята, Івана Купала, Зелені свята. Масовим святом українців Угорщини стали Шевченківські Дні, які традиційно проводяться не тільки в Будапешті, а й в Середі, Варпалоті, Комаромі, Мішкольці та інших містах Угорщини, де існують українські самоврядування.

Завдяки ефективній співпраці Державних самоврядувань українців Угорщини (ДСУУ) та Товариства угорської культури Угорщини (ТУКУ) здійснюється активна робота у таких важливих напрямках як висвітлення найбільш яскравих фактів культурно-історичної спадщини України, подій політичного, соціально-економічного і культурного життя сучасної України, відзначення пам'ятних дат і ювілеїв. Зокрема, починаючи з 1998 року, щорічно проводиться День української культури в Угорщині; організуються заходи з відзначення Дня Соборності України (січень); вечори пам'яті Т.Шевченка (березень-квітень), а також літературно-музичні вечори з нагоди ювілеїв видатних українських письменників і поетів – Лесі Українки, Михайла Драгоманова, Івана Франка, проводиться державний конкурс художнього читання творів українською мовою «Джерело». Щороку, українська громада

організовує Дні пам'яті жертв політичних репресій (травень) та поминальні заходи з нагоди Дня пам'яті жертв голодоморів 1932-33р. в Україні, а також з нагоди річниць Чорнобильської трагедії. Самоврядування українців в Угорщині організувало міжнародну історичну конференцію «Пам'яті невинних жертв», матеріали якої були видані друком у 2007 р.

За ініціативи української громади у лютому 2008 р. відбулася презентація першого в Угорщині українського музичного диску під назвою «До верб і тополь». Це плід творчої співпраці колективу українських авторів та виконавців, які проживають в Угорщині. 14 червня 2014 р. у Будапешті пройшла презентація аудіо альбому «Пам'яті Тараса Шевченка», на якому поезія в перекладі на угорську мову звучить у виконанні відомих угорських акторів. Масштабно і святково у 2017 р. проведено серію заходів з відзначення 100-річчя української дипломатії [21].

Важливою культурною та іміджевою подією є постійна участь Посольства України в Угорщині у традиційному дипломатичному ярмарку акредитованих в Угорщині дипломатичних місій, який щороку проводиться в угорській столиці об'єднанням дружин дипломатів «Diplomatic Spouses Budapest». На ярмарку українські послы і дипломати популяризують українську культуру, її самобутні традиції, звичаї та обряди національну символіку, а також презентують інформаційні матеріали про Україну, картини професійних та непрофесійних художників, українські сувеніри, унікальні вироби ручної роботи з українською вишивкою, вишивані рушники, страви національної української кухні та національну кондитерську продукцію.

Визначальну роль у захисті прав та збереженні мовно-культурної ідентичності українців в Угорщині відіграє Товариство української культури в Угорщині (ТУКУ), яке було створене в липні 1991 р. і відтоді стало центром збереження і розвитку української культури в Угорщині, головним рушієм у житті української спільноти. Очолює Товариство Перший заступник Голови Світового конгресу українців, Голова Європейського конгресу українців, речник української меншини Державних Зборів Угорщини Ярослава Хортяні.

Діяльність Товариства Української культури в Угорщині спрямована на збереження рідної мови, національних традицій, історичних пам'яток, популяризацію України, її історії та самобутності, розвиток культурного життя, проведення літературно-мистецьких заходів (організація днів української культури в Угорщині, святкування визначних подій української історії, днів народження Л. Українки, Т.Шевченка, днів Незалежності України тощо).

До значних результатів діяльності ТУКУ варто віднести: відкриття меморіальної дошки на честь 160-річчя видання у Будапешті Альманаху «Русалка Дністровая» 20 лютого 1998 р., меморіальної дошки у м.Токай на честь перебування в Угорщині відомого українського філософа Григорія Сковороди 20 березня 1998 р., пам'ятника королю Угорщини Андрашу I та його дружині українській княжні Анастасії, дочці Ярослава Мудрого

у м. Тіхань 17 листопада 2001 р., меморіальної дошки Лесі Українці в Олександрійській національній бібліотеці в Єгипті 08 травня 2002 р., пам'ятника жертвам Голодомору 1932-1933 років в Україні у м. Будапешт 29 квітня 2009 р., меморіального знаку жертвам Голодомору 1932-1933 р. в Україні у м. Чомор 27 листопада 2010 р. [23]. Крім того, Товариство проводить активну інформаційно-видавничу діяльність, здійснює публічну політику в on-line просторі.

Важливим фактором збереження національно-культурної ідентичності українців в Угорщині, каналом представлення їх інтересів та прагнень є засоби масової комунікації (ЗМІ). Роль ЗМІ завжди була визначальною, оскільки слугувала потужним чинником згуртування українців в Угорщині, збереження їх національно-культурної ідентичності. Мас-медіа українського самоврядування в Угорщині представлені Українським радіо, яке раз на тиждень транслює півгодинну українську програму; Українським телебаченням (Програма національних меншин «Рондо» на Угорському телебаченні, яка щомісяця виходить в ефір, висвітлюючи життя української спільноти); двомовним Часописом «Громада», перший номер якого побачив світ у січні 1996р.

У 2001 р. Державне українське самоврядування (ДСУУ, Magyarországi Ukrán Országos Önkormányzat) та Товариство української культури Угорщини (ТУКУ, Magyarországi Ukrán Kulturális Egyesület) створили власний інтернет-портал (www.ukrajinci.hu), на якому можна знайти актуальну інформацію (українською та угорською мовами) про життя української національної меншини в Угорщині та діяльність українських громадських організацій. На порталі розміщуються і номери часопису «Громада» у повному обсязі, відео репортажі про основні культурні події.

Особливу увагу приділяється видавництву української літератури в Угорщині. У 1995 році було видано перший в Угорщині підручник української мови. На відзнаку 125-річчя з дня народження української поетеси Лесі Українки у 1996 році Товариство української культури Угорщини видало двомовну поетичну збірку «Сім струн», у 1999 році – двомовну збірку поезій Тараса Шевченка «Посланіє», у 2001 році – альбом «10 років Товариству української культури в Угорщині». Надбанням громадськості стала підготовлена Ярославом Хортяні документальна праця про голодомор 1932-1933 років в Україні під назвою «Прихована правда», а також історичне дослідження Каміла Нойпауера «Показання свідка» [21].

Необхідною умовою для повного всебічного захисту прав національних та етнічних меншин в державі є реалізація права на освіту та навчання мовою нацменшини. Право на освіту етнонаціональних меншин визначається через кілька аспектів. Зокрема, це – право на навчання мовою національної меншини; право на утворення та керування освітніми закладами (школами, дошкільними установами, ВНЗ, іншими освітніми інститутами); право на здійснення навчально-виховного процесу мовою меншини в школах

та дошкільних установах. Питання забезпечення освітніх та мовних прав національних меншин знайшли своє відображення як у міжнародному праві, так і у внутрішньому законодавстві сучасних держав (зокрема і Угорщини).

Питання забезпечення освітніх та мовних прав є актуальним для української національної меншини в Угорщині. Україна та Угорщина об'єднала свої зусилля щодо забезпечення освітніх та мовних прав національних меншин, виявивши це в Декларації про принципи співробітництва між Угорською Республікою та Українською РСР по забезпеченню прав національних меншин, яка була підписана 31 травня 1991 року і з того часу є основою угорсько-українських відносин щодо забезпечення прав національних меншин (у тому числі освітньо-мовних); «Договір про основи добросусідства та співробітництва між Україною і Угорською Республікою» (укладений 6 грудня 1991 р., набув чинності 16 червня 1993 р.).

Визначальними у забезпечення освітніх та мовних прав національних меншин двох держав є також, укладені між Угорщиною та Україною, двосторонні нормативно-правові документи: українсько-угорська Декларація про основні напрямки співробітництва в гуманітарній сфері (від 31 травня 1991 р.); Угода між Урядом України та Урядом УР про співробітництво в галузі культури, освіти та науки (від 4 квітня 1995 р.); Угода про взаємне визнання та еквівалентність документів про освіту і наукові ступені, виданих в Україні та УР (від 27 жовтня 1998 р.).

Угорська державна етнополітика є демократично толерантною до забезпечення освітньо-мовних інтересів українців та їх освітніх потреб. В Угорщині закріплення освітніх норм та стандартів у законодавстві держави стало необхідною передумовою для повного захисту прав етнонаціональних меншин, збереження їх національно-культурної ідентичності.

Угорщина підписала Європейську хартію регіональних мов або мов меншин — документ, мета якого захист і розвиток історичних регіональних мов і мов національних меншин у Європі. Тобто, згідно з Хартією, Угорщина взяла зобов'язання щодо захисту української мови, як і інших мов інших історичних нацменшин, забезпечення освіти на рідній для українців мові. Крім того, формуючи власне законодавство щодо захисту освітньо-мовних прав етнонаціональних меншин (зокрема, і української), Угорщина спирається на Гаазькі рекомендації щодо прав національних меншин на освіту (1996 р.) та Ословські рекомендації щодо мовних прав національних меншин (1998 р.).

Окрім міжнародних нормативно-правових документів, питання захисту освітніх та мовних прав нацменшин в Угорщині, забезпечення їх освітніх потреб знайшли відображення у власних законодавчих актах, які регулюють державну етнополітику. Згідно з п. 1 ст. XXVII Конституції Угорщини кожна національність та етнічна група, що проживає в Угорщині, вважається частиною держави. Національні та етнічні меншини мають право використовувати свою мову, щоб використовувати імена на своїй мові,

сприяти культурі та освіті на рідних мовах [6]. Гарантії забезпечення освітніх та мовних прав української національної меншини відображені у законі Угорщини «Про права національних меншин» (від 2011 р.).

Українська громада у повній мірі скористалась наданими правами та реалізує їх через створення різноманітних освітніх та виховних закладів з українською мовою навчання. За сприяння ТУКУ у Будапешті, Ніредьгазі, Сегеді та Варпалоті діють українські недільні школи по 3 класи. Ефективно функціонують Недільна школа при Товаристві української культури в Угорщині (м.Будапешт); Українська недільна школа у м. Ніредьгаза (заняття проводяться у приміщенні Греко- Католицького Теологічного Інституту, Українська школа української діаспори в Угорщині. Фінансування шкіл здійснюється за рахунок державних коштів. На навчальний рік з бюджету Державного Самоврядування Українців Угорщини (ДСУУ) виділяється близько 600 тис. форинтів (близько 3 тис. дол. США). Програма вільна. Школи не мають угорської акредитації, оскільки ДСУУ відмовляється від неї, вважаючи, що це створить підстави для втручання угорської влади в навчальний процес [21]. У школах діти з українських сімей вивчають рідну мову, знайомляться з історією, літературою, традиціями свого народу, зберігаючи національну самосвідомість. З 1996 р. в Угорщині функціонує Міжнародний мовний табір української молоді, у якому гостюють школярі з України та української діаспори сусідніх держав.

Забезпечення освітніх, мовних та культурних потреб українців Угорщини, збереження національно-культурної ідентичності здійснюється і на рівні вищої школи та вищих навчальних закладів. Варто відзначити вагому роль у збереженні та популяризації української культури й самобутності діяльність Кафедр українознавства в ВНЗ Угорщини. З 1993 р. в Ніредьгазькому Інституті діє кафедра україністики та русинології. Завідувач кафедрою – доктор Золтан Андраш. З 1997 р. в Сегедському науковому університеті при кафедрі слов'янської філології викладається, як спеціальність, українська філологія. Завідувач кафедрою – доктор Мігай Кочіш. З 2002 р. у Будапештському університеті ім.Л.Етвеша діє кафедра україністики в рамках Інституту слов'янської та балтійської філології. Завідувач кафедрою – доктор Золтан Андраш [23].

Збереженню української національно-культурної самобутності та ідентичності, а також захисту мовних, освітніх прав сприяє і українсько-угорське співробітництво у сфері освіти та науки. Активна Українсько-угорська співпраця у сфері освіти відбувається за такими напрямками: взаємодія між Міністерством освіти і науки України та Міністерством людських ресурсів Угорщини; пошук, встановлення і налагодження зв'язків та розвиток співробітництва між українськими і угорськими навчальними закладами різних ступенів акредитації та фахової спрямованості; залучення українських студентів і молодих спеціалістів до участі у конкурсах на отримання стипендій з метою навчання у вищих навчальних закладах

Угорщини та інших країн Європейського Союзу; забезпечення освітніх потреб української національної меншини в Угорщині та угорської національної меншини в Україні [24].

Важливим напрямом українсько-угорської взаємодії у сфері освіти й захисті мовних та освітніх прав є реалізація Програм освітнього обміну між Міністерством освіти і науки України та Міністерством людських ресурсів Угорщини, а також міжурядових Угод про взаємне визнання свідоцтв, дипломів про освіту та документів про посвідчення наукових ступенів, виданих в Україні та Угорщині [24]. Значну підтримку у захисті освітніх й мовних прав української національної меншини в Угорщині надає Посольство України в Угорщині.

Забезпечення та захист прав української національної меншини в Угорщині здійснюється також завдяки міжрегіональному співробітництву двох держав. Найбільш активне регіональне співробітництво, зважаючи на географічно-територіальні особливості, спостерігається між прикордонними областями України та Угорщини – Закарпатською областю та областю Саболч-Сатмар-Берег. Протягом останніх років розроблено та втілено низку проектів, які сприяють збереженню національно-культурної ідентичності як української меншини в Угорщині, так і угорської нацменшини в Україні, захисту їх прав, реалізації інтересів, популяризації історії, традицій, звичаїв.

Отже визначальним чинником у захисті прав етнонаціональних меншин (як української, так і угорської), реалізації їх інтересів, освітньо-культурних та мовних прав і потреб, збереження національної ідентичності є активна двостороння співпраця двох держав – України та Угорщини, дипломатичні демократичні взаємовідносини, узгодженість дій державних структур та неурядових громадських організацій, політична воля двох сторін, прагнення до діалогу й компромісу.

Література

1. Гаазькі рекомендації щодо прав національних меншин на освіту та пояснювальна записка. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.osce.org/uk/hcnm/32194?download=true>.

2. Декларація про принципи співробітництва Української РСР і Угорської Республіки по забезпеченню прав національних меншостей // Зібрання чинних міжнародних договорів України. – Т. 1. 1990–1991 рр. – К., 2001. – С. 169–172.

3. Державне Самоврядування Українців в Угорщині (Сайт Державного самоврядування) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrajinci.hu.

4. Договірні-правова база між Україною та Угорщиною [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://hungary.mfa.gov.ua/ua/ukraine-hu/legal-acts>

5. Договір про основи добросусідства та співробітництва між Україною та Угорською Республікою // Політика і час. – 1994. – №10. – С. 10. (ШИПКА)

6. Конституція Угорщини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://web.archive.org/web/20120111051235/http://www.euractiv.com/sites/all/euractiv/files/CONSTITUTION_in_English__DRAFT.pdf.

7. Міжрегіональне співробітництво України та Угорщини (2018) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://hungary.mfa.gov.ua/ua/ukraine-hu/regions>

8. Мицик В.В. Права національних меншин у міжнародному праві: Монографія / В.В. Мицик. —К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет, 2004. – 287 с.

9. Пилипенко Т. І. Європейська хартія регіональних мов або мов меншин: теорія і практика імплементації в Україні / Т. І. Пилипенко. – Львів : Світ, 2007. – 144 с.

10. Попок А. А. Державна політика щодо закордонного українства: навч.-метод. матеріали / А. А.Попок. – К. : НАДУ, 2013. – 56 с.

11. Попок А. Діяльність змішаних міжурядових комісій з питань забезпечення прав осіб, які належать до національних меншин [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/apdu/2010-1/doc/1/11.pdf>

12. Попок Е.А. Порівняльний аналіз нормативно-правової бази забезпечення освітніх потреб національних меншин в країнах Центральної та Східної Європи (на прикладі України, Румунії, Угорщини та Словаччини) (2015) / Е.А. Попок [Електронний ресурс]. – Режим доступу: irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe

13. Порівняльне конституційне право. – М., 1996. – 318 с.

14. «Про національні меншини в Україні»: Закон України від 25.06.1992 № 2494-ХІІ // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 6, ст. 529). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2494-12>.

15. Протокол до Декларації про принципи співробітництва Української РСР і Угорської Республіки по забезпеченню прав національних меншостей // Зібрання чинних міжнародних договорів України. – Т. 1. 1990– 1991 рр. – К., 2001. – 173–174 с. (ТОВТ)

16. Товариство української культури в Угорщині (Матеріал з Вікіпедії — вільної енциклопедії) (2018) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Товариство_української_культури_в_Угорщині

17. Товт М. Визначення поняття „корінний народ” і „національна меншина” у міжнародних документах / М. Товт // Кримські татари: „національна меншина” або „корінний народ”: Матеріали „круглого столу” – К. – 1999. – С 43–48.

18. Товт М. Проблеми угорської національної меншини в сучасній Україні // Нова політика. – 1997. – № 3. – С. 24 – 27.

19. Товт М.М. Роль і значущість захисту прав національних меншин у двосторонніх українсько-угорських відносинах (2018) / М.М. Товт // STRATEGIC PRIORITIES (Стратегічні пріоритети). – 2018.-- № 1 (46). – С.89-95.

20. Товт М.М. Роль і значущість захисту прав національних меншину двосторонніх українсько-угорських відносинах (2018) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sp.niss.gov.ua/content/articles/files/15-e7e24.pdf>

21. Українці Угорщини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ukrainiansinmd.wordpress.com/2014/12/25/українці-угорщини/>]]

22. Українці Угорщини (2018) // Матеріал з Вікіпедії — вільної енциклопедії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Українці_Угорщини

23. Українці в Угорщини. Українська громада в Угорщині. Посольство України в Угорщині [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://hungary.mfa.gov.ua/ua/ukraine-hu/ukrainians-in-hu>

24. Українсько-угорське співробітництво у галузі культури та мистецтва (2018) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://hungary.mfa.gov.ua/ua/ukraine-hu/culture>

25. Шипка Н. Угорська національна меншина як чинник формування українсько-угорських міждержавних політичних відносин (1991–2006) // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку: зб. наук. праць. – Львів, 2007. – Вип. 19. – С. 208–216.

26. Шипка Н. Угорська національна меншина як чинник формування українсько-угорських міждержавних політичних відносин (1991-2006) (2007) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://vlp.com.ua/files/35_23.pdf

UKRAINE'S INTERNATIONAL OBLIGATIONS IN THE FIELD OF MOTHER-TONGUE-MEDIUM EDUCATION OF MINORITIES

5 вересня 2017 р. Верховна Рада України проголосувала за Закон України «Про освіту». Навколо статті 7 Закону розгорілися дискусії, які поступово перетворилися на один із найгостріших конфліктних питань як внутрішнього політичного життя, так і зовнішніх відносин України. З внутрішньополітичного рівня конфлікт піднявся на міжнародний рівень, коли Угорщина заблокувала організацію політичних зустрічей найвищого рівня між Україною та НАТО. У статті розглядаються зобов'язання України у сфері освіти рідною мовою меншин, які Київ взяв на себе із ратифікацією Європейської хартії регіональних мов або мов меншин та Рамкової конвенції про захист національних меншин. На основі офіційних звітів Консультативного комітету Рамкової конвенції про захист національних меншин та Комітету експертів Європейської хартії регіональних мов або мов меншин Ради Європи від 2017 року, ми також розглянемо, що Україна як виконує свої міжнародні зобов'язання у цій сфері.

Ключові слова: освіта рідною мовою, Закон України «Про освіту», Європейська хартія регіональних мов або мов меншин, Рамкова конвенція про захист національних меншин.

1. Introduction

On September 5, 2017, the Supreme Council of Ukraine voted for a new Ukrainian framework law of education [2]. Since its adoption, Article 7 of this law regulating the language of education has been put into a cross-fire of disputes. The focus of the tension is that in Ukraine, which became independent in 1991, legislation has so far provided the choice of the language of education, but by Article 7 of the new law, lawmakers have made it compulsory to teach partially in the state language. The representatives of several national minorities (Hungarians, Romanians, Russians) living in the country do not agree with the statements of the law. It raised the conflict from the level inside Ukraine to the international arena, that Hungary, with its full diplomatic weight stood beside the case of mother-tongue-medium education of Hungarians in Transcarpathia. Hungary is also trying to put pressure on Ukraine to amend the Law on Education by blocking Ukraine and NATO from holding the highest level of political meetings.

In the debate, the Transcarpathian Hungarian community and Hungarian diplomacy emphasize that Article 7 of the Education Framework Law is contrary to Ukraine's international commitments [11; 20]. Ukrainian politicians and researchers, on the other hand, claim that Law on Education and its Article 7 does not in any way and to any extent violate Ukraine's international commitments [6; 19].

We would like to examine:

a) how the right to education in minority languages appears in two European minority protection documents (Framework Convention for the Protection of National Minorities [14] and European Charter for Regional or Minority Languages [12]);

b) what obligations Ukraine has undertaken in ratifying these two conventions;

c) we summarize what minority education is included in the reports prepared by the professional bodies for monitoring the implementation of the two conventions in Ukraine in 2017;

d) finally, in the light of the reports, we are looking for an answer to the question of whether Ukraine fulfills its commitments to ratify the two international conventions in the field of minority education.

The Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities and the Commission of Experts of the European Charter for Regular or Minority Languages reports periodically on how each state applies these international documents in their own territory. As a measure of minority rights, it is often not the text of the conventions themselves but the interpretation adopted by the committees, so the reports provide guidance on the situation of minority rights.

2. Ukraine's international commitments in the field of education

Ukraine ratified the Framework Convention [5] in 1997 and the Charter [3] in 1999. However, the Act on the Ratification of the Charter was repealed by the Constitutional Court of Ukraine in 2000 [9]. In 2003, Ukraine ratified the Charter again [4]. However, the document of ratification entered into force in Ukraine only since 1 January 2006.

The topic of education is addressed in Articles 12-14 of the Framework Convention and Article 8 of the Charter. One of the three paragraphs of Article 12 of the Framework Convention provides that education is to be organized in such a way that the majority and minorities learn about each other's culture, language and traditions. Paragraph 2 mentions the training of teachers and the provision of textbooks. In the 3rd Paragraph, the international document makes the case for equal opportunities for education. The two paragraphs of Article 13 fixes the right of minorities to establish private educational institutions, noting that this law does not impose any financial obligation on the state.

Article 14 says most about minority education. Paragraph 1 obliges States that have ratified the Convention to ensure that every minority has the right to learn their own language. Article 14 (2) states:

„In areas inhabited by persons belonging to national minorities traditionally or in substantial numbers, if there is sufficient demand, the Parties shall endeavour to ensure, as far as possible and within the framework of their education systems, that persons belonging to those minorities have adequate opportunities for being taught the minority language or for receiving instruction in this language.”

According to Paragraph 3 „Paragraph 2 of this article shall be implemented without prejudice to the learning of the official language or the teaching in this language”.

States that have ratified the Charter may, with certain restrictions, choose from the provisions of this document in an *à la carte* system. One part of the election is that the state can choose to which languages the scope of the Charter to be extended. The other part is that states, taking into account the requirements of Part I, Article 2 of the document, can choose from the provisions of the Charter. Part II must be involved in any way, and in addition each Party undertakes to apply a minimum of thirty-five paragraphs or sub-paragraphs chosen from among the provisions of Part III of the Charter, including at least three chosen from each of the Articles 8 and 12 and one from each of the Articles 9, 10, 11 and 13.

In the first and second ratifications of the Charter in 1999 and in 2003, Ukraine did not choose from the same provisions of the educational article and the extent was also different. During the first ratification, the country assumed much more responsibilities than a few years later (Table 1).

	Law of 1999	Law of 2003
para. 1		
a) pre-school education	a (i), a (ii), a (iii)	a (iii)
b) primary education	b (i), b (ii), b (iii)	b (iv)
c) secondary education	c (i), c (ii), c (iii)	c (iv)
d) technical and vocational education	d (i), d (ii), d (iii)	–
e) university and other higher education	e (i), e (ii)	e (iii)
f) adult and continuing education	f (i), f (ii)	f (iii)
g)	g	g
h)	h	h
i)	i	i
para. 2.	para. 2.	para. 2.

Table 1. Commitments made by Ukraine in 1999 and 2003 from Article 8 (Education) of the Charter

This means that in the field of pre-school and primary and secondary education, Ukraine has only undertaken that if the families of the children belonging to the minority wish it and their number is sufficient for this according to the decision of the authorities, it will provide part of the education in the minority languages. In

the field of vocational training, Kyiv has not made any commitments. It has hardly committed itself to the use of minority languages in higher education. In spite of the fact that Kyiv has set such a low level of self-sufficiency that in the country there are many minority languages (Russian, Hungarian, Romanian, Moldavian) that have developed and operate traditionally, even as a legacy of the former Soviet system, after Ukraine became independent it has evolved even further.

If we look at the new Law of Ukrainian On Education voted on October 5, 2017, we have the impression that its Article 7, which regulates the language of education, contains Ukraine's above-mentioned obligations under the Framework Convention and the Charter.

Article 7 of the Law on Education provides that „The language of the educational process at institutions of education is the state language”. It also turns out from the text that „Persons belonging to national minorities of Ukraine are guaranteed the right to education in communal educational institutions of pre-school and primary education in the language of the national minority they belong to and in the official language of the State. This right is realized by creating (in accordance with the legislation of Ukraine) of separate classes (groups) with educational process in the language of the respective national minority group along with the official language of the State and is not applied to the classes (groups) with the Ukrainian language of educational process” [2; 10].

The law thus guarantees the right to learn the mother tongue, and to some extent the possibility of education in the mother tongue. It is also provided by Article 7 of the Law that „One or more disciplines may be delivered at institutions of education according to the educational programme in two or more languages: the state language, in English, in other official EU languages” [2; 10].

In its opinion on Article 7 of the Law, the Venice Commission expresses the hope that the special law on general secondary education will detail the provisions of Article 7 of the Education Framework Law [16].

Let's see, if adopted, how the new special law would transform the use of individual languages in education [7]. Prior to the application of Article 7 of the 2017 Law on Education and Article 5 of the Law of Ukraine On General Secondary Education, all citizens in Ukraine had the right to study in their mother tongue at all levels of public education (from kindergarten to university) [10]. Table 2 shows that the native speakers of Ukrainian are not affected by the legislative changes: they can continue to learn in their mother tongue. Representatives of indigenous peoples (practically the Crimean Tatars) can also learn in their mother tongue. In forms 1 to 4 the same is true of national minorities. Under Article 5 (7) of the draft, representatives of national minorities using an official language of the European Union (Hungarians, Romanians, Poles, Bulgarians, Slovaks) in the 5th grade can learn at least 20% of the annual number of hours in the state language, and in grade 9 this ratio should reach 40%; in grades 10 to 12 at least 60% of the annual lessons in the classroom must be held in Ukrainian. National minorities (Russians, Belarusians) who speak non-EU languages, from the 5th grade study 80% of the annual lessons

in the state language. The native language of native peoples and national minorities, whether or not this language is an official language in the EU, can only appear in the educational process according to the framework law and the draft.

Share of mother tongue in the educational process (in %)	Grades 1-4	5 th grade	9 th grade	Grades 10-12	Who are these?
representatives of majority	100	100	100	100	Ukrainians
indigenous people	100	100	100	100	Crimean Tatars
minorities, whose language is official in the EU	100	80	60	40	Hungarians, Romanians
minorities, whose language is NOT official in the EU	100	20	20	20	Russians

Table 2. Proportion of the use of mother tongue in schools of different groups of citizens before the entry into force of Article 7 of the 2017 Act and on the draft law on secondary education

If we look at Article 5 on the language of education in the draft of Law on General Secondary Education, then it also seems that Ukraine wants to regulate this issue in its internal legislation to meet its international obligations: minorities can learn their mother tongue and be present at all levels of public education, their mother tongue is somewhat present in the educational process. In the field of vocational education, Kyiv did not undertake to ensure the presence of minority languages.

However, if we look at the reports on the application of the Framework Convention and the Charter in Ukraine, it turns out that the situation is not so clear.

3. The most recent reports on minority language education have been published on the application of the Framework Convention and the Charter in Ukraine

Below is a description of what is involved in minority education about the application of the Framework Convention in Ukraine in a report issued by the Advisory Committee on March 10, 2017 (March 5, 2018) [13] and on the implementation of the Charter in a report prepared by on March 27, 2017 [18]. It is important to emphasize that both reports were prepared before the adoption of the new Education Framework Law, adopted in October 2017, so they respond to the educational regulations before the 2017 law.

Since the release of Fourth Opinion on Ukraine and Third report of the Committee of Experts in respect of Ukraine, significant changes have taken place in the regulation of education in Ukrainian language policy and within minority languages. As mentioned, on October 5 2017, the Verkhovna Rada of Ukraine passed a new educational framework law [2]. Constitutional Court of Ukraine on February 28, 2018, for official reasons, repealed the Ukrainian language law adopted

in 2012 [8]. The Verkhovna Rada voted in its first reading on 4 October 2018, and in its final version on 25 April 2019, a law entitled 'Ensuring the functioning of Ukrainian as a state language' [1]. Although the reports could not respond to these events, the previous reports were also critical for Ukraine, including minority education issues [15].

The Fourth Opinion states that there are schools in Ukraine where the language of instruction is the mother tongue of a minority, where the Ukrainian language and literature is a compulsory subject [13, para. 152]. It also notes, however, that many languages are not even present as subjects in education [13, para. 153], and that there are few teachers who are capable of teaching in minority languages at a high standard [13, para. 154, 155].

The report's dissatisfaction is expressed by the fact that textbooks used in minority medium schools are often poorly translated, and often reach schools after the beginning of the school year, also, the lack of teaching aids in minority languages (illustrators, maps, atlases, workbooks, etc.) [13, para. 156].

The report also highlights the lack of qualified teachers and educational materials on language teaching in minority schools, including textbooks [13, para. 158, 159]. In the context of teaching Ukrainian as a state language, the report states that although in the 11th grade of public education in minority schools, according to curricula, children attend nearly five hundred less Ukrainian language and literature lessons than their Ukrainian-speaking counterparts, at the Ukrainian language and literature independent test exams, which were introduced for those seeking higher education in 2008, and required for all graduates since 2015, they must pass this exam on the basis of the same requirements, which adversely affects the representatives of minorities reflected in the results of the exam [13, para. 158, 159]. It calls on Kyiv to ensure equal opportunities for minority language students on Ukrainian language at the external independent exams and to take steps to improve the quality of teaching Ukrainian as a state language [13, para. 163, 164].

Opinion is concerned about the (back then only planned) legal reform of language law in Ukraine, including the content of the new draft law on education and the expected public administration reforms [13, para. 160-162].

Third report of the Committee of Experts in respect of Ukraine states that „The situation of the minority languages in education is not uniform” [18, para. 17]. As several minority communities have expressed a need for education in their mother tongue or for learning their mother tongue as a subject, Rep2017 calls on the Ukrainian authorities to develop a policy that guarantees their educational rights to meet the needs of each community [18, para. 18].

The document establishes the passivity of state bodies in providing education in minority languages and draws attention to the fact that the Charter in this area „requires pro-active measures by the authorities” [18, para. 19]. „The Committee of Experts underlines the importance of education for the different levels of education” [18, para. 19].

Chapter 2 of the Report analyzes how Ukraine fulfills its commitments to ratify the Charter in respect of each of the languages covered by the document. The rows in Table 3, based on the analysis in the report, show the 13 languages that Ukraine has protected under the Act on the Ratification of the Charter in Ukraine. The rows contain some points in Article 8 on education; the paragraph is present in the table, which Kyiv has undertaken to apply. The numbers in each cell cover the following categories (according to the criteria in the report):

4. *Fulfilled*: Policies, legislation and practice are in conformity with the Charter.

3. *Partly fulfilled*: Policies and legislation are wholly or partly in conformity with the Charter, but the under taking is only partly implemented in practice.

2. *Formally fulfilled*: Policies and legislation are in conformity with the Charter, but there is no implementation in practice.

1. *Notfulfilled*: No action in policies, legislation and practice has been taken to implement the undertaking or the Committee of Experts has over several monitoring cycles not received any information on the implementation.

0. *No conclusion*: The Committee of Experts is not in a position to conclude on the fulfilment of the undertakings as no or insufficient information has been provided by the authorities.

	8.1.a.iii	8.1.b.iv	8.1.c.v	8.1.d.vi	8.1.e.vii	8.1.f.viii	8.1.g	8.1.h	8.1.i	8.2.
Belarusian	1	1	1	1	4	1	1	1	1	1
Bolgarian	1	3	3	1	4	4	1	3	1	4
CrimeanTatar	3	3	4	1	4	3	0	4	1	3
Gagauz	1	3	3	1	4	1	0	3	4	1
German	3	3	3	1	4	4	1	3	1	1
Greek	3	3	4	1	4	4	0	3	1	4
Hungarian	4	4	4	1	4	4	3	4	1	1
Moldavian	3	4	4	1	4	4	1	3	4	1
Polish	3	4	4	1	4	4	1	4	1	4
Romanian	3	3	3	1	4	4	1	4	1	1
Russian	4	4	4	4	4	4	0	4	1	4
Slovak	4	3	3	1	4	1	1	3	1	1
Yiddish	3	1	1	1	4	4	0	1	1	1

Table 3. To what extent does Ukraine comply with its own commitments to Article 8 (Education) of the Charter? [Based on: 18, Chapter 2]

As shown in Table 3, the report concludes that Ukraine has not fully complied with its commitments in virtually any of the 13 languages covered by the Charter. We must emphasize again that the report reflects the state before the adoption of the 2017 Law on Education.

4. Summary

In the context of the Law of Ukraine On Education, there was a sharp debate between the representatives of the central government and the Hungarian community in Transcarpathia, as to whether Article 7 of the new law regulating the language of education complied with Ukraine's international obligations. The two most recent reports on the application of the Framework Convention and the Charter in Ukraine have been prepared by independent international bodies that are not committed to the debate. These two reports provide an opportunity to examine whether Ukraine has fulfilled its in the field of mother-tongue-medium education of minorities.

Both the Advisory Committee on the Application of the Framework Agreement in Ukraine and the Expert Committee on Monitoring the Implementation of the Charter have made a number of comments on the issue of education in the language of minorities, suggesting that Ukraine is not fully fulfilling its commitments. As the new Law of Ukraine On Education Law significantly reduces the use of minority languages in public education as compared to the earlier, the new regulation will make Kyiv even less able to fulfill the obligations by ratifying the Framework Convention and the Charter.

Roter and Busch in their 2018 study state: „In Ukraine (...) the exclusive nation-building (the so-called Ukrainisation) is very clearly aimed at promoting the Ukrainian language as the sole legitimate language in the public domain, at the expense of other languages, especially Russian, but also other minority languages. Their use may have been affected as a ‚collateral damage‘ of the process of Ukrainisation as anti-Russian policies, but it is not less painful for the speakers of those languages. This has been demonstrated in Ukraine's new 2017 Law ‚On Education‘ (Article 7).” [17, c. 165]

Thus, the language and education policy which, despite the needs of minorities, restricts the presence of minority languages in education is incompatible with the real aims of the Framework Convention and the Charter.

References

1. Закон України „Про забезпечення функціонування української мови як державної”. http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61994
2. Закон України «Про освіту». <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
3. Закон України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин, 1992 р.» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1350-14>
4. Закон України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/802-15>
5. Закон України «Про ратифікацію Рамкової конвенції Ради Європи про захист національних меншин». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/703/97-%D0%B2%D1%80>

6. Марковський Володимир – Шевченко В'ячеслав: Проблеми та перспективи реалізації статті 7 «Мова освіти» Закону України «Про освіту» 2017 року. Вісник Конституційного Суду України 6(2017): 51–63.

7. Проект Закону України «Про загальну середню освіту» від 30 квітня 2018 р. <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-dlya-gromadskogo-obgovorennya-proekt-zakonu-ukrayini-pro-povnu-zagalnu-serednyu-osvitu>

8. Рішення Конституційного Суду України У справі за Конституційним поданням 57 народних депутатів України щодо невідповідності Конституції України (неконституційності) Закону України «Про засади державної мовної політики» від 28.02.2018 р. № 2-п/2018. <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-18>

9. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 54 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України „Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин 1992 р.” від 12.07.2000 р. № 9-рп/2000. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-00>

10. Csernicskó, István – Tóth, Mihály: The right to education in minority languages: Central European traditions and the case of Transcarpathia. Ungvár: Autdor-Shark, 2019.

11. Education Law of Ukraine: Why is Article 7 Wrong? <https://kmsz.com.ua/wp-content/uploads/2017/11/Why-is-wrong-the-Law-of-Education.pdf>

12. European Charter for Regional or Minority Languages. <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/0900001680695175>

13. Fourth Opinion on Ukraine – adopted on 10 March 2017 Published on 5 March 2018. <https://rm.coe.int/fourth-opinion-on-ukraine-adopted-on-10-march-2017-published-on-5-marc/16807930cf>

14. Framework Convention for the Protection of National Minorities. <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016800c10cf>

15. Nagy, Noémi: Language Rights of Minorities in the Areas of Education, the Administration of Justice and Public Administration: European Developments in 2017. European Yearbook of Minority Issues 16 (2017): 63–97.

16. Opinion on the provisions of the Law on Education of 5 September 2017 which concern the use of the State Language and Minority and other Languages in Education. Adopted by the Venice Commission at its 113th Plenary Session (8-9 December 2017).

17. Roter, Petra – Busch, Brigitta: Language Rights in the Work of the Advisory Committee. In Iryna Ulasiuk, Laurențiu Hadîrcă, and William Romanseds. Language Policy and Conflict Prevention. Leiden–Boston: Brill Nijhoff, 2018. 155–181.

18. Third report of the Committee of Experts in respect of Ukraine. https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=090000168073cdfa

19. Toronchuk, Ivan – Markovskyi, Volodymyr: The Implementation of the Venice Commission recommendations on the provision of the minorities language rights in the Ukrainian legislation. *European Journal of Law and Public Administration* 5(2018)/1: 54–69.

20. Ukraine's Law on Education from the point of view of the Hungarian Minority in Transcarpathia. <https://kmksz.com.ua/wp-content/uploads/2017/10/brossura.pdf>

РОМАН ПАСІЧНИЙ
ДОМІНІКА РОСЛОНЬ
АНАСТАСІЯ ОСТАПЧУК

DYSKRYMINACJA MNIEJSZOŚCI RELIGIJNYCH (MUZUŁMANÓW) W KRAJACH GRUPY WYSZEHRADZKIEJ

Światowym trendem w dzisiejszym świecie są procesy migracji. Kwestia migrantów, zwłaszcza jeśli pochodzą ze świata arabskiego lub Azji jest dość drażliwa praktycznie we wszystkich zachodnich państwach. Dzieje się tak, ponieważ właśnie imigranci z tych krajów, zwłaszcza jeśli są uchodźcami, nie mają wystarczającego zabezpieczenia materialnego i w związku z tym żyją na koszt państwa przyjmującego. Stanowi to dodatkowe obciążenie dla budżetu i z reguły nie spotyka się z przychylnością ze strony lokalnej społeczności, co powoduje nastroje antyemigracyjne, a tym samym nasila dyskryminację. Narastanie kwestii dyskryminacji mniejszości religijnych (muzułmanów) w krajach Grupy Wyszehradzkiej nie budzi wątpliwości. Obiektem badań są prawa człowieka oraz badania nad występowaniem dyskryminacji ze względu na religię oraz jej przyczyny w krajach V4.

Obiekt badania: prawa człowieka, przedmiot badania: występowanie dyskryminacji na tle religijnym oraz przyczyny jej występowania krajach V4.

Cel badania : przeanalizowanie antyislamskiego dyskursu w kontekście normatywno- prawnej bazy krajów Grupy Wyszehradzkiej na poziomie przebywania muzułmanów.

Aby osiągnąć cel wyznaczono następujące zadania: zbadanie przepisów prawnych krajów V4, wyznaczenie problemów wywołujących antyislamskie nastroje oraz wyznaczenie oznak i przyczyn występowania regionalnej dyskryminacji w tych państwach.

Podstawą metodologiczną pracy była synteza w ramach metod systemowej i strukturalno-funkcjonalnej oraz systemowo-strukturalnego podejścia. Pozwala to na zbadanie złożonego kontekstu strukturalnego, który częściowo wyznacza przeszkody w realizacji ochrony praw człowieka, a także pozwala zidentyfikować ich naruszenia. Metoda strukturalno- funkcjonalna umożliwiła badanie specyfiki wewnętrznego systemu w krajach i śledzenie przyczyn dyskryminacji. Zastosowanie metody analizy dokumentów pozwoliło na zbadanie przepisów prawnych Grupy Wyszehradzkiej, ich pozycji wobec mniejszości religijnych oraz sposobów przezwyciężenia dyskryminacji na poziomie krajowym.

Naukowa innowacja polega na określeniu przyczyn dyskryminacji mniejszości narodowych na tle religijnym w krajach V4 oraz sposobów ich zwalczania.

Obecnie największą liczbę migrantów na świecie stanowią Arabowie, ponieważ wojna w Syrii zaburza pokój i stabilność również w krajach sąsiednich. Migracje do krajów V4 związane są przede wszystkim z wydarzeniami społeczno-gospodarczymi. Dlatego wysoki poziom migracji z krajów Grupy Wyszehradzkiej do Europy Zachodniej, do Wielkiej Brytanii i Niemiec z chęci wynika głównie z chęci uniknięcia bezrobocia i deprivacji ekonomicznej. Jednak kraje Europy Zachodniej nie czekają na imigrantów z otwartymi ramionami, ponieważ problem bezrobocia stanowi tych państwach poważny problem. Chcąc uzasadnić swoją obecnością w zachodnich krajach UE, węgierscy, polscy, czescy i słowaccy migranci przyjęli antyislamskie stanowisko. Podkreślają że są Europejczykami, podczas gdy muzułmańscy imigranci są obcymi i nieznanymi. Ta retoryka uruchomiła w imigrantach jedność wobec antyislamskich ruchów w krajach V4. [10]

Pierwszym etapem badania będzie wyznaczenie na poziomie legislacyjnym występowania lub braku dyskryminacji ze względów religijnych lub narodowych w konstytucjach V4.

Artykuł 6 Konstytucji Węgier stanowi że

(1) Każdy ma prawo do wolności myśli, sumienia i religii. Prawo to obejmuje wolność wyboru i zmiany religii lub przekonań oraz wolność, w pojedynkę lub w powiązaniu z innymi, zarówno publicznie, jak i poufnie, do ujawnienia lub nie ujawnienia religii lub przekonań, nauki religii, praktyki i jej praktykowania.

(2) Kościoły i państwo na Węgrzech funkcjonują niezależnie. Na Węgrzech kościoły są niezależne. Państwo będzie współpracować z kościołami, aby osiągnąć cele danej społeczności.

(3) Szczegółowe przepisy ustawowe dotyczące kościołów zostaną sformułowane w prawie kwalifikowanej większości.

W art. 13 ust. 3 stanowi, że Węgry zapewnią ochronę po otrzymaniu wniosku o udzielenie azylu obywatelom spoza Węgier, którzy są prześladowani w kraju pochodzenia lub w kraju stałego pobytu ze względu ich rasy, narodowości, przynależności do określonej grupy społecznej, religii lub przekonania polityczne lub których obawy przed prześladowaniem są uzasadnione, pod warunkiem, że ani ich kraj ojczysty, ani żaden inny kraj nie zapewni im ochrony.

Artykuł 14: (1) Wszyscy są równi wobec prawa.

(2) Węgry gwarantują podstawowe prawa wszystkim, bez dyskryminacji, ze względu na płeć, rasę, kolor skóry, pochodzenie etniczne lub społeczne, narodowość, niepełnosprawność, język, religię, poglądy polityczne lub inne, majątek, urodzenie lub inny status bez dyskryminacji. [1]

Jak można zauważyć, zgodnie z artykułami Konstytucji, Węgry zapewniają równe prawa ludności, niezależnie od rasy, języka, religii, pochodzenia, narodowości.

Kolejnym krajem jest Polska:

http://pravo.org.ua/img/books/files/1525439592pol_const_new_a5_web.pdf

Artykuł 53 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej stanowi, że: wolność religii obejmuje wolność wyznawania lub przyjmowania religii według własnego wyboru oraz uzewnętrzniania indywidualnie lub z innymi, publicznie lub prywatnie, swojej religii przez uprawianie kultu, modlitwę, uczestniczenie w obrzędach, praktykowanie i nauczanie. Wolność religii obejmuje także posiadanie świątyń i innych miejsc kultu w zależności od potrzeb ludzi wierzących oraz prawo osób do korzystania z pomocy religijnej tam, gdzie się znajdują.

Rodzice mają prawo do zapewnienia dzieciom wychowania i nauczania moralnego i religijnego zgodnie ze swoimi przekonaniem. Zgodnie z art. 48 zasada ochrony władzy rodzicielskiej ust.1: Rodzice mają prawo do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniem. Wychowanie to powinno uwzględniać stopień dojrzałości dziecka, a także wolność jego sumienia i wyznania oraz jego przekonania.

Religia kościoła lub innego związku wyznaniowego o uregulowanej sytuacji prawnej może być przedmiotem nauczania w szkole, przy czym nie może być naruszona wolność sumienia i religii innych osób.

Nikt nie może być zmuszany do uczestniczenia ani do nieuczestniczenia w praktykach religijnych.

Artykuł 25: Władze publiczne w Rzeczypospolitej Polskiej zachowują bezstronność w sprawach przekonań religijnych, światopoglądowych i filozoficznych, zapewniając swobodę ich wyrażania w życiu publicznym.

Stosunki między państwem a kościołami i innymi związkami wyznaniowymi są kształtowane na zasadach poszanowania ich autonomii oraz wzajemnej niezależności każdego w swoim zakresie, jak również współdziałania dla dobra człowieka i dobra wspólnego.

Stosunki między Rzeczpospolitą Polską a Kościołem Katolickim określają umowa międzynarodowa zawarta ze Stolicą Apostolską i ustawy.

Stosunki między Rzeczpospolitą Polską a innymi kościołami oraz związkami wyznaniowymi określają ustawy uchwalone na podstawie umów zawartych przez Radę Ministrów z ich właściwymi przedstawicielami. [2]

Następnym krajem, który został poddany analizie pod kątem prawodawstwa jest Republika Czeska:

Artykuł 3: (1) Podstawowe prawa i wolności są zagwarantowane wszystkim bez względu na płeć, rasę, kolor, język, religię lub religię, poglądy polityczne lub inne, pochodzenie narodowe lub społeczne, przynależność do mniejszości narodowej lub etnicznej, majątku, rodziny lub innych okoliczności.

(2) Każdy ma prawo do swobodnego decydowania o swoim obywatelstwie. Zabrania się wywierania wpływu na tę decyzję i jakiegokolwiek naciski mające na celu pozbawienie obywatelstwa.

(3) Nikt nie może być ograniczony w wykonywaniu swoich podstawowych praw i wolności.

Artykuł 15: (1) Gwarantuje się wolność myśli, sumienia, religii. Każdy ma prawo do zmiany religii lub przekonań lub nie praktykować żadnej religii.

(2) Gwarantuje się wolność badań naukowych i twórczości artystycznej.

(3) Nikt nie może być zmuszony do odbycia służby wojskowej, jeśli jest to sprzeczne z jego przekonaniami lub religią. Szczegóły są ustawowe.

Artykuł 16: (1) Każdy ma prawo do swobodnego wyznawania swojej religii lub przekonań, indywidualnie lub wspólnie z innymi, prywatnie lub publicznie, poprzez uwielbienie, szkolenie, przestrzeganie obrzędów religijnych lub ceremonii.

(2) Kościoły i wspólnoty religijne niezależnie zarządzają swoimi sprawami, w szczególności ustanawiają swoje ciała, identyfikują duchowieństwo, zakładają klasztory i inne instytucje kościelne, niezależnie od organów państwowych.

(3) Prawo określa warunki nauczania religii w szkołach publicznych.

(4) Wykonywanie tych praw może być ograniczone przez prawo, jeżeli takie środki są konieczne w demokratycznym społeczeństwie dla ochrony bezpieczeństwa i porządku publicznego, zdrowia i moralności lub praw i wolności innych osób.

Jak można zauważyć, zgodnie z Konstytucją Republiki Czeskiej, nikt nie może ograniczać osoby w religii, wyboru zmiany religii lub narodowości, chyba że podważa to ochronę bezpieczeństwa publicznego i porządku, zdrowia i moralności lub praw i wolności innych osób. [4]

Ostatnim krajem poddanym analizie jest Słowacja:

Artykuł 1. 1. Republika Słowacka jest państwem suwerennym, demokratycznym i prawnym. Nie wiąże się z żadną ideologią ani religią.

Art. 12. 1. Ludzie są wolni i równi pod względem godności i praw. Podstawowe prawa i wolności są niezbywalne, nie podlegają przedawnieniu ograniczeniom i nie zmieniają się.

2. Podstawowe prawa i wolności są gwarantowane na terytorium Republiki Słowackiej wszystkim, bez względu na płeć, rasę, kolor skóry, język, religię lub religię, poglądy polityczne lub inne, pochodzenie narodowe lub społeczne, narodowość lub przynależność do grupy etnicznej, status majątkowy, rodzina itp. okoliczności. Nikt nie może zostać skrzywdzony, przywileje przyznane lub odmówione im z podanych powodów.

3. Każdy ma prawo do swobodnego określania swojej narodowości. Zabrania się wywierania wpływu na tę decyzję i jakiegokolwiek naciski mające na celu pozbawienie obywatelstwa.

4. Nikt nie może być ograniczony w korzystaniu ze swoich podstawowych praw i wolności.

Artykuł 24. 1. Gwarantuje się wolność myśli, sumienia, religii i wiary. Prawo to obejmuje możliwość zmiany religii lub przekonań. Każdy ma prawo nie praktykować żadnej religii. Każdy ma prawo do publicznego wyrażania swoich przekonań.

2. Każdy ma prawo do swobodnego wyznawania swojej religii lub wygłaszania przekonań, indywidualnie lub wspólnie z innymi, prywatnie lub publicznie, poprzez udział w uwielbieniu, obrzędach religijnych, przestrzeganiu obrzędów, a także uczestniczyć w ich nauczaniu.

3. Kościoły i wspólnoty religijne samodzielnie podejmują, w szczególności ustanawiają swoje organy, wybierają duchownych, zapewniają edukację religijną oraz zakładają klasztory i inne instytucje kościelne, niezależne od organów państwowych.

4. Ograniczenia w wykonywaniu praw, o których mowa w ust. 1–3, mogą zostać ustanowione wyłącznie na mocy prawa, jeżeli takie środki są konieczne w demokratycznym społeczeństwie dla ochrony porządku publicznego, zdrowia i moralności lub praw i wolności innych osób.

Słowacja nie dyskryminuje również swojego elementu religijnego lub narodowego w ramach prawnych i regulacyjnych. [3]

Tak więc, po przeanalizowaniu i podaniu przykładów przepisów prawnych, można zauważyć, że żaden z podanych krajów nie dyskryminuje osób z innym pochodzeniem religijnym lub narodowym, nawet jeśli nie porusza praw innych ludzi i bezpieczeństwa państwa.

Następnym etapem badania będzie analiza sytuacji w wyżej wymienionych krajach w kontekście przebywania imigrantów.

Na przykład w Polsce można zaobserwować nastroje anty-muzułmańskie. Polacy otrzymują najwięcej informacji na temat islamu i muzułmanów z mediów. Dotyczy to zarówno wydarzeń ostatnich kilku lat, jak i ogólnych tendencji we wspólnym rozwiązywaniu problemu terroryzmu, kryzysami uchodźczymi i islamem. Skłania to do negatywnego postrzegania mniejszości muzułmańskich w Polsce. [6]

W Polsce zawsze byli politycy którzy są w opozycji wobec islamu, ale kryzys uchodźczy pomógł podnieść tę kwestię na nowy poziom i pomógł partii Prawo i Sprawiedliwość dojść do władzy.

Największa w Polsce partia doszła do władzy w 2015 r. Na fali „przywrócenia polskiej dumy” i wypędzenia uchodźców z kraju. [7]

Wzrost islamofobii w życiu politycznym nastąpił razem z coraz bardziej niekorzystnie nakreślonym wizerunkiem muzułmanów w mediach, zwłaszcza w mediach państwowych. Za każdym razem, gdy chodzi o islam i muzułmanów przedstawia się ich w negatywnym świetle. [7]

Spotęgowany efekt zniekształconego dyskursu politycznego i medialnego na temat islamu doprowadził do „banalizacji” islamofobii i doprowadził do tego, że wielu Polaków ma wypaczone wyobrażenia o społeczności muzułmańskiej. Należy podkreślić, że muzułmanie stanowią zaledwie 0,1 proc. polskiej populacji, czyli około 35 tys. osób, w tym rdzennych polskich muzułmanów, takich jak Tatarzy, nawróceni i imigranci z całego świata. Przeciętny obywatel uważa jednak, że ich liczba jest znacznie wyższa.

Polacy znacząco przeceniają wielkość społeczności muzułmańskiej, przeciętna liczba która ich zdaniem wynosi siedem procent, odpowiada dwóm i pół milionom ludzi. Taka ocena sytuacji może być spowodowana przez strach przed islamem i muzułmanami.

Jeśli chodzi o sytuację na Węgrzech, warto zauważyć, że islamofobia zaczęła się tutaj z powodu miejsc pracy, albo raczej z powodu migrantów, którzy w opinii Węgrów podejmują pracę na Węgrzech, a także w krajach, do których Węgrzy migrują.

W tym samym czasie zmienił się rozkład sił i węgierskiej polityki. Dominującemu Sojuszowi Młodych Demokratów (Partia Fides) i jego partnerowi, Chrześcijańskim Demokratom (KDNP), udało się wygrać dwie kampanie wyborcze w 2010 r., a następnie w 2014 r. i nadal wzmacniać swój wizerunek chrześcijańsko-nacjonalistyczny. KDNP udało się „przekabacić” studentów i młodych profesjonalistów na swoją stronę, którzy w przeciwieństwie do większości Węgrów, uważali chrześcijaństwo za rdzeń swojej tożsamości. Ci młodzi, wykształceni ludzie stali się awangardą węgierskiego islamofobicznego dyskursu; definiującymi islam jako bezpośredniego przeciwnika chrześcijaństwa i największe zagrożenie dla państw europejskich. Ze względu na dystrybucję filmów wideo w latach 2014–2015, które pokazały okrucieństwo państwa islamskiego, ataki w Paryżu i kryzys uchodźców, opinia publiczna na Węgrzech uległa radykalizacji, a węgierska większość zaczęła traktować muzułmanów jeszcze bardziej negatywnie.

Obecny antyislamski dyskurs na Węgrzech był bezpośrednio spowodowany chaotyczną sytuacją stworzoną przez ponad 500 000 głównie muzułmańskich migrantów, którzy przekroczyli granice Serbii i Węgier w 2015 roku tranzytem do Europy Zachodniej. Dramatyczne obrazy tysięcy Syryjczyków, Irakijczyków i Afgańczyków, którzy próbowali dotrzeć do Austrii, były transmitowane na całym świecie. Uchodźcy musieli spać na dworcach kolejowych i na ulicach, ponieważ miasta nie były przystosowane do zapewnienia im schronienia.

Sprzeczny dyskurs publiczny w połączeniu z widoczną obecnością migrantów w samym sercu Budapesztu zaszokował Węgrów, którzy zamiast widzieć ludzi uciekających z krajów dotkniętych wojną, dostrzegali zagrożenie dla swojego modelu życia. W rezultacie siedmiu na dziesięciu Węgrów wezwało do zbudowania ogrodzenia na granicy serbsko-węgierskiej, a później na granicy chorwacko-węgierskiej latem 2015 roku. Jednak jeszcze bardziej niż stalowe grodzenie granic wzrosła popularność ideologicznego dyskursu islamofobicznego. Negatywne nastroje społeczne w stosunku do migrantów i islamu stanowiły centroprawicowe okno ze zdolnością do wzmocnienia swojego chrześcijańskiego dyskursu.

Główne media konserwatywne przedstawiły populistyczną reinterpretację średniowiecznej historii Węgier i porównały obecny kryzys uchodźców z erą Imperium Osmańskiego, kiedy Węgry były „bastionem”, chroniąc chrześcijaństwo przed „muzułmańskimi hordami”. W telewizji samozwańczy „analitycy polityki

bezpieczeństwa” przedstawiali migrantów jako potencjalnych terrorystów, którzy wkroczyli do kraju. Miklos Marotte, naukowiec znany z chrześcijańskich poglądów konserwatywnych, twierdził, że wszyscy muzułmanie ignorują europejski system prawny, używając zamiast tego tylko prawa szariatu. Zasugerował, że kraje europejskie, nie tylko zapobiegają przenoszeniu się muzułmańskich migrantów do Europy, ale nawet twierdził, że europejscy muzułmanie powinni zostać pozbawieni obywatelstwa [11].

Islam jest wyznawany jako religia w Republice Czeskiej, ale jego zwolennicy mają ograniczone prawo do tworzenia szkół, rejestrowania prawnie uznanych małżeństw przez wyznawców i prowadzenia obrzędów religijnych w miejscach publicznych [5]. Stosunek do migrantów w Czechach rozwijał się w podobnym scenariuszu, jak w Polsce i na Węgrzech, w kontekście ataków Europy Zachodniej i kryzysów uchodźczych w 2015 r. Pomimo bardzo małej liczby nieagresywnych muzułmanów, dostrzegano zagrożenie atakiem w duecie z natywistyczną tradycją - uczyniło to kraj podatnym na islamofobię.

Według sondaży na temat dyskryminacji rasowej i religijnej w Europie opublikowanych w 2017 r., Czesi wykazali wyższy poziom ukrytego uprzedzenia rasowego niż w jakimkolwiek innym kraju europejskim. W Pradze politycy, w tym prezydent Milos Zeeman, byli przeciwni muzułmanom i zajęli twarde stanowisko w sprawie kwot dla uchodźców UE, przyjmując jedynie niewielki procent z prawie 2700 uchodźców przydzielonych przez Komisję Europejską [5]. Takie stanowisko doprowadziło do podlegającej retoryki, podczas której Zeeman zauważył, że integracja muzułmanów z czeskim społeczeństwem jest „praktycznie niemożliwa”. Taka retoryka utorowała drogę grupom antyislamskim, takim jak „Blok przeciwko islamowi”. Sytuację pogarsza także destabilizująca kampania dezinformacyjna, podczas której dziesiątki fałszywych organizacji informacyjnych utworzonych w ostatnich latach skupiło się na tworzeniu treści informacyjnych przeciwko muzułmanom. Co prawda, czeski rząd przeciwdziała temu i zostało rozwianych ponad 100 mitów i nieprawdziwych informacji o muzułmanach.

Ostatnim krajem poddanym analizie jest Słowacja. Projekt ustawy o zakazie islamu w kraju zmienił istniejące już prawo, w którym religia powinna osiągnąć 20 000 zwolenników i zebrać odpowiednią liczbę podpisów, zanim będzie można uznać ją za religię na poziomie państwa. Bez takiego statusu państwo uważa, że religia nie może ubiegać się o państwowe ulgi podatkowe, jednocześnie nakładając zakaz tworzenia publicznych budynków sakralnych. Nowe prawo podniosło próg do 50 tysięcy podpisów.

Biorąc pod uwagę, że muzułmanie stanowią zaledwie 0,4% populacji, antyislamskie ustawodawstwo Słowacji stanowi rozwiązanie problemu, który faktycznie nie istnieje. Słowaccy politycy nie próbowali ukryć motywu tego projektu. i publicznie oświadczyli, że zamierzają zakazać na zawsze wszystkich aspektów życia muzułmańskiego w kraju. „Islamizacja zaczyna się od kebabu i to już miejsce w Bratysławie, trzeba zrozumieć z czym zetkniemy się pięć lub dziesięć

lat.” - powiedział Andriy Danko, szef Słowackiej Partii Narodowej w wywiadzie dla Reutersa. „Musimy zrobić wszystko, aby zapobiec budowaniu meczetów w przyszłości”. [7]

Na Słowacji jest około 5000 muzułmanów, ale nie mają meczetów. Muzułmanie nie mogą otrzymać dofinansowania ani pomocy ze strony rządu, w przeciwieństwie do członków 18 innych zarejestrowanych religii w kraju. „Jesteśmy muzułmanami, naprawdę powinniśmy być uznani i mieć poczucie, że jesteśmy akceptowani i dobrze zintegrowani z rządem, społeczeństwem stwierdził Hasan, szef Islamskiego Funduszu Słowacji w niedawnym wywiadzie dla magazynu TRT World.” [9]

Po przeanalizowaniu tego rodzaju możemy stwierdzić, że faktyczne zaostrzenie kwestii islamskiej jest związane z kryzysem arabskich uchodźców w 2015 roku. Takie negatywne nastawienie do muzułmanów wynika z szeroko poruszanych przez media kwestii w kontekście zmniejszenia miejsc pracy w państwach V4. Jednocześnie należy zauważyć, że żadna z konstytucji krajów Grupy Wyszehradzkiej nie zawiera artykułów dotyczących dyskryminacji ze względu na religię lub narodowość.

Literatura

1. Конституция венгрии (вступает в силу с 01.01.2012) [электронный ресурс]. – 2011. – режим доступа до ресурсу: <https://worldconstitutions.ru/?p=298>.

2. Конституция польши [электронный ресурс]. – 1997. – режим доступа до ресурсу: <https://worldconstitutions.ru/?p=112>.

3. Конституция словакии [электронный ресурс]. – 1992. – режим доступа до ресурсу: <https://worldconstitutions.ru/?p=110>.

4. Конституция чехии [электронный ресурс]. – 1992. – режим доступа до ресурсу: <https://worldconstitutions.ru/?p=106>.

5. Islamophobia in the Czech Republic 2017 [Электронный ресурс]. – 2017. – Режим доступа до ресурсу: https://www.academia.edu/36316372/Islamophobia_in_the_Czech_Republic_2017.

6. EUROPEAN ISLAMOPHOBIA REPORT [Электронный ресурс]. – 2015. – Режим доступа до ресурсу: https://www.academia.edu/23804646/Islamophobia_in_Poland_National_Report_2015.

7. Report: Islamophobia in Slovakia Alternative report for the 94th session of the Committee on the Elimination of Racial Discrimination (CERD) [Электронный ресурс]. – 2017. – Режим доступа до ресурсу: https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CERD/Shared%20Documents/SVK/INT_CERD_NGO_SVK_29437_E.pdf.

8. How big an issue is Islamophobia in Poland? [Электронный ресурс]. – 2017. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.aljazeera.com/news/2017/11/big-issue-islamophobia-poland-171113064903344.html>.

9. Slovakia's deplorable move to criminalise Islam [Электронный ресурс]. – 2018. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.alaraby.co.uk/english/Comment/2018/9/18/Slovakias-deplorable-move-to-criminalise-Islam>.

10. Visegrád Group [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу: https://en.wikipedia.org/wiki/Visegr%C3%A1d_Group.

11. Why an anti-Islam campaign has taken root in Hungary, a country with few Muslims [Электронный ресурс]. – 2016. – Режим доступа до ресурсу: <http://visegradrevue.eu/why-an-anti-islam-campaign-has-taken-root-in-hungary-a-country-with-few-muslims/>.

НАДІЯ КІЧЕРА

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА СЛОВАЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН: ГУМАНІТАРНИЙ ЗРІЗ

The important principles of effective functioning of the democratic model of ethnopolitics of any state are the definition of the national minority rights and freedoms. The Slovak Republic belongs to the countries with rather high percent of representatives of ethnic minorities. The Constitution of the Slovak Republic provides to national minorities and ethnic groups the right for development their own culture, disseminate and receive information in their native language, communication with the authorities, unification in national associations, creation and support of own educational and cultural institutions.

Keywords: Slovak Republic, ethnopolitics, constitution, national minority, ethnopolitical management, normative acts, language.

Світове співтовариство прийняло ряд важливих міжнародно-правових документів, які захищають права національних меншин, народів та етносів. Важливе значення для представників національних та етнічних меншин в Європі мають Рамкова конвенція про захист національних меншин, Європейська хартія регіональних мов або мов меншин, Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, Європейська хартія місцевого самоврядування, Лундські рекомендації про ефективну участь національних меншин в суспільно-політичному житті, Гаагські рекомендації про права національних меншин у сфері освіти, Ословські рекомендації про мовні права національних меншин та ряд інших документів Міжнародні стандарти у сфері захисту прав меншин імплементовані в національні законодавства європейських країн, в тому числі країн Вишеградської четвірки. Так, Польща вважається країною, яка напередодні вступу до Європейського Союзу, мала найкращу, з поміж центральноєвропейських країн, нормативно-правову базу у сфері захисту прав національних меншин, про що свідчать моніторингові цикли. Загалом, Польща, Словаччина, Чехія та Угорщина є прикладами успішної інтеграції в європейське співтовариство, зокрема і в нормативно-правовому вимірі. Тому етнополітика країн V4 може служити наочним прикладом забезпечення та захисту прав національних меншин, зокрема для України.

Політика Словацької Республіки стосовно національних меншин є ефективною та послідовною. Згідно з даними перепису 2011 року, етнічні словаки становлять 80,7% населення країни, що майже на 5% менше, порівняно з даними перепису 2001 року. Національними меншинами в СР є угорці, німці, русини, українці, в цілому 13 меншин, які протягом останніх переписів подані в переліку національностей. Порівняння даних переписів населення демонструє зростання чисельності ромської та русинської громад, у той час, як кількість угорців, чехів та українців скорочується. Також зростає чисельність польської, хорватської, сербської, єврейської меншин, а кількість, наприклад, німців і болгар зменшилася.

Уряд СР у своїй програмі на 2016 – 2020 роки приєднався до європейських демократичних традицій свободи, людської гідності та толерантності [12, с. 3]. Демократичні принципи етнополітики держави були закладені ще в Чехо-Словаччині [1, с. 16-123]. Етнополітика Чехо-Словаччини базувалась на принципах демократії, а саме забезпечення громадян, не залежно від національного походження, всіма політичними правами, підтримку розвитку культури, а також кваліфіковану мовну й освітню політику. Основні етнополітичні трансформації в Словацькій Республіці після проголошення незалежності проходили в умовах демократичного транзиту, на шляху до вступу в Європейський Союз.

Правовий статус меншин у Словаччині зазнав ряду змін. Основний перелік прав національних меншин та етнічних груп зафіксовано в Конституції СР [3]. Конституція забезпечує національним меншинам та етнічним групам право на розвиток власної культури, поширення та отримання інформації на їх рідній мові, спілкування із владою, об'єднання в національні асоціації, створення та підтримку власних освітніх та культурних закладів [3]. До основних нормативно-правових актів у даній сфері належать також ратифіковані державою Рамкова конвенція про захист прав національних меншин, Європейська Хартія регіональних мов або мов меншин, Закон Народної Ради СР про використання мов національних меншин, деякі галузеві закони, зокрема шкільний закон, Закон про Словацьке телебачення, Закон про Словацьке радіо та інші. У 2017 році було прийнято Закон про Фонд на підтримку культури національних меншин та про зміни і доповнення до деяких законів [18]. Зусилля словацької влади в даній сфері спрямовані на зміцнення політики розуміння та примирення громадян Словаччини всіх національностей.

Згідно з існуючим законодавством СР громадянам, які належать до національних меншин або етнічних груп забезпечується право на розвиток своєї культурної спадщини, отримання і поширення інформації рідною мовою, створення об'єднань, організацій, навчальних і культурних закладів [3]. Також представникам національних меншин надається право на навчання рідною мовою і користування нею в офіційному спілкуванні [15].

У 1999 році був прийнятий Закон СР про використання мов національних меншин [15] (із внесеними змінами та доповненнями у 2009, 2011, 2012 роках), який враховує вимоги згаданих вище Рамкової конвенції та Європейської хартії регіональних мов або мов меншин. Відповідно до даного закону, мовами національних меншин визнані, болгарська, чеська, хорватська, угорська, німецька, польська, ромська, русинська та українська мови. При цьому, словацьке законодавство не містить офіційного переліку меншин.

8 грудня 2010 Народною Радою СР був прийнятий спеціальний Закон про надання субсидій урядом СР, в тому числі, для розвитку культури національних меншин [16]. Державна допомога виділяється на збереження, прояв, розвиток, захист ідентичності та культурних надбань національних меншин, сферу міжкультурного і міжнаціонального діалогу. Перші місця по обсягу фінансування займають угорська, ромська та русинська меншини.

У 2005 році в Словаччині був прийнятий Закон про політичні партії та рухи [20], який також зачіпає інтереси національних і етнічних меншин, а саме процедуру формування, реєстрації, фінансування партій національних меншин. При перереєстрації партій меншин необхідним є подання відомостей про майно (резиденції) та статутний орган партії, а також вказується фінансова сторона, що є проблемою для формальних партій. Власні партії і політичні рухи відповідно до закону можуть мати тільки найчисленніші меншини [8, с. 58].

Поряд з належним нормативно-правовим забезпеченням етнополітики Словацької Республіки, в державі функціонує ефективно діюча система інституційного забезпечення етнонаціональної політики. У різні періоди, починаючи з 90-х років ХХ століття у Словаччині функціонували різні політико-управлінські установи, до компетенції яких входили питання захисту прав представників різних етнічних спільнот. Так, після виборів 1998 року у структурі парламенту функціонував Комітет Народної Ради СР з прав людини та народностей. При уряді СР з 1999 року діяла секція з прав людини, національних меншин та регіонального розвитку [4, с. 29-32].

Постійно діючим дорадчим органом центрального рівня у сфері етнополітики Словацької Республіки є Рада уряду СР з питань прав людини, національних меншин та гендерної рівності (функціонувала під різними назвами) [7], до компетенції якої входить захист економічних, соціальних та культурних індивідуальних та колективних прав. У складі ради функціонують Комітет з прав національних меншин та етнічних груп, а також Комітет щодо попередження та ліквідації расизму, ксенофобії, антисемітизму та інших форм нетерпимості [7].

Важливими ланками етнополітичного менеджменту в Словаччині виступають Уповноважений представник уряду СР у справах національних меншин [9], Урядова Рада Словацької Республіки у справах національних меншин та етнічних груп, Комітет Національної Ради Словацької Республіки з

прав людини та національних меншин, Фонд підтримки культури національних меншин. Дорадчі органи у справах меншин функціонують при різних міністерствах. Так, при Міністерстві культури діє секція культур меншин, обов'язками якої є організаційна та фінансова підтримка розвитку різних етнічних спільнот, при Міністерстві шкільництва – Рада з шкільництва національних меншин [13], до якої входять представники національних меншин. Зауважимо, що проблема національних меншин та інших етнічних спільнот також є предметом обговорення під час засідань різних комісій парламенту. Необхідно також зауважити, що конституційні права національних меншин у Словаччині захищають суди загальної юрисдикції, водночас, існує можливість звернення до Конституційного суду.

До обов'язків Уповноваженого у справах національних меншин належить збереження, підтримка та розвиток прав представників меншин. У своїй роботі Уповноважений керується Статутом Уповноваженого влади СР зі справ національних меншин. Уповноважений має мандат члена Ради влади СР з питань прав людини, національних меншин та гендерної рівності, відповідно на нього поширюється дія Статуту Ради, водночас він виконує функції голови Комітету з питань національних меншин та етнічних груп. Для забезпечення діяльності уповноваженого створено апарат уповноваженого, який організаційно входить до структури Уряду СР. Членами апарату Уповноваженого зі справ національних меншин є обранці, що займаються питаннями окремих національних меншин.

Ще у 2013 році апаратом уповноваженого було організовано зустріч з представниками всіх національних меншин з метою розробки напрямків подальшої співпраці, які стали предметом обговорення на засіданні Комітету з питань національних меншин та етнічних груп. Також питання становища національних меншин та перспективи їх розвитку стали предметом обговорення на організованій конференції під патронатом прем'єр-міністра СР, участь в якій взяли крім представників національних меншин, представники різних міністерств та дипломатичних місій в СР [10, с. 13]. Апарат уповноваженого зі справ національних меншин виконує також функції секретаріату Комітету з питань національних меншин та етнічних груп.

Однією з важливих сфер діяльності інституту уповноваженого є забезпечення ефективного функціонування системи розподілу дотацій на розвиток культури національних меншин. З цією метою, розробляється програма Культура національних меншин, яку схвалює уряд СР. Уповноважений Словацької Республіки у справах національних меншин (на даний момент – Ласло Буковський) для забезпечення якісного і ефективного функціонування даного інституту, яке б відповідало реальним потребам меншин, проводить регулярні зустрічі з представниками меншин для забезпечення їх прогресуючого розвитку чи, принаймні, для збереження сучасного стану національної мови, культури, шкільництва меншин.

Рада влади СР з питань прав людини, національних меншин та гендерної рівності є виборним, дорадчим, координаційним та консультативним органом уряду СР у сфері захисту основних прав та свобод людини, у тому числі політичних та цивільних, прав осіб, що належать до національних меншин та етнічних груп, економічних, соціальних та культурних прав, прав на захист середовища проживання та культурної спадщини, прав дітей, осіб з особливими потребами, забезпечення гендерної рівності [10, с.14]. Рада повинна також забезпечувати міжнародні зв'язки і права національних меншин в межах власної держави на основі виконання усіх ратифікованих міжнародних угод, протоколів, де СР є договірною стороною. Членом Ради влади СР є також уповноважений, котрий одночасно виконує функцію голови Комітету з питань національних меншин та етнічних груп.

Всі функціональні складові етнополітики Словаччини, таким чином, націлені на належне забезпечення прав і свобод національних меншин у різних сферах громадсько-культурної та політичної життєдіяльності. Однією з таких сфер є мова національних меншин. Так, як вже згадувалось вище, у 1999 році був прийнятий Закон СР про використання мов національних меншин [15]. У законі подано чіткий перелік мов національних меншин. Крім того, у 2015 році в Словаччині проходив процес паралельного визнання мовами меншин російської та сербської мов [11, с. 12]. Закон надавав меншинам, які тривалий час проживають в певному регіоні і нараховують не менше 20% від населення цієї території, право на використання рідної мови в офіційному спілкуванні. Для полегшення і спрощення цього процесу були розроблені спеціалізовані словники, зокрема угорський, русинський та ромський [6]. В ході прийняття доповнень до закону, було внесено ряд змін. Під впливом Ради Європи було встановлено 15 % бар'єр для вживання мов національних меншин, за умови його збереження протягом двох загальнонаціональних переписів. Наразі для полегшення роботи державних службовців та перекладачів, які мають справу з мовами меншин у повсякденному спілкуванні розроблені спеціальні глосарії, які являють собою базу даних найбільш часто вживаних термінів і фраз у різних сферах життя, зокрема державному у правлінні та місцевому самоврядуванні. Це зокрема словацько-угорський, словацько-ромський, словацько-русинський та словацько-український спеціалізовані словники [12, с. 85]

У 2016 році Словаччина завершила четвертий моніторинговий цикл виконання Європейської хартії регіональних мов або мов меншин [12, с. 16]. Основні рекомендації для словацької влади у рамках виконання Хартії та забезпечення мовних прав меншин стосуються насамперед освіти, а саме забезпечення навчання мовами меншин на всіх рівнях освіти, покращити підготовку вчителів для навчання на мовах меншин. Крім того, мова йде про посилення підтримки телебачення, радіо, ЗМІ, які виходять мовами національних меншин. Необґрунтованим є, на думку, експертів, залучення ромських дітей до навчання у окремих класах чи спеціалізованих школах, тому серед реко-

мендацій також наголошується на необхідності продовження заходів по скасування подібної практики та навчання ромських дітей у звичайних школах разом зі словацькими дітьми. Важливим є також сприяння толерантності в словацькому суспільстві по відношенню до мови та культури національних меншин [12, с. 17].

Важливими питаннями для національних меншин є розвиток мови та освіти. Навчання представників національних меншин здійснюється в дитячих садочках, школах різних рівнів, де проводиться навчання на угорській, русинській, українській, німецькій мовах або вивчаються мови національних меншин. Відповідно до словацького законодавства дітям та студентам, які є представниками національних меншин гарантується навчання у школах та класах, де навчання проводиться на мові відповідної національної меншини, школах та класах, де одна з навчальних дисциплін є мовою національної меншини, а мовою навчання інших предметів є державна мова. Також мовою меншин можуть викладатись окремі інші предмети [19].

Зауважимо, що у 2008 році у СР було прийнято новий шкільний закон, у який вносилися доповнення у 2011 році [19]. Відповідно до цього акту, для представників етнічних, національних меншин найбільш болючим було питання про зрівняння кількості годин, виділених на вивчення словацької мови та літератури та рідної мови. Найбільш активними були політичні та громадські організації угорців, які наголошували на прискоренні асиміляційних процесів після введення в дію цього закону. Деякі автори, зокрема Марек Гай, вважають досить примарними перспективи, наприклад, русинського шкільництва, беручи до уваги словакізацію русинського молодого покоління [5, 31-33].

У даному контексті особливо важливою є шкільна освіта національних меншин. При цьому, важливим є вивчення не лише мови, але й традицій та історії свого народу. Мережа шкіл та інших навчальних закладів, де вивчають мови національних меншин, або мова меншин є мовою викладання включають садочки, з яких майже 12 % використовують як мову навчання не словацьку, або навчання ведеться на двох мовах [14]. Набільше садочків має угорська національна меншина. Що стосується початкової школи, то у 2016 році число початкових шкіл порівняно з 2015 роком дещо скоротилось. При цьому, близько 12,5 % шкіл використовують як мову навчання угорську, українську, німецьку чи інші мови національних меншин, або мають змішану систему використання мов викладання (словацько-угорську чи словацько-українську). У цій ланці освіти угорці як найчисельніша і найбільш активна меншина також мають значну перевагу [11, с. 68]. Наступна ланка шкільної освіти, представлена середніми школами нараховує близько 40 шкіл з несловацькою мовою навчання. Також ця ланка освіти має найбільше двомовних шкіл. Серед гімназій також більшість є двомовними. Найбільше число гімназій також мають угорці, функціонують гімназії з англійською мовою викла-

дання. Серед двомовних гімназій переважає англійська мова. Також функціонують двомовні гімназії з іспанською, німецькою, французькою та іншими мовами викладання [11, с. 70]. Пріоритетною областю фінансування є підтримка розвитку регіональної освіти та забезпечення міжкультурного діалогу в словацькому суспільстві.

Що стосується вищої освіти, то навчальний процес також здійснюється на декількох мовах навчальних меншин, зокрема у таких університетах, як Університет Коменського у Братиславі, Пряшівський університет у Пряшеві, Університет св. Кирила та Мефодія у Трнаві, Католицький університет у Ружомберку та ін.

Згідно словацького законодавства, мови національних меншин мають широке коло функціонального використання на сучасному етапі – в медіа, побуті (родині), політичній сфері, театральній, літературній сфері, проте є також свої недоліки у даній сфері. Ключову роль у розвитку культури національних меншин відіграла дотаційна програма уряду СР у 2015 році. Значні кошти було виділено на ЗМІ, мовлення, театри, музеї, бібліотеки національних меншин, підтримку традицій.

Значну роль у національно-культурному розвитку етнічних спільнот відіграють ЗМІ. Кількість періодичних чи неперіодичних видань мовами національних меншин у Словаччині не обмежується. Найбільше періодичних видань мають угорці, значно менше чеська, німецька та інші національні меншини. Крім того, у Словаччині фінансуються двомовні періодичні видання, де також перевагу має угорська національна меншина. До прикладу, русини мають три періодичні видання – Народні новинки, Русин, Артос; українці два – Нове життя і Веселка. Крім того функціонують видання, що виходять русинською та словацькою мовами (ІнфоРусин, Благовісник, Голос Русина), а також українською та словацькою мовами (SUREC). Наразі періодичні та неперіодичні видання національних меншин отримують грантове фінансування в рамках дотаційної програми Культура національних меншин [11, с. 49]. Не зважаючи на те, що в основі розподілу державного фінансування знаходився об'єктивний критерій чисельності представників меншин, таку політику вважають несправедливою деякі представники русинського руху, як таку, що, стимулює асиміляцію етнічних спільнот, які не є такими чисельними та впливовими, з точки зору політичної суб'єктності, як, до прикладу, угорці.

Державна підтримка надається мовленню національних меншин на рідній мові, що забезпечується Законом про радіо та телебачення Словаччини та про внесення змін до деяких актів [17]. Для забезпечення виробництва та трансляції програм мовами національних меншин створено окрему організаційну одиницю Словацького радіо та телебачення, а саме – Центр мовлення національних меншин. Функціонують окремі радіостанції із мовленням національних меншин (Радіо Патрія, Радіо Режіна). У м. Кошице функціонує Редакція мовлення національних меншин. Угорська редакція подає 12 годин

радіомовлення на день. Редакція у м. Кошице подає 17 годин радіомовлення на тиждень на шести мовах національних меншин, зокрема русинською, українською, ромською та ін. [11, с. 42]. Важливі зміни у трансляції русинського та українського мовлення відбулися у 2015 – 2016 роках. Воно поповнилось актуальними інформаційними програмами із ширшим тематичним діапазоном.

У Словацькій Республіці також активно функціонує телемовлення національних меншин. Центр мовлення національних меншин транслює щоденно півгодинні програми, присвячені національним меншинам, на каналі «Двойка» (Dvojka). Щотижня транслюються програми національних меншин (угорські, ромські, русинські, чергуються з українськими, а також програми менш чисельних національних меншин – німецькі, чеські, російські, польські, сербські, хорватські, болгарські. Єврейські програми транслюються словацькою мовою. Всі програми національних меншин на телеканалі присвячені громаді, культурному життю та мові меншини. Всі телепрограми для національних меншин супроводжуються субтитрами на словацькій мові і підготовані представниками відповідних меншин [11, с. 44]. Урядова підтримка в Словаччині надається також для розвитку та збереження інших елементів культури національних меншин, зокрема музеїв, театрів, бібліотек тощо, що потребує глибшого дослідження.

Таким чином, практика показує важливість та необхідність існування відповідних конституційних правових гарантій для представників національних, етнічних меншин та корінних народів. Словацька Республіка є прогресивним прикладом у сфері етнополітики. Звичайно центральноєвропейські країни не позбавлені проблем та спірних питань в етнополітичній площині, прикладом є ромське чи русинське питання. Однак вони демонструють дієві механізми в напрямку поширення та реалізації політики мультикультуралізму. Одним з важливих етноідентифікаційних факторів для будь-якої спільноти є мова. Публічне використання мов національних меншин в Словацькій Республіці забезпечується у всіх сферах соціального, культурного, політичного життя національних меншин.

Література:

1. Кравчук О. Т. Г. Масарик про ідею Чехо-Словацької держави та принципи її національної політики. Проблеми історії Центральної та Східної Європи: збірник наукових праць. Випуск 1. 2010. С. 116 – 123.

2. Boroňová L. Rada vlády Slovenskej republiky pre národnostné menšiny a etnické skupiny (vznik, zloženie a činnosť) [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://www.pulib.sk/elpub2/FF/Chovanec2/pdf_doc/44.pdf

3. Constitution of the Slovak Republic [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://www.prezident.sk/upload-files/46422.pdf>

4. Dostál O. Vývoj právneho rámca národnostných menšín od roku 1993 – menšinová politika vlád Slovenskej republiky. Stav menšinovej legislatívy na Slovensku 2001/2002. Bratislava : Nadácia Kalligram, 2003. S. 29-46.

5. Gaj M. Sučasny stav rusinskeho narodnostneho školstva a jeho perspektivy. Rusini na Slovensku súčasne postavenie a historicke kontexty vyvinu. Bratislava – Prešov: Združenie inteligencie Rusinov Slovenska, 2012. S. 31-33.

6. Odborné terminologické slovníky v jazykoch národnostných menšín [Електронний ресурс]. Режим доступа: <http://www.narodnostnemensiny.gov.sk/odborne-terminologicke-slovniky-v-jazykoch-narodnostnych-mensin/>

7. Rada vlády SR pre ľudské práva, národnostné menšiny a rodovú rovnosť [Електронний ресурс]. Режим доступа : <http://www.radavladylp.gov.sk/>

8. Report on the status and rights of members of national minorities for 2012. Government Office of the Slovak Republic, 2012. 151 p.

9. Splnomocnenec vlády SR pre národnostné menšiny [Електронний ресурс]. Режим доступа: <https://www.narodnostnemensiny.gov.sk/>

10. Správa o postavení a právach príslušníkov národnostných menšín za rok 2013. Úrad splnomocnenca vlády SR pre národnostné menšiny, Úrad vlády SR, 2014. 67s.

11. Správa o postavení a právach príslušníkov národnostných menšín za rok 2015 [Електронний ресурс]. Úrad splnomocnenca vlády SR pre národnostné menšiny. Úrad vlády SR, 2016. 93 s. Режим доступа: < http://www.narodnostnemensiny.gov.sk/data/files/6532_sprava-o-postaveni-a-pravach-prislusnikov-nm-2015.pdf>

12. Správa o postavení a právach príslušníkov národnostných menšín za rok 2016 [Електронний ресурс]. Úrad splnomocnenca vlády SR pre národnostné menšiny. Úrad vlády SR, 2017. 85 s. Режим доступа: http://www.narodnostnemensiny.gov.sk/data/files/7048_sprava-nm-2016.pdf.

13. Štatút Rady ministra školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky pre národnostné školstvo [Електронний ресурс]. Режим доступа: https://www.minedu.sk/data/files/6944_statut_rady.pdf

14. The list of schools and school facilities using a minority language as the language of instruction/education [Електронний ресурс]. Режим доступа: http://www.cvtisr.sk/cvti-sr-vedecka-kniznica/informacie-o-skolstve/statistiky/statisticka-rocenka-publikacia.html?page_id=9580

15. Zákon č. 184/1999 Z. z. o používaní jazykov národnostných menšín [Електронний ресурс]. Режим доступа: <https://www.zakonypreludi.sk/zz/1999-184>

16. Zákon č. 524 Z.z. z 8. decembra 2010 o poskytovaní dotácií v pôsobnosti Úradu vlády Slovenskej republiky. [Електронний ресурс]. Режим доступа: <https://www.zakonypreludi.sk/zz/2010-524>

17. Zákon o Rozhlase a televízii Slovenska a o zmene a doplnení niektorých zákonov [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.zakonypreludi.sk/zz/2010-532>

18. Zákon z 10. mája 2017 o Fonde na podporu kultúry národnostných menšín a o zmene a doplnení niektorých zákonov. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.zakonypreludi.sk/zz/2017-138>

19. Zákon z 22. mája 2008 o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov (245/2008 Z.z.) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.zakonypreludi.sk/zz/2008-245>

20. *Zakon* zo 4. februára 2005. o *politických stranách* a *politických hnutiach*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.zakonypreludi.sk/zz/2005-85>

WOJCIECH FABISZEWSKI

IDEA AUTONOMII ŚLĄSKA

The right to self-determination of nations is one of the main rights enshrined in the United Nations Charter on the basis of the activities of the United Nations and regulating mutual international relations. In Poland, which is a unitary state, also from time to time there is a discussion about the creation of the Silesian Autonomy, which would cover the most industrialized area of the country. In this article, the author will briefly present the activities of the Silesian Autonomy Movement.

Keywords: Silesian Autonomy, the Silesian nation, the Silesian Autonomy Movement, separatism

Prawo do samostanowienia narodów to jedno z głównych praw zapisanych w Karcie Narodów Zjednoczonych będącej podstawą działalności Organizacji Narodów Zjednoczonych oraz regulującej wzajemne stosunki międzynarodowe. Prawo do decydowania narodów o sobie coraz częściej wybrzmiewa w debacie publicznej w Europie, a także w Unii Europejskiej, która dąży w dużej mierze do zacieśnienia więzi między państwami i integracji. Przykłady Katalonii czy Szkocji pokazały, że walka o niepodległość małych narodów może stać się w najbliższej przyszłości ważnym problemem społecznym, przed którym stanie Europa. W niniejszym artykule autor pokrótce omówi najważniejsze zagadnienia dotyczące separatyzmu w Europie.

Na Starym Kontynencie mamy obecnie do czynienia z pewnego rodzaju paradoksem ponieważ z jednej strony w obliczu globalizacji i tworzenia świata bez granic, regionalizacji i dążeniu do zacierania granic z drugiej coraz mocniejsze stają się ruchy separatystycznie dążące do uznania odrębności. Odbywać się może na różnych poziomach od uznania za naród przez autonomię do ogłoszenia niepodległości. Tradycyjnie za ogniwo spajające naród uznawane są język, obszar zamieszkania, tradycje czy religia jednak obecnie w dobie kryzysu gospodarczego możemy zauważyć, że na terenach uprzemysłowionych również wzrost poczucia odrębności ekonomicznej staje się takim czynnikiem. Nasilające się nurty separatystyczne będą decydowały o przyszłości Unii Europejskiej, a także tego jak będzie wyglądała sytuacja polityczna na kontynencie europejskim.

Każda jednostka ludzka ma poczucie przynależności, które realizuje poprzez utożsamianie się z innymi jednostkami, które tworzą między sobą więzi. Jedną z takich grup jest naród, którego spoiwem jest tradycja, język, historia czy religia. Wewnętrzna świadomość odrębności od innych grup oraz chęć jej utrzymania wzmacnia potrzebę wewnętrznej integracji, a także określenia środowiska zewnętrznego. W wyniku tych zachowań naród dąży do niepodległości, autonomii czy powstania państwa, które pozwoli na realizację własnych interesów w oparciu o wyznawane wartości. Takie dążenie do odrębności, niezależności nazywane jest separatyzmem. Według encyklopedii PWN separatyzm to słowo pochodzące od łacińskiego *separatus* czyli oddzielony, a oznacza dążenie do oddzielenia się, wyodrębnienia pod względem narodowym, politycznym, etnicznym, religijnym [13]. Separatyzm jest więc chęcią secesji, oderwania narodu od państwa i stworzenia nowego tworu państwowego lub przyłączenia się do innego państwa. Podział państw może nastąpić również poprzez przywrócenie pierwotnych praw narodom zamieszkałym w danym państwie [19, s. 103]. Co ważne tendencje separatystycznie nie występują w próżni, a są skierowane przeciwko konkretnemu państwu czy też systemowi politycznemu.

G. Michałowska uważa separatyzm, który dąży do wyodrębnienia nowych państw z silnych państw wielonarodowych za rodzaj nacjonalizmu. Ważne jest jednak, żeby nowopowstała struktura nie budziła napięć międzynarodowych czy nie szanowała mniejszości pozostających na jej terenie [12, s. 24-25]. Podobnie uważa J. Kukulka, który poszukuje źródeł ruchów secesjonistycznych w nacjonalizmie, który niekoniecznie musi być postrzegany negatywnie jak ma to miejsce w Polsce. Ideologia nacjonalizmu ma swoje początki w momencie powstawania państw narodowych. Oznaczał on walkę o całkowitą niepodległość poprzez respektowanie prawa do samostanowienia. Czasem ograniczał się do działań, które miały na celu uzyskanie autonomii politycznej czy językowej i kulturowej. Bywał też manifestacją świadomości własnej odrębności. W węższym znaczeniu rozumiany jako ideologia, która uzasadnia istnienie narodu. Ułatwia walkę o własną państwowość [9, s. 114-117]. Nie należy jednak uznawać separatyzmu za pojęcie tożsame ponieważ nacjonalizm jest określeniem szerszym i pierwotnym wobec separatyzmu dlatego, iż nacjonalizm nie dotyczy jedynie obszarów i narodów walczących o własne państwo, ale również państw i narodów ukształtowanych, które mają bogatą historię [11, s. 33-34].

Pojawienie się na przełomie XVIII XIX wieku świadomości narodowej w Europie sprawiło, że narodom zaczęto przypisywać określone cechy co sprawiło powstawanie stereotypów, a także ideologii narodowych, z których za najważniejszy w kontekście dalszych rozważań jest nacjonalizm [12, s. 101]. Powiązany jest on z separatyzmem, który przez Ernesta Gellnera uznany został na szczególną formę nacjonalizmu. Nacjonalizm potencjalny może się przerodzić w nacjonalizm rzeczywisty, który będzie dążył do stworzenia własnego państwa [4, s. 58-59].

Jednak ideologia to nie jedyny powód powstawania ruchów separatystycznych. Drugim z ważnych powodów jest fakt, że większość państw na świecie jest wielonarodowa i różnorodna etnicznie dlatego, że granice krajów nie pokrywają się z obszarami zamieszkanymi przez ten sam naród. Funkcjonowanie takich państw powinno opierać się na pokojowym i dobrowolnym współistnieniu, a system polityczny umożliwiać reprezentowanie w organach władzy przedstawicieli różnych grup narodowościowych. Drugim sposobem organizacji może być wyraźna dominacja dominującej grupy etnicznej i marginalizacja przeciwników. Do momentu gdy najsilniejsza nacja sprawnie kieruje państwem ruchy niepodległościowe są kontrolowane, aby nie stanowiły zagrożenia dla jedności kraju [8, s. 129]. Nie zawsze jest to gwarancją braku idei niepodległościowych, a bardzo często zmienia się to w momencie kryzysu władzy czy kryzysu ekonomicznego.

To właśnie sytuacja gospodarcza, a nie tylko wspólnota języka, tradycji czy miejsca staje się coraz częstszą przyczyną ruchów secesyjnych we współczesnej Europie. Nierówny udział w redystrybucji dóbr i fakt, że jeden z regionów staje się dominujący lub upośledzony pod względem wypracowywanego produktu krajowego wzmacnia poczucie niesprawiedliwości i wykorzystywania. Przykładem może być Katalonia czy Bawaria, które są bardzo rozwinięte gospodarczo przez co muszą dzielić się wypracowanym zyskiem z rządem centralnym i innymi częściami kraju [11, s. 34-35]. Zdaniem Ivaylo Ditchewa, bułgarskiego antropologa powodem takiego podejścia może być neoliberalna polityka, która sprawia, że kraje czy regiony uważają się za autonomiczne przedsiębiorstwa, które mimo powszechnej globalizacji chcą działać egoistycznie na rynku. Jak pisze w swoim felietonie pod tytułem Separatyzmy cofają Europę do średniowiecza – „Brytyjczycy są coraz bardziej antyeuropejscy, Niemcy nie chcą płacić za wybryki Greków... Nowy nacjonalizm jest defensywny i poza warstwą symboliczną, wyraża potrzebę małej grupy bogaczy do okopania się za murami swojego zamku, pozostawiając innych na łasce losu. Witajcie w Średniowieczu! [2]”.

Wymienione przyczyny walki o odrębność państwową czy zwiększenie autonomii są uznawane za najważniejsze jednak warto nadmienić, że bardzo rzadko występują one pojedynczo. Najczęściej jest to kompilacja nakładających się na siebie czynników.

Polska w myśl obowiązującej konstytucji jest państwem unitarnym szanującym mniejszości narodowe i etniczne jednak od pewnego czasu zwłaszcza przed wyborami samorządowymi lub parlamentarnymi w przestrzeni medialnej pojawiają się hasła dotyczące stworzenia Autonomii Śląskiej, która swoim obszarem miałaby objąć region Górnośląski. Źródła tych pomysłów należy upatrywać w chęci przywrócenia nadanego w 1922 roku przez Sejm Ustawodawczy II Rzeczypospolitej specjalnego statusu Województwa Śląskiego, którego statut był zawarty w ustawie konstytucyjnej. Organami podkreślającymi pewną odrębność tego regionu były Sejm Śląski i Skarb Śląski oraz szczególnie forma naliczania podatków. Działania te były nieprzypadkowe ponieważ władze polskie miały nadzieję, że w ten sposób

zyskają przychylność społeczną mieszkańców Śląska co ogrywało szczególną rolę w kontekście rywalizacji z Niemcami o wpływy na tym terenie. Takie działanie miało również osłabić ruchy autonomiczne, które podkreślały odrębność kulturową czy społeczno-etniczną Ślązaków, co w niedalekiej przyszłości mogło stać się wyraźnym ogniskiem zapalnym. Co warte podkreślenia ustanowienie autonomii nie było krokiem do powstania nowego kraju i oddzielenia się od Polski lecz stanowiło zwiększenie swobód samorządu regionalnego w kształtowaniu systemu społeczno-politycznego na jej terenie [17, s. 7-10]. Autonomia Śląska została zlikwidowana decyzją Krajowej Rady Narodowej 6 maja 1945 roku kiedy to w państwach Bloku Wschodniego wprowadzano komunistyczny system sprawowania władzy oraz dążono do homogenicznego pod względem etnicznym narodu podzielonego jedynie na klasy. Dopiero „pierestrojka” sprawiła, że w Związku Radzieckim zaczęły się wyłaniać państwa odrębne narodowościowo, a na ich obszarze dochodziło do konfliktów między przedstawicielami innych narodów czego efektem jest między innymi wyraźny podział na ukraińskojęzyczny oraz rosyjskojęzyczny obszar współczesnego państwa ukraińskiego [6, s. 39-40].

Zanim autor przejdzie do dalszych rozważań na temat idei autonomii Śląska warto pokrótce zastanowić się czy Śląsk spełnia kryteria zawarte w definicji państwa według Georga Jellinka i czy w ogóle możemy brać pod uwagę w rozważaniach narodowość śląską.

Ślązakiem bywa określany mieszkaniec Śląska jednak określenie to nie odnosi się do całego regionu Śląskiego. Wynika to historycznego podziału kulturowego i społecznego regionu. W okresie zaborów, wzmocniła jeszcze po drugiej wojnie światowej migracja ludności stanowił on granicę między tak zwanymi ziemiami odzyskanymi, a Górnym Śląskiem, a ściślej rzecz biorąc górnośląskim okręgiem przemysłowym. Podział ten w powszechnej świadomości pozostaje do dziś i Śląsk utożsamiany jest z Górnym Śląskiem czyli województwem śląskim. Pozostałe części Śląska czyli Opolszczyzna, Śląsk Cieszyński czy Dolny Śląsk traktowane są jako odrębne regiony [16, s. 223-224]. Wynika z tego, że obszar, który zostałby włączony do autonomii nie jest tożsamy z historycznymi granicami Śląska.

Z uwagi na burzliwe dzieje regionu, który przechodził przez wieki z rąk do rąk na terenie Śląska nie wykształciła się kultura wysoka związana z konkretnym państwem, zaś niższe warstwy społeczne były ostoją kultury polskiej. To właśnie z tych warstw w dużej mierze wywodzili się nauczyciele i działacze, którzy po włączeniu Śląska do Polski zaczęli tworzyć zręby prostej kultury polskiej. Ważną rolę odgrywał również Kościół, który był ostoją polskości. W prasie śląskiej z okresu XIX wieku podkreślano również historyczną przynależność do Polski nawiązując do dziejów Piastowskiego państwa [16, s. 227-229]. Specyficzne zwyczaje wynikające z koegzystowania na jednym terenie Polaków i Niemców zdaniem badaczy śląskości wynikają jednak w zdecydowanej większości z tradycji polskiej w związku z czym możemy uznać, że kultura śląska to jeden z odłamów kultury polskiej.

Głównym fundamentem, na który powołują się działacze śląscy w czasie podkreślania swojej odrębności jest gwara śląska nazywana śląską godką. Badacze zajmujący się lingwistyką spierają się w wielu pracach czy jest to jedynie dialekt, gwara wywodząca się z języka polskiego czy odrębny język. Działacze organizacji śląskich kilkakrotnie podejmowali próbę zmiany statusu mowy śląskiej i uznania jej za odrębny język regionalny. W 2007 roku projekt zmian został złożony w Sejmie jednak nie doczekał się rozpatrzenia. Kolejną próbę podjęto pod koniec 2010 roku. W 2011 roku Rada Języka Polskiego wydała negatywną opinię uznając, że mowa mieszkańców Śląska nie jest odrębnym językiem. W 2012 roku po raz trzeci zgłoszono projekt, który podobnie jak poprzednie zakładał nowelizację uchwalonej w 2005 roku ustawy o mniejszościach narodowych, etnicznych i języku regionalnym. W myśl zmian język śląski miałby uzyskać taki sam status jak język kaszubski dzięki czemu mogłoby się odbywać w szkołach nauczanie w języku śląskim oraz można byłoby zdawać maturę z języka śląskiego [20, s. 173-174]. Podejmowane są również próby promowania gwary śląskiej, której kondycja jest słabnąca. Jednym z powodów jest słaba kodyfikacja. Podejmowane były próby opracowania spójnych zasad pisowni jednak żadna z nich nie zyskała społecznej aprobaty. Wprowadzie przez około dwa lata pracował zespół, który miał opracować zasady pisowni śląskiej oraz w 2011 roku wydano Śląski Elementarz to nadal badacze zauważają zanik gwary zwłaszcza wśród młodych ludzi [18, s. 8].

Na podstawie przywołanych argumentów należy uznać, że określenie Ślązaków jako odrębny naród jest bardzo trudne ponieważ mimo posiadania przekonania o własnej odrębności trudno zdefiniować dokładnie obszar, który miałyby objąć autonomia, nie posiadają wyraźnie odrębnej kultury oraz języka. Mimo to idea autonomii nadal jest żywa wśród wielu działaczy.

Powrót do pomysłów utworzenia Autonomii Śląskiej nastąpił po transformacji ustrojowej, która w Polsce dokonała się w 1989 roku. Już rok później powstała organizacja Ruch Autonomii Śląska. Jej podstawowe dążenia to reaktywowanie regionalnego parlamentu z premierem na czele rządu, prezydent wybierany w wyborach powszechnych, powstanie skarby regionalnego oraz uchwalenie konstytucji regionalnej [7, s. 417-418]. Ze względu jednak na to, że uzyskanie pełnej autonomii jest celem odległym Ruch Autonomii Śląska w swoim statucie zapisał również cele poboczne takie jak [15]:

a) pogłębianie tożsamości regionalnej wśród mieszkańców Śląska i innych regionów Rzeczypospolitej Polskiej,

b) kształtowanie i rozwijanie wśród ludności Śląska aktywnej postawy obywatelskiej,

c) współuczestniczenie w integracji wszystkich zamieszkujących Śląsk, bez względu na opcje etniczne,

d) podejmowanie aktywnych działań mających na celu ochronę środowiska naturalnego oraz spuścizny materialnej i duchowej przodków,

e) upowszechnianie praw człowieka oraz swobód obywatelskich,

f) działanie na rzecz integracji europejskiej oraz rozwijanie kontaktów i współpracy między społeczeństwami,

g) utrzymywanie z śląską diasporą kontaktów kulturowych i ekonomicznych oraz podtrzymywanie wśród niej więzi emocjonalnych ze stronami ojczystymi,

h) promocja i kształtowanie pozytywnego wizerunku Śląska,

i) promowanie różnorodności językowej i mowy śląskiej.

O rosnącej popularności idei śląskiej odrębności mogą świadczyć wyniki Narodowego Spisu Powszechnego, który odbył się w 2011 roku. Blisko 850 tysięcy osób zadeklarowało swoją narodowość jako śląską, w tym prawie połowa podała ją jako pierwszą lub jedyną [10, s. 90-91]. W porównaniu ze spisem z 2002 roku jest to czterokrotny wzrost liczby osób deklarujących narodowość śląską.

Ruch Autonomii Śląska opowiada się za Śląskiem jako elementem zjednoczonej Europy regionów, które ze sobą współpracują. Od czasu powstania organizacja aktywnie działa w różnych zrzeszeniach w tym międzynarodowych. W 1999 roku przystąpili do Ligi Regionów, której koncepcja zakłada podział Polski na 12 autonomicznych regionów. Obok Ruchu Autonomii Śląska członkami są takie organizacje jak Unia Wielkopolan, Związek Górnośląski Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie czy Związek Podhalan [7, s. 418].

Drugą znaczącym ruchem jest Wolny Sojusz Europejski, do którego Ruch Autonomii Śląska należy od 2003 roku. Celem sojuszu jest przewartościowanie Europy z państwowej na regionalną i ustanowienie okręgów wyborczych do Parlamentu Europejskiego opartego na obszarach regionów. Taka koncepcja budowania Europy była popularna w środowiskach liberalnych w latach 90. Jeden z posłów Władysław Reichelt w 1993 roku w czasie posiedzenia Sejmu wygłosił słowa mówiące o Europie regionów - *W przyszłej Europie państwa narodowe, doprowadziwszy do scalenia kontynentu, usuną się na dalszy plan, a pierwszy rząd zajmą regiony. Sprawy dotyczące Europejczyków będą rozstrzygane niemalże w ich domu – w Bawarii, w Walii, na Śląsku, w Wielkopolsce (...). Polityczna mapa Europy, czy tego chcemy, czy nie, nie jest jeszcze tworem skończonym. Przyszłe jej wydanie będzie zawierać w miejscu Hiszpanii m.in. Baskonię, Nawarrę, Katalonię, w miejscu Polski Mazowsze, Kujawy, Warmię, Mazury, Wielkopolskę i obydwie Śląski. Tak zjednoczony kontynent uwolni się od wszelkich konfliktów, w jakie popadały narodowe państwa zrodzone przez XIX wiek. Powróci poczucie wspólnoty i barwna różnorodność* [1, s. 21].

Ruch Autonomii Śląska próbował również swoich sił w wyborach samorządowych. Początkowo organizacja startowała jako lokalny komitet w Rybniku jednak z czasem przekształciła się w regionalny komitet wyborczy startujący w wyborach do Sejmiku Województwa. W 2010 roku w czasie wyborów samorządowych uzyskali 4 mandaty radnych sejmiku jako Ruch Autonomii Śląska. Podobny wynik pod nazwą Śląska Partia Regionalna uzyskali w 2014 roku również wprowadzając 4 przedstawicieli do rady [21].

Inne podejmowane przez Ruch Autonomii Śląska inicjatywy to wpływ na zmianę barw Stadionu Śląskiego w Chorzowie. Modernizowany z myślą o polsko-ukraińskim Euro 2012 obiekt początkowo miał mieć barwy biało-czerwone. W grudniu 2009 roku działacze RAŚ złożyli marszałkowi województwa śląskiego petycję podpisaną przez 5 tysięcy osób, której celem było nadanie krzeselkom na stadionie barw niebiesko-żółtych nawiązujących do barw regionalnych [7, s. 421].

Innymi podejmowanymi przez Ruch Autonomii Śląska inicjatywami są Marsze Autonomii, które gromadzą na trasie zwolenników narodu śląskiego. Upamiętnia on ustanowienie przedwojennego specjalnego statusu województwa śląskiego. W lipcu 2019 roku odbędzie się 13 edycja tego wydarzenia. W marszach bierze udział kilka tysięcy osób, które wnoszą między innymi hasła „Autonomio jest wspaniało! Śląsk jest syty, Polsko cało!”[22].

Z uwagi na znaczenie gospodarcze regionu Śląsk przykuwa uwagę polityków najważniejszych partii w Polsce. Wyrażają oni również swoje zdanie na temat autonomii i zwiększenia samodzielności regionu. W ostatnich latach szerokim echem odbiły się słowa lidera Prawa i Sprawiedliwości Jarosława Kaczyńskiego. W 2011 roku stwierdził on, iż „śląskość jest po prostu pewnym sposobem odcięcia się od polskości i przypuszczalnie przyjęciem po prostu zakamuflowanej opcji niemieckiej”. Prezes PiS doprecyzował, że w raporcie jego partia nie wypowiadała się przeciwko śląskości czy kaszubskości – „twierdzenie, że istnieje naród śląski, my rzeczywiście traktujemy za zakamuflowaną opcję niemiecką, jednak śląskość i kaszubskość PiS całkowicie akceptuje i ceni”[14]. Działacze Ruchu Autonomii Śląska wyrazili swoje oburzenie między innymi na to, że sugeruje się, że niemieckość to coś złego, a przede wszystkim, że śląskość to coś złego. Obecnie udało się odwrócić niekorzystne notowania Prawa i Sprawiedliwości na Śląsku między innymi za sprawą inwestycji w przemysł górniczy zlokalizowany głównie na Górnym Śląsku. W wypowiedziach polityków Prawa i Sprawiedliwości w kampanii przed Eurowyborami można było usłyszeć o tym jak ważny dla Polski jest Śląsk jednak pomijano temat autonomii[5].

Również jeden z liderów Platformy Obywatelskiej Donald Tusk swego czasu sceptycznie podchodził do sprawy autonomii, mówiąc: „Dyskusja o autonomii regionów w Polsce to ślepa uliczka. Donikąd nie prowadzi, nie rozwiązuje żadnych realnych problemów, a jedynie zwiększa poziom emocji w debacie publicznej”. Przyznał, że jest za tym, aby promować metropolię śląską i region śląski, a także popierał dążenia do ustanowienia języka regionalnego – „ponad 800 tys. deklaracji narodowości śląskiej w ostatnim spisie powszechnym jest dla mnie potwierdzeniem prawdy, iż polskie społeczeństwo - a szczególnie Ślązacy - w różnorodności tożsamości widzi wartość. Jest dla mnie jasne, że bycie Ślązakiem nie stoi w sprzeczności z byciem Polakiem. To nie jest alternatywa: albo Ślązak, albo Polak. (...). Tak, będę wspierał Ślązaków”[3]. W obecnej debacie publicznej podobnie jak PiS wchodząca w skład Koalicji Europejskiej Platforma Obywatelska unikała jednoznacznych deklaracji na temat autonomii podkreślając znaczenie Śląska dla państwa.

Podsumowując rozważania na temat idei autonomii śląskiej należy podkreślić, że Ślązacy nie wypełniają znamion narodu z uwagi na brak wyraźnie odrębnej kultury oraz języka. Trudno również określić granice obszaru jaki miałyby objąć przyszła autonomia. Rosnąca popularność Ruchu Autonomii Śląska oraz osób utożsamiających się z narodem śląskim nakazuje jednak rozważenie podjęcia kroków do spełnienia przynajmniej części postulatów takich jak ustanowienie języka regionalnego. Być może pozwoliłoby to wyciszyć najbardziej radykalne postulaty dając namiastkę odrębności. Debata o autonomiczności regionów czy też o zwiększeniu samodzielności będzie w Polsce konieczna jednak zdaniem autora nie należy rezygnować z unitarnego charakteru państwa zwłaszcza w obliczu obecnej sytuacji geopolitycznej na wschodzie Europy.

Bibliografia:

1. Chodorowski J., *Czy zmierzchn państwa narodowego?*, Poznań 1996.
2. Ditchew I., *Separatyzmy cofają Europę do średniowiecza*, <https://voxeurop.eu/pl/content/article/3105921-separatyzmy-cofaja-europe-do-sredniowiecza> (dostęp 01.12.2018).
3. Donald Tusk: *Dyskusja o autonomii to ślepa uliczka*, http://katowice.wyborcza.pl/katowice/1,35063,14449895,Donald_Tusk_Dyskusja_o_autonomii_to_slepa_uliczka.html?disableRedirects=true, (dostęp: 15.05.2019).
4. Gellner E., *Narody i nacjonalizm*, Warszawa 1991.
5. *Górnictwo i Śląsk w centrum uwagi na katowickiej konwencji PiS*, <https://www.portalsamorzadowy.pl/polityka-i-spoleszenstwo/gornictwo-i-slask-w-centrum-uwagi-na-katowickiej-konwencji-pis,122847.html>, (dostęp 15.05.2019).
6. Kabzińska I., *Między grupą etniczną a narodem*, „Etnografia Polska”, 2000, t. XLIV.
7. Kawęcki K., *Idea autonomii w koncepcjach Ruchu Autonomii Śląska*, „Społeczeństwo i edukacja – Międzynarodowe Studia Humanistyczne” 2012, nr 1.
8. Kluza J., *Prawo do samostanowienia narodów w świetle integracji europejskiej*, „Chorzowskie Studia Polityczne. Polska i Świat w dobie konfliktów społeczno-politycznych XXI wieku”, 2016, nr 1.
9. Kukułka J., *Międzynarodowe stosunki polityczne*, Warszawa 1982.
10. *Ludność. Stan i struktura demograficzno-społeczna. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011*, Warszawa 2013.
11. Łęchota R., *Tendencje separatystyczne w Europie Zachodniej w: Granice Wolności*, red. A. Bartuś, Oświęcim 2015.
12. Michałowska G., *Współczesny nacjonalizm a państwo w: Państwo we współczesnych stosunkach międzynarodowych*, red. E. Haliżak, I. Popiuk-Rysińska, Warszawa 1995.

13. *Separatyzm*, Encyklopedia PWN, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/separatyzm;3974020.html>.
-
14. *Skandaliczna wypowiedź Kaczyńskiego*, <https://slask.onet.pl/to-skandaliczna-wypowiedz-kaczynskiego/thc0p>, (dostęp 15.05.2019).
-
15. *Statut Ruchu Autonomii Śląska*, <http://autonomia.pl/statut-ruchu-autonomii-slaska/> (dostęp: 15.05.2019).
-
16. Suciak M., *Historyczne podstawy świadomości narodowej Ślązaków*, „Białostockie archiwum językowe”, 2011, nr 11.
-
17. Szczepański M. S., *Przedmowa, albo o sztuce stawiania pytań i sztuce intelektualnych podejrzeń* [w:] *Po co Ślązakom potrzebny jest naród? Niebezpieczne związki między autonomią i nacjonalizmem*, E. A. Sekuła, Warszawa 2009.
-
18. Tambor J., *Ile śląskiego jest w śląskim*, [w:] *Variation und Stabilität in Kontaktvarietäten* *Beobachtungen zu gemischten Formen der Rede in Weißrussland, der Ukraine und Schlesien*, [red:] Gerd Hentschel, Mińsk 2013.
-
19. Topczewska M., *Separatyzmy narodowe w Europie Zachodniej*, „Studia Europejskie”, 2001, nr 1.
-
20. Wronicz J., *Mowa Ślązaków – gwara, dialekt czy język regionalny (w związku z próbą zmiany statusu prawnego)*, „LingVaria”, 2015, nr 1 www.pkw.gov.pl
-
21. *Zwolennicy autonomii Śląska: Mamy konkretny pomysł na samorządność*, <https://www.tvn24.pl/wiadomosci-z-kraju,3/zwolennicy-autonomii-slaska-mamy-konkretny-pomysl-na-samorzadnosc,757234.html>, (dostęp: 15.05.2019).
-

ЗАХИСТ ПРАВ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН У КОНСТИТУЦІЯХ ДЕРЖАВ-ЧЛЕНІВ «ВИШЕГРАДСЬКОЇ ГРУПИ»

Проблема захисту прав нацменшин в Європі та в Україні не втрачає актуальності і в ХХІ ст., на зважаючи на глобалізацію і євроінтеграцію, а може, навіть і завдяки їм. В цих умовах важливим є запозичення досвіду держав, які успішно вирішують ці проблеми.

У Основному Законі української держави у 2019 р. задекларовано прагнення до вступу в такі міжнародні урядові організації, як: Європейський Союз (ЄС) та Північноатлантичний Альянс (НАТО) []. Очевидно, що для вступу в ці організації Україна повинна виконати визначені цими організаціями вимоги і відповідати визначеним ними критеріям членства. Зокрема, і в сфері захисту прав людини, особливо – національних (етнічних) і мовних меншин. При цьому наявність в багатьох державах-членах обох організацій щонайменше одного з трьох зазначених вище типів меншин робить корисним принаймні врахування, якщо не пряму імплементацію у національні право і адміністративну практику відповідного досвіду. Особливо корисним, при цьому, на нашу думку, може стати досвід чотирьох «нових» членів ЄС і НАТО – Польщі, Чехії, Словаччини і Угорщини, які утворюють в рамках обох вищезгаданих організацій доволі згуртовану формалізовану групу впливу – «Вишеградську групу» або «четвірку» і реалізують спільні міжнародні проекти, зокрема, в рамках Вишеградського фонду.

На території всіх цих держав проживають українці, і водночас, на території України – представники титульних для цих держав етнічних

груп. Україна поділяє з цими країнами попередній досвід «тричленної» (політичної, економічної і соціальної) посткомуністичної трансформації, а також радянської, комуністичної практики регулювання етнічних (мовних) відносин і вирішення національних проблем, і (почасти) співіснування в багатоетнічній Австро-Угорській імперії. Спільними для України і членів «Вишеградської групи» є уникнення в 1980-2000-х рр. кривавих ексцесів на етнічному ґрунті, які мали місце в республіках колишньої Югославії під час їх посткомуністичних трансформацій. Це робить корисним врахування в Україні саме досвіду державного захисту прав національних меншин у країнах «Вишеградської четвірки» (і, можливо, держав Балтії) порівняно з іншими членами ЄС, рамках підготовки першої до членства в ЄС і НАТО.

При цьому врахування і ефективна імплементація в Україною досвіду державного захисту прав національних меншин в чотирьох державах-членах «Вишеградської групи» неможливі без якісного і ґрунтового аналізу їх правової бази у цій сфері, особливо базових, імперативних норм, втілених в їх Основних Законах та їх порівняння із відповідними нормами Конституції України.

Для цього бажано врахувати й інші норми прямої дії щодо захисту прав нацменшин, наявні у спільних для цих держав джерелах конституційного права – нормах універсальних і спеціальних міжнародних актах щодо прав людини загалом і національних меншин зокрема, розроблених і прийнятих в рамках Організації Об'єднаних Націй (ООН), Організації з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ), Ради Європи (РЄ), які в силу норм конституцій, розглянутих нами нижче, визнають ратифіковані національними державами міжнародні угоди як джерела національного права із вищою юридичною силою, аніж законодавство держави. Це зокрема, документи ООН: їх Статут, Загальна декларація прав людини, Конвенції «Про запобігання злочину геноциду та покарання за нього» [12], «Про права дитини»; Міжнародна конвенція «Про ліквідацію усіх форм расової дискримінації» [13]; Міжнародні пакти «Про громадянські і політичні права», «Про економічні, соціальні та культурні права»; Декларації Генеральної Асамблеї ООН «Про ліквідацію усіх форм нетерпимості та дискримінації на ґрунті релігій або переконань» і «Про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин» [14], Віденська декларація і Програма Дій, прийнята на Всесвітній конференції з прав людини [1]; Програма Дій по здійсненню Декларації «Про ліквідацію форм расової дискримінації» [15]; Декларація принципів терпимості ЮНЕСКО [4], Резолюція Генасамблеї ООН «Друге десятиліття дій по боротьбі проти расизму і расової дискримінації» [3] та ін. В рамках ОБСЄ такими документами є: Заключний Акт НБСЄ [7], Документ Копенгагенської наради Конференції по людському виміру НБСЄ [5]. В рамках Ради Європи – Європейська конвенція «Про права людини» і Хартія захисту регіональних мов і мов меншин та Рамкова конвенція «Про захист прав національних меншин» [16].

Із зазначені вище документів до головних джерел національного конституційного права держав-членів «Вишеградської групи» і України у сфері захисту прав меншин в першу чергу можемо віднести: Конвенцію «Про захист прав і основних свобод людини» та Додаткові протоколи до неї; зобов'язання щодо захисту національних меншин, викладені в Резолюціях та Деклараціях ГА ООН, документах НБСЄ, зокрема Копенгагенському документі від 29 червня 1990 р., Рамкову Конвенцію «Про захист національних меншин».

Блок відповідних джерел конституційного права (міжнародних угод та договорів) включає як декларативні, так і нормативні документи. В перших лише заявляються про відповідні права національних (етнічних, мовних) меншин, тоді як в других – визначається їх перелік. Особливе значення для захисту меншин серед цих міжнародних документів мають наступні Конвенції ООН: «Про попередження злочину геноциду і покарання за нього» і «Про ліквідацію всіх форм расової дискримінації». Так, перша визначає «геноцидом» «дії, здійснювані з наміром знищити, повністю або частково яку-небудь національну, етнічну ... групу як таку», і в їх рамках: вбивство членів такої групи; спричинення їм серйозних тілесних ушкоджень або розумового розладу, умисне створення для них життєвих умов, розрахованих на повне або часткове знищення такої групи; попередження дітонародження у ній; примусова передача дітей з однієї людської групи в іншу. А також змова з метою геноциду, прямі і публічні заклики до нього, намір його здійснити, співучасть у ньому [12, ст. II, III]. Тоді як друга трактує визначає будь-яке розрізнення, виняток, обмеження чи перевагу, оснований на ознаках національного чи етнічного походження, мови як «расову дискримінацію» (виділення наше – Ю. Т.) [13, ст. 1] і водночас забороняє «негативну» дискримінацію – обмеження будь-яких прав на основі згаданих критеріїв, але дозволяє тимчасову «позитивну» дискримінацію – як «вжиття спеціальних заходів з виключною метою забезпечення належного прогресу деяких расових або етнічних груп чи окремих осіб, що потребують захисту» [13, ст. 1].

В рамках конституційного права і, вужче, Конституцій досліджуваних держав ми можемо виділити декілька блоків положень, які порівнюються в роботі нижче: про визнання, захист і збереження індивідуальних і групових прав представників національних та/або етнічних меншин; а також про необхідність втілення і прийняття специфічних законів, що стосуються захисту прав меншин чи їх окремих аспектів. При цьому ми можемо виділити норми як декларативні, так і практичні, які стосуються загальних і спеціальних компетенцій різних органів державної влади в цій сфері.

Зокрема, співставляючи конституції п'яти визначених нами держав можемо констатувати, що лише в чотирьох із них (Польща, Словаччина, Угорщина, Україна) норми про національні (етнічні) меншини (надалі – меншини – Ю. Т.) включені в основний текст Конституції. Натомість, в Чехії норми про меншини присутні виключно в додатку до Основного Закону – Хартії

основних прав і свобод, яка перенесена в конституцію Чеської Республіки із Конституції Чехословацької Федеративної Республіки. При цьому лише в Конституції Словаччини та згаданій Хартії Чехії норми про національні меншини зібрані в окремих, ідентично названих розділах («Права національних меншин»), які містять по три статті кожен [10, розд.4; 17, гл. 3].

Тексти розділів і статей, присвячених захисту зазначених меншин, у конституціях всіх п'яти держав переважно носять декларативний, імперативний і описовий характер, до певної міри відтворюючи «дух» та/або «букву» відповідних міжнародних документів про захист прав людини загалом і прав меншин – зокрема. При цьому більшість конституцій (Угорщини, Чехії, Словаччини, України) передбачають регулювання окремих аспектів життя національних (етнічних) меншин окремим законом: участь представників нацменшин у діяльності парламенту (Угорщина) [8, ст. 2], створення національних об'єднань (Чехія) [17, ст. 25], регулювання режиму використання мов (Україна і Словаччина [11, ст. 10, 92; 10, ст. 6]), освіта нацменшин (Словаччина) [10, ст. 34].

Окрім того, з контексту розглянутих конституцій впливає необхідність врегулювання окремим законом функціонування самоврядування меншин в межах країни (Угорщина) [8, ст. XXVII], створення об'єднань нацменшин (Україна) [11, ст. 92].

Всі аналізовані Конституції вживають формулювання «національна меншина» [8, ст. XXVII; 17, гл. 3; 10, розд. 4; 9, ст. 35; 11, ст. 10], натомість практика використання інших пов'язаних загальних (нація, національність) і спеціальних (етнічна меншина/група, корінний народ) визначень в описаних Основних Законах варіюється. Так, поняття «корінний народ» вживається виключно в конституції України [11, ст. 11], тоді як «нація» – в Основних Законах Угорщини [8, ст. D], Словаччини [10], «етнічні меншини» – в Конституціях Польщі та Чехії [9, ст. 35; 17, гл. 3], а «національність» – в основоположних актах України [11] і Угорщини [8, ст. H].

Також слід підкреслити те, що в конституціях деяких членів «Вишеградської групи» (Угорщина, Чехія, Словаччина) [], у яких фіксується «походження» національних меншин, наявне відмінне вживання спеціалізованої термінології для опису одного й того ж явища: «етнічне походження» [8, ст. XIV] і «національна приналежність» [8, ст. XIV] в першій державі і, навпаки, «національне походження» та «етнічна приналежність» в другій [17, ст. 3, 24] і третій [10, ст. 12] державі.

Втім, визначення наведених вище термінів у Основних Законів розглянутих п'яти держав відсутні. Як прями, так і контекстуальні, що зумовлює необхідність для їх пояснення звернутись до спільних для цих країн спеціалізованих правових актів вищого рівня (міжнародних угод і договорів щодо захисту прав національних меншин, ратифікованих усіма згаданими державами, у яких дається їх визначення), так і нижчого (спеціалізованих, профільних правових законів відповідних держав).

До перших зокрема можна віднести Європейську Хартію регіональних мов або мов меншин, прийняту Радою Європи 5 листопада 1992 р., яка непрямо визначає «національні та етнічні» меншини, через одну з їх конститутивних ознак – мову, декларуючи, що термін «мови меншин» означає мови, які традиційно використовуються в межах певної території держави громадянами цієї держави, які складають групу, що за своєю чисельністю менша, ніж решта населення цієї держави та відрізняються від офіційної мови (мов) цієї держави але які не є діалектами офіційної мови (мов) держави або мови мігрантів [6, ст. 1 п. а-ii] до неї.

При розгляді правового статусу меншин і їх представників у кожній із зазначених держав (в рамках умовної шкали: поразка в правах – відсутність особливого статусу – «позитивна» дискримінація більшості в інтересах меншості) можемо відзначити як відсутність їх поразки в правах, так і дозволеної міжнародними нормами їх «позитивної дискримінації» на користь рівних прав і статусу з національною більшістю кожної з досліджених країн. Що, втім, формулюється у рамках відмінних підходів авторів Основних Законів до статусу меншин. – Гарантуються їх права «без будь-якої дискримінації» (Угорщина) [8, ст. XIV], «незалежно» від їх мови і приналежності (Чехія і Словаччина) [17, ст. 3; 10, ст. 12], «неприйнятна» їх дискримінація на основі мови (Польща) [9, ст. 72]. І нарешті, «не може бути привілеїв чи обмежень» як для національної більшості, так і меншин на основі їх мови чи інших критеріїв (Україна) [11, ст. 24].

Критерій конституювання меншини як національної (етнічної) – особистий вибір індивіда – визначається лише в двох конституціях (Чехії, Словаччини) [17, ст. 3; 10, ст. 12], а в інших Основних Законах – відсутній.

Всі досліджені Основні Закони декларують і фіксують право їх національних меншин на використання рідної мови. Зокрема, в «офіційних відносинах» при вирішенні їх питань (Чехія, Словаччина) [17, ст. 25; 10, ст. 34], в культурі і освіті (Угорщина, Словаччина, Польща, Україна) [8, ст. XXVII; 10, ст. 34; 9, ст. 35; 11, ст. 53]. Окрім того, перша держава надає право представникам меншин використовувати імена на рідній мові [8, ст. XXVII].

У всіх досліджених державах представникам нацменшин надано (декларовано) право об'єднуватись у власні організації. При цьому вони можуть утворювати національні об'єднання (Чехія [15, ст. 25], Словаччина [10, ст. 34], Польща [9, ст. 35], Україна [11, ст. 53, 92]). «національне самоврядування» (Угорщина) [8, ст. XXVII], освітні і культурні об'єднання (Словаччина, Польща) [10, ст. 34; 9, ст. 35], а також релігійні (Польща) [9, ст. 35].

В контексті останньої міграційної кризи в ЄС також слід відзначити той факт, що всі досліджені конституції розрізняють статуси представника національної меншини як громадянина конкретної держави і статус мігранта та/або біженця у ній – чи то з громадянством іншої держави, чи то апатриду. Індивіди в обох статусах наділені основоположними правами і свободами згідно міжнародних норм (Заключного Акту НБСЄ, Віденської декларації і

Програми Дій, прийнятої на Всесвітній конференції з прав людини, Декларації прав терпимості ЮНЕСКО, Програми дій зі здійснення Декларації про ліквідацію всіх форм расової дискримінації та ін.). Однак при цьому перші також володіють громадянськими і політичними правами в силу свого статусу резидента (громадянина) і саме завдяки цьому конституують національну меншину. Натомість мігранти (легальні і нелегальні) – іноземні громадяни та/або особи без громадянства у цих державах не мають статусу національних меншин – ані індивідуального, ані колективного у відповідності з нормою Міжнародної конвенції «Про ліквідацію всіх форм расової дискримінації», яка дозволяє «відмінності, винятки, обмеження чи переваги», що їх Держави-учасниці Конвенції «проводять чи роблять між громадянами і негромадянами», а також дозволяє останнім за умови недискримінації «щодо якоїсь певної національності» самостійно визначати положення власного законодавства «стосовно національної належності, громадянства або натуралізації» [13, ст. 1].

Водночас, слід підкреслити, що кожна з досліджених держав «Вишеградської четвірки» як і Україна, має у своїх конституціях специфічну особливу норму, яка стосується меншин. Так, Словаччина представникам національних меншин «гарантує» право на вивчення державної мови [10, ст. 34], а в Польщі «офіційний статус» титульної мови «не порушує» відповідні мовні права національних меншин [9, ст. 27]. Президент Словаччини присягає дбати не лише про благо «словацької нації», але й нацменшин і етнічних груп [10, ст. 104]. Тоді як в Угорщині «кожну національність і етнічну групу» визначається як «частину» що, «формує державу» в цій країні [8, ст. XXVII]. Подібно до України, де її народ формують громадяни усіх національностей.

Всі досліджені держави, через визнання ними норм міжнародного права, належно ратифікованих та імплементованих їх відповідними органами влади, беруть на себе зобов'язання дотримуватись прав людини загалом і прав національних (етнічних, мовних) меншин зокрема і захищати їх.

Отже, наявні дані щодо етнічного і мовного складу населення досліджених держав-членів ЄС – учасників «Вишеградської групи» та України засвідчують наявність у всіх розглянутих країнах етнічних та/або національних і мовних меншин, відмінних від титульної, державотворчої нації. Це зумовлює необхідність врегулювання їх статусу, зокрема прав і обов'язків, а також стосунків із титульною нацією і створеною нею політичною спільнотою. Слід відзначити, що Конституції (або додатки до них) всіх розглянутих держав містять щонайменше одну згадку про національні меншини. Втім, жоден із основоположних правових актів досліджених нових членів ЄС і України не містить у собі визначення «національних (етнічних, мовних) меншин», як і більшість джерел конституційного права у цій сфері – міжнародних угод у сфері захисту прав людини, ратифікованих національними парламентами. Що пояснюється як інтуїтивним їх розумінням, так і політичною «чутливістю» такого визначення, а також суспільними наслідками, які з нього випливають.

ють. Така ситуація зумовлює те, що досліджені держави намагаються дати операціональні визначення відповідних спільнот в законах (і підзаконних) актах нижчого рівня.

Всі досліджені держави згадуючи про національні меншини, за загальним правилом, «за замовчанням» декларують та гарантують права їх представників і як окремих індивідів-громадян відповідних держав, і як представників відповідних ширших територіальних, професійних та інших колективів та, власне, національних громад, які існують у кожній із зазначених держав у рамках їх законодавства. Водночас, кожна із розглянутих учасниць «Вишеградської групи» і Україна в рамках виконання їх конституційних норм про обов'язковість дії на їх території міжнародних норм про захист прав людини, належно ратифікованих їх національними законодавчими органами, виконує відповідні норми, прийняті в рамках ООН, ОБСЄ, РЄ тощо.

Подібно, кожна з описаних вище держав-членів ЄС, за загальним правилом, захищає права членів національних (етнічних, мовних) меншин в рамках своїх зобов'язань, які для них випливають із членства в Союзі та виконання його критеріїв членства, імплементації «доробку спільноти» (*Acquis communautaire*, правових актів ЄС) щодо захисту прав людини загалом, а також реалізації спільної політики Союзу, спрямованої на захист спільної культурної спадщини та розмаїття Європи, подолання спільних викликів у галузі культури.

На Україну блок зазначених правових актів ЄС, що захищають права нацменшин в контексті загального захисту прав громадян ЄС формально не поширюється – через відсутність її членства в Союзі. Втім, вона повинна самостійно імплементувати блок загальних норм про захист прав людини, наявних в *Acquis communautaire*, а також в рамках інших міжнародних угод (наприклад РЄ, ОБСЄ, ООН) згідно Угоди «Про асоціацію» між нею та ЄС і Європейськими Співтовариствами, яка, як і інші міжнародні документи, ратифіковані Верховною Радою України, є частиною національного законодавства.

Отже, на підставі вищенаведеного можемо констатувати, що зміст багатьох загальних конституційних норм щодо статусу (і захисту) національних меншин держав-членів «Вишеградської групи» та України істотно не відрізняються. – в їх баченні пріоритету міжнародних норм щодо захисту національних меншин над національними нормами, способу визначення меншини (самовизначення її членів), їх мовних прав і можливостей створення власних організацій. Навпаки, не зважаючи на тривалий досвід спільного членства перших чотирьох держав в ЄС і Європейських співтовариствах, НАТО та РЕВ і Варшавському договорі їх конституції різняться між собою в окремих аспектах визначення статусу і захисту прав нацменшин. Натомість конституція України, не зважаючи на відсутність в останньої досвіду і практик членства в ЄС і НАТО, має деякі формулювання, подібні до окремих норм Основних Законів членів «Вишеградської групи». З огляду на це припускаємо,

що вдосконалення в Україні норм і практик щодо захисту зазначених меншин має здійснюватись не з орієнтацією на зміни її власної конституції за зразком відмінних між собою Основних Законів держав-членів «Вишеградської четвірки», а на їх окремі закони і підзаконні акти, а також конкретні політичні та адміністративні практики.

Література:

1. Венская декларация и Программа действий: Принята на Всемирной конференции по правам человека (Вена, 25 июня 1993 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_504/print;
2. Всеобщая декларация прав человека: Принята и провозглашена в Резолюции №217 А (III) Генеральной Ассамблеи от 10 декабря 1948 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015/print;
3. Второе десятилетие действий по борьбе против расизма и расовой дискриминации: Резолюция №38/14 Генеральной Ассамблеи ООН от 22 ноября 1983 г.: *Извлечения* [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_300/print;
4. Декларация принципов терпимости: Утверждена Резолюцией №5.61 Генеральной конференцией ЮНЕСКО от 16 ноября 1995 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_503;
5. Документ Копенгагенского совещания Конференции по человеческому измерению СБСЕ (Копенгаген, 29 июня 1990 г.): *Извлечения*. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_082;
6. Европейська хартія регіональних мов та мов меншин (Страсбург, 5 листопада 1992 р.). [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_014;
7. Заключительный акт Совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе (Хельсинки, 1 августа 1975 г.). [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_055;
8. Конституция / Основной Закон Венгрии от 25 Апреля 2011 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://worldconstitutions.ru/?p=298>;
9. Конституция Республики Польша от 2 апреля 1997 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.concourt.am/armenian/legal_resources/world_constitutions/constit/poland/poland-r.htm;
10. Конституция Словацкой Республики от 1 сентября 1992 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://lib.rada.gov.ua/LibRada/static/LIBRARY/catalog/law/slovak_constitut.html;

11. Конституція України від 1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>;

12. О предупреждении преступления геноцида и наказании за него: Конвенция от 9 декабря 1948 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_155;

13. Про ліквідацію всіх форм расової дискримінації: Міжнародна конвенція від 1965 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_105;

14. Про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин: Декларація, прийнята резолюцією №47/135 Генеральної Асамблеї ООН від 18 грудня 1992 р. // Права людини і професійні стандарти для юристів. – 1996. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_318/print;

15. Программа действий по осуществлению Декларации «О ликвидации всех форм расовой дискриминации»: Принята на Всемирной конференции по борьбе против расизма, расовой дискриминации, ксенофобии и связанной с ними нетерпимости (Дурбан, Южная Африка, 31 августа – 7 сентября 2001 г.). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_b93/print;

16. Рамкова Конвенція про захист прав національних меншин та пояснювальна доповідь Український переклад / Перекл. з англ. Є. М. Вишневецького. – Страсбург: Рада Європи. – 37 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_055/print;

17. Хартия основных прав и свобод // Конституция Чешской Республики от 16 декабря 1992 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://lib.rada.gov.ua/LibRada/static/LIBRARY/catalog/law/czech_constitut.html;

ВЗАЄМОДІЯ МІЖНАРОДНОГО І ВНУТРІШНЬОДЕРЖАВНОГО ПРАВА ЩОДО ЗАХИСТУ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН НА ПРИКЛАДІ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА

For several decades the problem in the protection of rights of national minorities has become one of the essential spheres both in science and in European public practice. The article presents an analysis of the Polish sources regarding the rights of national minorities. The Republic of Poland is joined to all major international conventions and charters for the protection of minority rights. The provisions of Polish law relating to national minorities comply with international standards and, in an appropriate way, protect their rights in all spheres of life. Consequently, the analysis of the legislation of the Republic of Poland is of particular importance in the field of the protection of the rights of national minorities, which is guaranteed only in the case of the effective interaction of international and domestic law.

Keywords: ethnopolitics, national minorities, Republic of Poland

Постановка проблеми. Проблематика захисту національних меншин є предметом дискусій серед науковців, що підтверджує її актуальність. Цій проблематиці присвячені праці таких учених, як Г. Альфредссон, О. Андри-сек, Дж. Анайя, А. Балог, Б. Вукас, Г. Гілберт, Е.І. Даес, В. ван Дайк, Й. Дин-стейн, Ж. Дюпарк, Ф. Ермакора, А. Ейде, Ф. Капоторті, В. Кимлічка, І.Л. Кла-уд, И. Лернер, К. Мінтті, Т. Мусгрейв, М. Новак, Дж. Пакер, Г. Пентассулья, Ф. Бенуа-Ромер, А. Росс, А. Спілопулу-Акермарк, Р. Ставенхаген, С. Томушат, П. Торнберрі, Т. Астратович-Лейк, Я. Турчин, Г. Луцишин, Д. Турк, Р. Хоф-манн, М. Шоу, А. Абашидзе, І. Бліщенко, Г. Жванія, В. Карташкін, С. Пун-жин, М. Сміслов, С. Черниченко, С. Юр'єв та ін. До проблем захисту прав національних меншин у Польщі звертались у своїх працях такі дослідники як: Н. Шипка [2], К. Вітман [3], С. Швидюк [4], М. Будита-Будзинська [5], Г. Януш, П. Байда [6], Є. Созанські [7].

Мета статті. Метою дослідження є аналіз взаємодії міжнародного і внутрішньодержавного права щодо захисту національних меншин на прикладі Республіки Польща.

У сучасному світі не існує країни, де б не проживали різні етнічні наро-ди. В сучасних державах налічується понад 5000 етнічних і 2500 мовних груп [14, 15, 20]. Національні меншини різняться за мовною, культурною, релігійною чи етнічною приналежністю. На ситуацію меншин у державі впливає багато чинників – демографічні, структурні, культурні – які окрес-

люють ступінь їх асиміляції чи інтеграції з населенням країни. В державі, яка характеризується неоднолітним народним складом, відносини між громадянами різної національності можуть встановлюватися за принципом рівноправності і співпраці або нерівності та дискримінації [16, 17, 18, 19].

Ситуація національної меншини залежить від правового захисту. Ці права виникають із загальноприйнятих і фундаментальних прав людини, які гарантує держава, а також організації та інституції, що забезпечують дотримання міжнародного права. Станіслав Павляк зауважує, що з огляду на те, що захист національних меншин належить до сфери, яка регулюється міжнародним правом, як і законодавством та внутрішньою політикою окремих держав, правні норми їх захисту відрізняються [26].

Спроби регулювання питань пов'язаних із захистом національних меншин появилися ще в договорах з XVI–XVII ст., натомість розвиток проблематики у міжнародному праві відбувся після Першої Світової Війни. До перших договорів, які стосувалися регулювання статусу меншин, відносяться Оснабрюкській і Мюнстерській договори (1648 р.), а також Кучук-Кайнарджийський мирний договір 1774 р., який містив положення, присвячені правам християн і християнської церкви в Оттоманській імперії. Проблеми меншин і необхідність їх міжнародного захисту були предметом розгляду на Віденському конгресі. Паризький мирний трактат від 30 березня 1856 р., підписаний після закінчення Кримської війни, встановлював рівність всіх підданих султана незалежно від їх національної приналежності. Також серед прийнятих на початку XIX ст. були такі міжнародні договори, що містили норми, які стосуються правового становища національних меншин. Серед них, варто виокремити:

- Конвенцію щодо устрою дунайських князівств Молдавії та Валахії від 19 серпня 1858 р.;
- Берлінський меморандум між Росією, Німеччиною та Австро-Угорщиною щодо Балканських справ від 13 травня 1876 р.;
- Протокол між Росією, Німеччиною, Австро-Угорщиною, Францією, Великобританією та Італією щодо Балканських справ від 31 березня 1877 р.;
- Сан-Стефанський прелімінарний мирний договір від 3 березня 1878 р.;
- Берлінський трактат 1878 р.;
- Мирний договір між Росією і Туреччиною від 8 лютого 1879 р.

Міжнародна практика захисту прав меншин у розглянутий період мала неорганізований, обмежений і неефективний характер. До створення Ліги Націй (1919 р.) фактично не існувало правового поняття «меншини» і укладені міжнародні договори його не використовували. Проблема меншин вперше стала розглядатися як загроза миру і політичної стабільності в післявоєнній Європі на початку XX ст.

Сьогодні в Європі функціонують три системи захисту національних меншин, пов'язані з Організацією Об'єднаних Націй, Гельсінкським Процесом

і рішеннями Ради Європи. Розглядаючи сучасний розвиток міжнародно-правового регулювання захисту прав національних меншин, можна умовно поділити його на чотири історичні етапи: перший охоплює період до Першої світової війни; другий – період між двома світовими війнами; третій – від завершення Другої світової війни до початку дезінтеграційних процесів у колишніх СРСР та в Югославії; четвертий починається з прийняттям країнами – членами ОБСЄ Паризької хартії для нової Європи у 1990 р. [9, 10, 11, 12, 13].

Розвиток міжнародно-правового інституту захисту меншин відбувався в рамках Організації Об'єднаних Націй:

- Статут ООН (1945 р.);
- Загальна декларація прав людини (1948 р.);
- Конвенція про попередження злочину геноциду і покарання за нього (1948);
- Європейська Конвенція про захист прав людини та основних свобод (1953);
- Конвенція МОП № 111 щодо дискримінації в галузі праці та занять (1959);
- Конвенція ЮНЕСКО про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти (1960);
- Міжнародний Пакт про громадянські і політичні права (1966);
- Міжнародна Конвенція про припинення злочину апартеїду і покарання за нього (1973);
- Заключний акт Ради з безпеки і співробітництва в Європі (1975);
- Декларація ЮНЕСКО про раси та расові забобони (1978);
- Африканська Хартія про права людини і прав народів (1981);
- Конвенція МОП № 169 про корінні народи, які ведуть племінний спосіб життя в незалежних країнах (1989);
- Паризька Хартія для нової Європи (1990);
- Європейська хартія регіональних мов або мов меншин (1992);
- Декларація ООН про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних і мовних меншин (1992);
- Європейська рамкова конвенція про захист національних меншин (1994).

Для Республіки Польща проблематика національних меншин має не тільки внутрішню, а й зовнішньополітичне значення. Згідно Конституції (від 1997 № 78 поз. 483) (ст. 35), держава гарантує громадянам Польщі, що належать до національних меншин, свободу збереження і розвитку власної мови, збереження звичаїв і традицій та розвитку власної культури. У цій статті передбачено, що держава гарантує таким громадянам право створювати власні освітні і культурні заклади та інституції, які мають на меті охорону релігійних переконань, а також брати участь у вирішенні справ, що стосуються їх культурної самобутності. У ст. 32 Конституції Республіки Польща закріплено заборону дискримінації з будь-якої причини, вказуючи, що усі люди є рівними перед законом і ніхто не може бути дискримінований у політичному, суспільному чи господарському житті з будь-якої причини. Стаття 13 Конституції Польщі передбачає заборону існування політичних партій та інших організацій, про-

грама чи діяльність яких дозволяє або передбачає расову чи національну нетерпимість [1].

Конституційні гарантії розповсюджуються на низку польських законодавчих актів, серед яких слід виокремити Закон «Про національні та етнічні меншини і регіональну мову» від 6 січня 2005 р. (№ 17, позиція 141), який є сьогодні основним актом, що регулює у Польщі питання щодо збереження і розвитку культурної ідентичності національних меншин, спосіб реалізації принципу рівноправності осіб незалежно від їх етнічного походження, а також визначає завдання та компетенції органів урядової адміністрації та одиниць територіального самоврядування у сфері цих питань [2]. Варто зазначити, що у Законі чітко вказані національності, на які розповсюджуються конституційні гарантії: білоруську, чеську, литовську, німецьку, вірменську, російську, словацьку, українську та єврейську національні меншини.

Згідно закону кожна особа, що належить до національної меншини в Польщі, має право прийняти рішення щодо її трактування як особи, яка належить або не належить до меншини. Нікого не можна зобов'язувати, окрім випадків коли це передбачає закон, надавати інформацію про власну приналежність до меншини або про своє походження, мову або релігію, чи підтверджувати свою приналежність до даної національної меншини. Особи, які належать до меншини можуть користуватися правами і свободами, що закріплені у принципах, представлених у Законі, як індивідуально, так і спільно з іншими членами своєї меншини.

Згідно ст. 5 вищевказаного закону у Польщі забороняється застосовувати будь-які засоби з метою асиміляції осіб, які належать до національної меншини (проти їх волі). Також забороняється застосовувати будь-які засоби з метою зміни національних або етнічних пропорцій на територіях заселених меншинами. Крім цього забороняється дискримінація з огляду на приналежність до меншини. У зв'язку з цим, польські органи публічної влади зобов'язані застосувати відповідні заходи з метою сприяння повній та фактичній рівності у сфері економічного, суспільного, політичного і культурного життя для осіб, які належать до меншини і тих, які належать до більшості населення. Вони зобов'язані також сприяти захисту осіб, які є об'єктом дискримінації, ворожості або насильства внаслідок їх приналежності до меншини, а також сприяти укріпленню міжкультурного діалогу.

Права національних меншин забезпечуються також іншими законами Республіки Польщі, зокрема: Закон від 7 вересня 1991 р. «Про систему освіти» (Dz.U. Nr 256, poz. 2572 i Nr 281, poz. 2781), Закон від 29 грудня 1992 р. «Про радіомовлення та телебачення» (Dz.U. Nr 253, poz. 2531), Закон від 4 вересня 1997 р. «Про відділи державної адміністрації» (Dz.U. Nr 159, poz. 1548 z różniejszymi zmianami), Закон від 7 жовтня 1999 р. «Про польську мову» (Dz.U. Nr 90, poz. 999 z różniejszymi zmianami), Закон від 29 серпня 2003 р. «Про офіційні назви місцевостей та фізіографічних об'єктів» (Dz.U.

№ 166, poz. 1612), Закон від 12 квітня 2001 р. «Виборча Ординація до Сейму РП і до Сенату РП» (Dz.U. № 46 poz. 499), Закон від 6 червня 1997 р. «Кримінальний кодекс» (Dz.U. № 88, poz. 553 z różniejszymi zmianami) та Кодекси адміністративної, цивільної і кримінальної процедури (що надають представникам національних менших можливість вимагати участі перекладача).

Польське законодавство визначає національну меншину на основі шести критеріїв. Згідно статті 2 Закону з 6 січня 2005 р. Про народні меншини, народна меншина – це група громадян Польщі, які спільно відповідають наступним умовам: 1) менша за чисельністю, ніж решта населення Республіки Польща; 2) істотно відрізняється від інших громадян мовою, культурою або традицією; 3) прагне зберегти свою мову, культуру або традиції; 4) усвідомлює свою власну історичну етнічну спільність і орієнтується на її вираження і захист; 5) її предки жили на теперішній території Республіки Польща не менше 100 років; 6) не ідентифікує себе з народом, організованим у своїй країні [1].

Відповідно до перепису населення 2011 р. у Республіці Польща польську національність задекларувало 97,09% анкетованих. 871,5 тис. осіб (2,26%) задекларували дві національності – польську і непольську, причому 788 тис. (2,05%) польську як першу, а 83 тис. (0,22%) польську як другу, 596 тис. осіб (1,55%) задекларували виключно непольську національність, з них 46 тис. (0,12%) – дві непольські національності [8].

Сьогодні, згідно з законом, у Польщі виокремлено 9 національних меншин: це білоруси, вірмени, євреї, литовці, німці, росіяни, словаки, українці й чехи. Окрім них, закон визнає етнічними меншинами 4 групи: караїмів, лемків, ромів і татар.

Найбільшою з-поміж цих груп є польські німці. Згідно перепису 2011 р., їх майже 150 тис. Вони проживають на території Опольського та Силезького воєводств (це давні землі Рейху). Достатньо велика меншина і її компактне проживання дозволяють цій групі мати свого постійного представника в Сеймі. У німців досить потужне, сучасне й цікаве культурне життя, чому сприяє фінансова підтримка, яку надає Берлін. У 22 гмінах Польщі стоять двомовні таблиці з назвами міст і сіл – по-польськи та по-німецьки.

Після українців, яких у Польщі 50 тис., на третій сходинці з невеликим відривом опинилася білоруська меншина (майже 47 тис. осіб). Білоруси живуть у південній частині Підляського воєводства, і, що цікаво, у Більському та Гайнівському повітах етнічна територія білорусів поступово переходить у власність українських громад. Це відбувається настільки поступово, що в одній родині брат може бути білорусом, а сестра українкою, при цьому говоритимуть вони однією говіркою. Польська комуністична влада досить довго вважала всіх православних мешканців цієї території білорусами, проте в останнє десятиліття тут спостерігається українське відродження, внаслідок чого від білоруської меншини «відкололася» значна частина українців.

Цікавою є також присутність двомовних таблиць із назвами сіл, проте вони написані місцевою говіркою, і важко сказати чи напис виконано білоруською чи українською.

Наступною групою національних меншин є польські роми, що налічує майже 17 тис. мешканців. Вони живуть на півдні та сході Польщі, мають або східне (молдавське), або південне (угорське) походження. Так, група «Келдераші» мігрувала до Польщі у ХІХ ст., її представники є православними за віросповіданням (усі інші групи – католики). На відміну від Словаччини, Румунії чи Угорщини, роми в Польщі досить інтегровані з польським суспільством.

Росіян у Польщі налічується близько 13 тис., вони проживають у столичному воєводстві та на Підляшші. Загалом це різні групи: старообрядці, які втікали до Польщі ще за царської влади, нащадки білої еміграції після більшовицького перевороту 1917 р. в Росії, а також ті, хто приїхав у 1950-ті роки.

Однією з найцікавіших груп є лемки (біля 10,5 тис.). По-перше, лемки можуть визнавати себе або частиною українців, або окремою групою, і на цій основі серед них виникають суперечності. Вони проживають у Малопольському воєводстві та на заході Польщі.

Польські литовці проживають у Сейненському повіті біля кордону з Литвою, досить добре володіють литовською мовою (у повіті їх близько 70%). Загалом їх налічується 7,5 тис., як і польських євреїв. Євреї у значній мірі полонізовані: у сучасних польських євреїв переважно втрачений зв'язок покоління (через роки Голокосту та політики антисемітизму), що також мало вплив на занедбання мови і звичаїв.

Зовсім малими групами представлені польські чехи та словаки, що живуть у прикордонних гмінах на півдні Польщі, та польські татари й караїми (Підляшшя), яких сьогодні усього кілька сотень, проте пам'ять про них у країні є частиною пам'яті про часи першої Речі Посполитої, коли представників цих народів запрошували охороняти польських можновладців.

Варто зазначити, що на основі конституційних гарантій, в Польщі існують численні українські організації і проводяться різні заходи. Згідно інформації, поданої Міністерством внутрішніх справ і адміністрації [3] до них належать: Związek Ukraińców w Polsce, Związek Ukraińców Podlasia, Towarzystwo Ukraińskie w Lublinie, Fundacja św. Włodzimierza Chrzcziciela Rusi Kijowskiej, Związek Ukrainek, Ukraińskie Towarzystwo Nauczycielskie w Polsce, Ukraińskie Towarzystwo Lekarskie, Stowarzyszenie Ukraińców – Więźniów Politycznych Okresu Stalinowskiego, Organizacja Młodzieży Ukraińskiej «PŁAST», Ukraińskie Towarzystwo Historyczne, Związek Niezależnej Młodzieży Ukraińskiej. Також в Польщі видається преса українською мовою: «Nasze Słowo», «Nad Buhom i Narwoju» «Svitanok» (додаток до „Nasze Słowo” для дітей). Організуються також культурні заходи: «Festiwal Kultury Ukraińskiej» в Сопоті, «Młodzieżowy

Jarmark» в Гданську, Фестиваль Української Культури на Підляшші «Podlaska Jesień», «Bytowska Watra», «Spotkania Pogranicza» – Глебоцк, «Dni Kultury Ukraińskiej» – організовані у м. Щецін і Гіжицько, Dziecięcy Festiwal Kultury в Ельблонгу, «Na Iwana, na Kupala» в Дубичах Церкевних, Фестиваль Українських Дитячих Гуртків в Кошаліні, «Noc na Iwana Kupala» у Круклянках, Фльклорний Ярмарок «Z malowanej skrzyni» у м. Кентшин, «Pod wspólnym niebem» у Ольштині, «Dni teatru ukraińskiego w Olsztynie». Існує також 106 освітніх закладів, де можна вивчати українську мову. В Польщі працюють радіоканали, що надають програми українською мовою: Polskie Radio Białystok «Українська Dumka» і Orthodoxya «Українське Słowo», а також телебачення: «Telenowyny» (TVP Info), «Українське Wieści» (TVP Olsztyn) і «Przegląd ukraiński» (TVP Białystok).

Висновки. Проблематика захисту прав національних меншин вже кілька десятиліть становить одну з суттєвих сфер як у науці, так і в суспільній практиці Європи. Для підсумків аналізу польських джерел, що передбачають права національних меншин важливим є факт, що Республіка Польща на сьогоднішні долучена до всіх головних міжнародних конвенцій і хартій щодо захисту прав меншин.

Можна зробити висновок, що положення польського права щодо національних меншин відповідають міжнародним стандартам і у відповідний спосіб захищають їхні права у всіх сферах життя. Одночасно, як вище вказано, сприяють розвитку культури і мови.

Отже, захист прав національних меншин сучасними документами міжнародного права розглядається як невід’ємна частина міжнародно-правового захисту прав людини і як об’єкт міжнародного співробітництва держав. Аналіз законодавства Республіки Польща підтверджує, що реалізація прав національних меншин гарантується лише за умови ефективної взаємодії міжнародного і внутрішньодержавного права, норми яких покликані забезпечити їхній захист і розв’язання конфліктів виключно правовим та мирним шляхом.

Література

1. Dz.U. 2005, nr 17, poz. 141.
2. Шипка Н., *Організації національних та етнічних меншин у сучасному польському законодавстві*, „Укр. нац. ідея: реалії та перспективи розвитку” 2015, Вип. 27, с. 159–165.
3. Вітман К., *Становлення міжнародно-правової системи захисту прав національних меншин у країнах Східної Європи (після Другої світової війни)*, „Юридичний вісник” 2010, № 2, с. 30–36, [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/5931/%CA/>.
4. Швидюк С., *Польське і українське спеціальне законодавство щодо національних меншин: порівняльна характеристика*, [в:] *Держава і право: зб. наук. пр.* «Юридичні і політичні науки», Інститут держави і права ім. В. Корецького НАН України, Київ 2005, Вип. 30, с. 717–723.

5. Budyta-Budzyńska M., Socjologia narodu i konfliktów etnicznych, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010, s. 139–159.
-
6. Janusz G., Bajda P., Prawa mniejszości narodowych. Standardy europejskie, Warszawa 2000.
-
7. Sozanski J., Ochrona mniejszości w systemie uniwersalnym, europejskim i wspólnotowym, Warszawa 2002.
-
8. Ludność. Stan i struktura demograficzno-społeczna. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011, [Електронний ресурс], Режим доступу: http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/LUD_ludnosc_stan_str_dem_spo_NSP2011.pdf/.
-
9. Janusz G., Ochrona praw mniejszości narodowych w Europie, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2011.
-
10. Jagiełło Z., Wybrane problemy bezpieczeństwa państw, narodów oraz społeczności lokalnych na początku XXI wieku, Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Angelusa Silesiusa, Wałbrzych 2008.
-
11. Krasnowolski A., Prawa mniejszości narodowych i mniejszości etnicznych w prawie międzynarodowym i polskim, Kancelaria Senatu, marzec 2011.
-
12. Łodziński S., Międzynarodowe standardy ochrony i wspierania mniejszości narodowych, Instytucje oraz organizacje powołane do ochrony mniejszości [materiał konferencyjny], 2004.
-
13. Krasuski J., Polska-Niemcy. Stosunki polityczne od zarania po czasy najnowsze, Wydawnictwo Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 2009, s. 228-232.
-
14. Бацевич Ф.С., Етнографічна група, Словник термінів міжкультурної комунікації, Довіра, Київ 2007, 205 с.
-
15. Етнос та етнонаціональна група §4. Етнічна група, [в:] Вступ до етнополітології : науково-навчальний посібник, Київ 1999, 300 с.
-
16. Євтух В., Етносу теорії, [в:] Політична енциклопедія, Ю. Левенець, Ю. Шаповал та ін. (ред.), Парламентське видавництво, Київ 2011, 248 с.
-
17. Економічна і соціальна географія країн світу. Навчальний посібник, С.П. Кузик (ред.), Світ, Львів 2002, 672 с.
-
18. Куєвда В.Т., Летцев В.М., Литовський і ін., Історико-психологічна реконструкція психологічної думки в етнокультурному просторі України: монографія, Кіровоград 2012, 258 с.
-
19. Танчин І.З., Методологічні підходи до вивчення етнічних спільнот, [в:] Соціологія: Навч. посіб. для студентів ВНЗ, аспірантів, викладачів, [3-тє вид., перероб. і доп.], Київ 2008, 351 с.
-
20. Кармазіна М., Між історією і політикою, ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, Київ 2015, 560.
-

ГОЛОВНІ ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ТА ЕТНІЧНИХ МЕНШИН У КРАЇНАХ ВИШЕГРАДСЬКОЇ ГРУПИ

The article examines main problematic aspects of national minorities and ethnic groups in the countries of Visegrad Group. It was made the description of these problems and concluded that the most important problem among national minorities is the problem of the Roma minority, which is one of the most numerous ethnic minority, especially in Hungary, Slovakia and the Czech Republic. It is emphasized that the rights of national minorities are protected better in Hungary through special laws and the establishment of self-government bodies of national minorities. The article was processed within the framework of the grant from the Visegrad Fund.

Key words: national minorities, Visegrad group, Roma minority.

Проблема поліетнічності в країнах Вишеградської групи розглядається нами в контексті континентальної безпеки і євроатлантичної інтеграції. Країни Вишеградської групи - це регіон, що включає Польщу, Чехію, Словаччину і Угорщину. Актуалізація проблем поліетнічності в регіоні Вишеградської групи обумовлена вступом країн регіону до НАТО і Європейського Союзу, поширенням на нових членів євроатлантичних структур уніфікованих норм у сфері дотримання прав людини і національних меншин.

Не важко помітити, що в кожній з країн Вишеградської групи мешкають представники національної більшості сусідніх країн регіону. Наприклад, поляки, угорці і словаки в Чехії. «Внутрішні меншини багатьох східноєвропейських держав одночасно є (і розглядаються в якості таких) зовнішніми меншинами для сусідніх держав, які, у свою чергу, постають в ролі держав-покровителів цих меншин» [1, с. 31].

Не можна ігнорувати той факт, що значна частина народів країн Вишеградської групи мешкає поза своїми національними державами. Так, 33% угорців мешкають за межами Угорщини, 10 мільйонів поляків складають Полонію - зарубіжні польські діаспори. Становище національної меншості в країнах регіону залежить від різних чинників, серед яких особливо виділяються : - стабільність соціально-економічного і політичного розвитку країни; - міра економічної і культурної інтеграції меншості; - територіальна диференціація; - культурно-історичні традиції міжнаціональних стосунків;

При визначенні становище національних меншин необхідно також враховувати етнолінгвістичну близькість меншості до «титульної» нації. Найбільш сприятливі умови розвитку мають меншини, що становлять культурно-релігійну і (чи) лінгвістичну єдність або спорідненість з нацією більшості. Унікальність угорської ситуації полягає в тому, що тут немає етнолінгвістичної групи, близької до нації більшості. Багато в чому саме цим можна пояснити відносну рівність в положенні національних меншин в країні.

У польському, чеському і словацькому суспільствах становище слов'янських і неслов'янських, християнських і нехристиянських громад різне. В першу чергу, це відбивається на становищі німців і ромів. Якщо враховувати етнолінгвістичну близькість словаків, поляків і чехів, то німці в Чехії складають найбільшу неслов'янську діаспору. Перераховані чинники і політична практика дозволяють виділити декілька етнополітичних проблем в країнах регіону : - «ромська проблема» характерна для Угорщини, Словаччини і Чехії. Сьогодні вона набула континентального масштабу. - проблеми польсько-німецького і чесько-німецького діалогу обумовлені в першу чергу культурно-історичними причинами. - проблема «східної стіни» в Польщі носить етносоціальний характер.

Угорська проблема в Словаччині періодично загострюється, у тому числі у зв'язку з прийняттям угорським парламентом Закону про права зарубіжних угорців. Ромська проблема - це один з серйозних і довготривалих викликів Євросоюзу, оскільки інтеграція ромів продовжується не менше одного покоління. П'ять мільйонів ромів є найчисленнішою і найбіднішою меншістю у межах Євросоюзу. За заявою Єврокомісії ЄС терпимо не відноситиметься до їх традицій, які порушують права людини, - наприклад, купівлі дружин, відмові відправляти дітей в школу і тому подібне. Всесвітній банк підготував доповідь, що відбиває гнітюче становище ромської меншини в країнах континенту. Був підготовлений проект «Десять років інтеграції ромів», на реалізацію якого виділяють кошти Єврокомісія і Всесвітній банк. Найбільш суттєвими для ромів регіону є чотири основні проблеми: житло, освіта, зайнятість і участь в політичному житті. Рівень безробіття серед ромського населення країн Вишеградської групи складає 60-90%.

Роми, як правило, зайняті в якості збирачів сміття або різноробочих. Дві третини ромських сімей живуть на державну соціальну допомогу, а 20% ромів зайнято в кримінальному бізнесі. У країнах регіону систематично практикується відправлення ромських дітей в школи для розумово відсталих. Можливості ромів висловлюватися на політичному рівні, у край вузькі. Ситуацію ускладнює і той факт, що точне число ромів, що живуть в країнах Вишеградської групи, досі невідоме. Найбільш скрутне становище ромів (в межах Вишеградської групи) є в Словаччині і Чехії. Демонстрації і акції непокори ромів на сході Словаччини у березні 2004 р. зажадали надзвичайного засідання уряду і термінового виїзду прем'єр-міністра в район подій. Для наведення ладу були стягнуті значні сили поліції і регулярні армійські части-

ни. Почалися трагічні події з того, що група ромів розграбувала місцевий супермаркет. Ситуація повторилася в десятках населених пунктів. Зіткнення з поліцією набули масового характеру. Кілька чоловік було поранене [4]. Представники «ромського парламенту» пояснювали дії своїх одноплемінників бажанням притягнути увагу чиновників до своїх проблем, які довгі роки ігнорувалися словацьким урядом. Більшість представників ромської національності (80%) не мають постійної роботи, 28% безграмотні. У 2008 році Європейський суд засудив акт переміщення ромських дітей в школи для розумово відсталих. Але лише 37,5% з них осилують курс початкової школи, частенько просиджуючи в початкових класах по декілька років і покидаючи в 18 років державні учбові заклади без атестатів (з довідками).

Чеський уряд посилив свої кордони з метою не допустити міграцію ромів в країну. Прикладом реанімації середньовічної політики сегрегації ромів служить зведення в чеському місті Усти-над-Лабем стіни заввишки в чотири метри, з тим, щоб відокремити ромів від неромського населення. Лише під тиском громадянського суспільства і міжнародного тиску місцева влада відмовилася від реалізації цього проекту. Істотною проблемою для урядів Чехії, Словаччини і Угорщини є масова еміграція громадян ромської національності в країни Західної Європи. Значний приплив емігрантів-ромів з країн Центрально-східної Європи до середини 1990-х рр. сприймався західними країнами як свідство незадовільного становище з правами національних меншин. Моніторинг ситуації, здійснюваний Європейським центром з прав ромів (ERRC) лише частково є об'єктивним. Великобританія - основна мета ромських емігрантів постійно посилювала вимоги за поданням політичного притулку вихідцям зі Східної Європи. Зрештою, Європейський союз не міг дозволити вступ країн-кандидатів, що мають проблеми з правами меншин.

У Словаччині реалізуються проекти, що дозволяють представникам ромського і неромського населення спільними зусиллями здійснювати будівництво житла, завдяки чому вдалося розвіяти негативні стереотипні уявлення про те, що роми є пасивними одержувачами соціальних благ. Крім того, в країнах регіону роми створили декілька політичних партій і рухів і заснували декілька десятків неурядових асоціацій. Все ж більшість програм по інтеграції ромів приречена на провал, оскільки вони були розроблені без участі легітимних представників цієї етнічної групи.

В Угорщині здійснення і захист прав меншин базуються на законі про права національних і етнічних меншин, прийнятому влітку 1993 року. Закон дає визначення етнічної меншості, закріплює за ним права і встановлює гарантії цих прав, як індивідуальних, так і колективних. Гарантією дотримання прав меншин служить інститут омбудсмена. Найважливішим елементом системи захисту прав меншин є можливість створювати власне самоврядування. Національна меншість має право на створення в населеному пункті і на республіканському рівні свого самоврядування, і тільки воно одно по-

кликане вирішувати питання збереження культурної і мовної ідентифікації цієї меншості. В якості національних меншин в Угорщині можуть виступати визнані такими державою етнічні співтовариства. На сьогодні їх 13: роми, німці, хорвати, словаки, поляки, румуни, вірмени, русини, греки, серби, болгари, словенці і українці.

1994 р. було створено 642 самоврядування, більшість яких створено було ромами. В результаті комунальних виборів вже в 1998 р. тринадцять етнічних груп Угорщини утворили 1367 місцевих органів самоврядування і сьогодні число таких самоврядувань залишається стабільним (нині - 1384). У Польщі немає спеціального закону про права національних меншин, але їх права закріплені в статті 35 Конституції РП. «Польська Республіка забезпечує польським громадянам, що належать до національних і етнічних меншин, свободу збереження і розвитку власної мови, збереження звичаїв і традицій, а також розвитку власної культури. Національні і етнічні меншини мають право на створення власних установ - освітніх, культурних, таких, що служать охороні релігійної самобутності, а також на участь у вирішенні справ, що стосуються їх культурної самобутності» [8, s. 19-20].

Національні меншини в Польщі мають можливість безперешкодно користуватися загальними правами і свободами і застосовувати їх для турботи про свою культурну ідентичність і участі в політичному житті. Закон про освіту гарантує навчання на рідній мові для німецької, української, білоруської і литовської діаспори. Представники німецької меншості представлені в Сеймі самостійною парламентською групою. Для німецької меншості в Польщі компактне проживання не характерне. Німці живуть у великих польських містах і сільській місцевості в прикордонних районах з Німеччиною, а також в Сілезії разом з польським населенням. Внутрішній польсько-німецький діалог можна вважати таким, що відбувся і зараз важливе значення має зовнішній діалог між Польщею і Німеччиною на міждержавному рівні.

У Чехії викладання на рідній мові введено тільки для поляків. Цього права не мають німці, навіть у Верхній Сілезії, де вони проживають компактно. Чесько-німецькі стосунки ускладнені історичними проблемами. В першу чергу, це стосується прав судетських німців на майно, конфісковане у них по декретах Е. Бенеша після закінчення Другої світової війни. Напередодні вступу Чехії в ЄС уряду Німеччини, Австрії і Угорщини досягли угоди про те, що майнові права громадян, зачеплені декретами не повинні перешкоджати міжнародним відношенням цих країн з Чехією. Ця проблема останнім часом не викликає яких-небудь протиріч в міжнаціональному спілкуванні чехів і німців, вони повністю лежить у рамках цивільного права. У

Словаччині, де вже в преамбулі конституції проголошується етнократичний характер держави, проблема угорської меншості стала найбільш гострою з початком демократичного транзиту. В цей час націоналістична ідеологія активно експлуатувалася як словацькими, так і угорськими політиками [6, с. 35-36]. Угорська національна меншість складає 10,8% усього населення

країни і мешкає в прикордонних з Угорщиною районах. У 1994 р. лідери угорської меншості в Словаччині, усвідомивши суть етнократичної політики мечіаризму, створили Партію угорської коаліції (SMK). Відомо, що з самого початку демократичних змін в Центрально-східній Європі, угорський уряд всіляко підтримував своїх співвітчизників за кордоном і залежно від становище угорської меншості в тій або іншій країні вибудовувало свою політику. «Поки в країнах, де мешкає значна угорська меншість, конституційні гарантії прав меншин залишаються не сформульованими, угорський уряд бачить мало можливостей для достовірно дружніх стосунків з ними», - проголошував свого часу міністр закордонних справ Угорщини Г. Йесенскі [7, с. 96]. Уряд В. Мечіяра в 1994-1998 рр. насаджував словакам думку, що угорці - це п'ята колона в країні. Ухвалений у той час закон про користування словацькою мовою істотно обмежував права меншин. У 1998 р. мечіаризм був повалений, а SMK увійшла до правлячої коаліції. Саме з того часу становище словацьких угорців почало мінятися. Угорська мова стала вживатися нарівні із словацьким в місцях компактного проживання угорців, був створений Угорський університет в м. Кошице, ЗМІ національних меншин отримали ряд фіскальних пільг [2, с. 294]. Проте, ряд вимог SMK залишається не задоволеним: - створення т.з. «Комарнянського краю» - єдиної адміністративної одиниці з компактним проживанням угорців; - реалізація Хартії мов національних меншин (набула чинності в 2002 р.); - передача в розпорядження місцевим органам влади землі, приналежність яких певному власникові не встановлена [11, р. 46].

У 2001 р. угорський парламент ухвалив Закон «Про зарубіжних угорців», який вступив в силу 1 січня 2002 року. Основна ідея цього акту полягає в підтримці співвітчизників за кордоном. Зарубіжні угорці зможуть тимчасово працевлаштуватися і навчатися в Угорщині. Крім того, уряд Угорщини створює спеціальний фонд, засоби якого підуть на підтримку угорської культури в сусідніх країнах. Угорський уряд направляє щорічно \$ 31 млн. на підтримку співвітчизників. Угорщина цим законом намагається заповнити дефіцит робочої сили, що підтвердив у своєму виступі 28 січня 2002 р. міністр фінансів Угорщини М. Варга. Зарубіжні угорці, влаштовуючись на тимчасову роботу в країні, не матимуть труднощів з адаптацією, а угорські громадяни не випробовуватимуть упередження до іноземних робітників.[6] Угорська законодавча ініціатива викликала неоднозначну реакцію в сусідніх країнах. Цей закон найбільш запеклі суперечки викликав в Словаччині і Румунії, де угорці складають істотну частину населення. Тим більше що виділяються регіони компактного проживання угорців: область Комарно і Кошице в Словаччині, Трансільванія в Румунії, Воєводина в Сербії. Саме у цих країнах проявився найбільший інтерес громадян угорської національності до нового закону. Уряд Словаччини вважає, що цей закон порушує суверенітет країни. Словацька народна партія (SNS) виступила з ініціативою направити позов до Міжнародного суду відносно Угорщини із-за Закону про зарубіжних

угорців, який ущемляє права громадян Словаччини інших національностей. Лідер Угорської соціалістичної партії (MSzP) Ласло Ковач піддав критиці практику укладення двосторонніх декларацій, оскільки приплив зарубіжних угорців позбавить заробітків сезонних робітників з самої Угорщини. Як і раніше словацькі угорці залишаються «заручниками» закону про них [9]. За 10 років дії закону надії угорського уряду мало виправдали себе. Первинний приплив мігрантів позитивно вплинув на стан ринку праці в Угорщині, пізніше сенс закону девальвувався у зв'язку зі вступом більшості країн регіону в ЄС. Зрештою ринок праці пережив шок в умовах економічної кризи, коли в Угорщині не могли знайти роботу не лише зарубіжні угорці, але і громадяни республіки.

Інші причини мають проблеми національних меншин в Польщі. Загальний підхід польської держави полягає в розмежуванні понять «Національна меншість» і «етнічна група». Національною меншістю вважається співтовариство громадян республіки, які своєю національною самосвідомістю відрізняються від інших громадян, домінуючих в країні. Основа етнічної групи полягає в етнічній і регіональній самосвідомості у рамках одного народу.

Однозначно до національних меншин в Польщі віднесені німці, українці, білоруси, литовці, чехи, словаки, росіяни, роми, євреї, греки та ін. Але відносно кашубів, гуралів, сілезців, караїмів, лемків, русинів немає чіткого визначення. Право національної ідентифікації адресується особисто громадянину, а не общині або об'єднанню. Відсутність спеціального закону про права меншин значною мірою компенсує Закон про громадські організації, прийнятий в квітні 1989 року. У відповідності з чинним правовим актом, громадським організаціям можуть виділятися тільки цільові дотації на конкретні справи. Це стосується і об'єднань національних меншин, які самі повинні піклуватися про наповнення своїх штатів і оренду приміщень, але користуються засобами з держбюджету на конкретні проекти. Безперечно досягнення останніх років - переконання, що зміцнилося, в тому, що Польща, хоча в ній чисельно переважають поляки, - не національне, а багатонаціональна держава. Проблема національних меншин в Польщі побічно пов'язана з довгостроковою стратегічною політикою Польської Республіки по відношенню до сусідів і зв'язків із співвітчизниками, що живуть поза історичною батьківщиною[5]. Сучасна польська держава проявляє історичний патерналізм по відношенню до литовців, білорусів і українців.[6] Соціальний аспект взаємовідносин більшості і меншості убачається в комплексній проблемі національної і регіональної політики відносно «східної стіни». У польській публіцистиці така назва закріпилася за трьома пограничними воєводствами - Підляському (центр - Білосток), Люблінському(центр - Люблін) і Підкарпатському (центр - Жешув). Ареал цієї зони складає 20 % територій країни, на якій мешкає 5,6 млн. чол. (14,5 % населення Польщі). У трьох воєводствах мешкає велика частина польських громадян, що належать до різних національних меншин і етнічних груп.[5] Одночасно цей регіон - самий економічно слаборозвинений

в країні. Тут найвищий рівень безробіття, слабка промислова інфраструктура, а аграрний сектор розвивається у край повільно. Не випадково саме на сході країни найбільше «евроскептиків» і популярні націоналістичні і популістські гасла А. Леппера або Я. Лопушанського.[6] Національні меншини «східної стіни» не проявляють трудової мобільності, як правило, молодь не покидає меж рідного воєводства. Аналізовані нами проблеми поліетнічності мають різне походження. Ромська проблема має як соціально-економічні, культурно-історичні, так і політичні аспекти. Це найбільш складна і масштабна проблема регіону. Саме вона має величезний потенціал конфліктності. Іншою гострою проблемою регіону виступає проблема угорської національної меншості в Словаччині.

Угорська меншість консолідована навколо помірної-націоналістичної SMK, яка підтвердила свою прихильність демократичним принципам в роки мечіаризму. Ускладнюється ця проблема наявністю зовнішнього чинника - активною позицією уряду Угорщини і особливостями розстановки сил на словацькій політичній сцені. Демократичні партії в Словаччині без підтримки угорського населення можуть зазнати поразки на чергових виборах, а SMK нічим не ризикує, маючи за спиною підтримку Будапешта. Це часто служить підставою для вимог угорської партії.

Проблеми німецької меншості в Польщі і Чехії, навпаки, не мають скільки-небудь значної перспективи стати основою конфлікту. «Суперництво і конфлікти між етнічними групами стримують розвиток демократичних інститутів, але обумовлені такими суперництвом і конфліктами проблеми можна скоротити за допомогою політичних заходів і процедур, які захищали б становище меншин і одночасно були б прийнятні для більшості» [3, с. 43]. Персоніфікація права національної меншості дозволила перевести ці проблеми в юридичну площину, рішення яких виявляється можливим у рамках демократичних процедур.

Проблеми поліетнічності в країнах Вишеградської групи не можуть мати єдиного рецепту дозволу, проте засадничим принципом в їх розробці є політика інтеграції, що базується на захисті і заохоченні прав меншин. Важливу роль у справі інтеграції меншин і боротьби з ксенофобією покликані зіграти засоби масової інформації і система освіти, так само як і політичні представники, керівники громад. На державному рівні уряду країн Вишеградської групи здатні забезпечити: - законодавчі заходи, спрямовані на переслідування расової і національної нетерпимості; - етнічний моніторинг для контролю за становищем меншин;- діяльність консультативних і правозахисних органів, що займаються проблемою етнічної і расової рівності.

Національні меншини у країнах Вишеградської групи повинні докласти зусилля для інституціоналізації свого представництва у органах місцевого самоврядування і парламентах країн Вишеградської групи. З позиції континентальної безпеки проблема поліетнічності в країнах Вишеградської групи не представляє безпосередньої і серйозної загрози, проте, підтримка

їх функціонування, особливо фінансова, є необхідною для збереження їх самотності та уникнення конфліктів на міжнародному рівні та всередині країн Групи.

Література

1. Хесли В.Л. Национализм и пути разрешения межэтнических противоречий // Полис. 1996. №6.
2. Шаповалов А., Шевель В. Табор уходит в никуда. Евросоюз столкнулся с цыганской проблемой // Российская газета. 2004. 3 марта.
3. Ягелло М. Национальные меньшинства в Польше // Новая Польша. 2001. №1.
4. Ян Е. Демократия и национализм: единство или противоречие? // Полис. 1996. №1.
5. Kowalewska D. Organizacje mniejszości narodowych i etnicznych jako podmioty etnopolityki [Електронний ресурс] - Режим доступу: <https://wnus.edu.pl/ap/file/article/view/1752.pdf>
6. Babicki M. Sytuacja mniejszości narodowych i etnicznych w państwach Europy Środkowej w latach 1989–2004 z punktu widzenia społeczności międzynarodowej [Електронний ресурс] - Режим доступу: <https://wnus.edu.pl/ap/file/article/download/1756.pdf>
7. Jeszenszky G. Eckpfeiler ungarischer Europapolitik: EG-Mitgliedschaft und gesamteuropäische Zusammenarbeit // Integration. 1991. №3.
8. Kronika Sejmowa. Wydanie specjalne. W-wa. 1997.
9. Magyar Hirlap, 6.11.2003.
10. Sbirka zakonu Ceske Republiky. Praha. 1993.
11. The impact of decentralization on social policy / Ed. by Katalin Tausz.- Budapest: Local government and public service reform initiative, 2002. XVI.

«ПІСНЯ ПРО ВИСЕЛЕННЯ» ЯК ОБ'ЄКТ ІСТОРИЧНИХ ТА ФІЛОЛОГІЧНИХ СТУДІЙ

By analyzing the text of the famous folk song that was found in the home archives of the author, it was discovered that the song is violating the topic of the deportation of Ukrainians from the original Ukrainian lands to the east of Ukraine - on the Donbas in 1942-1945 and in the western and northern lands of the Republic of Poland within the infamous operation «Wisla». «The song about eviction» was considered as a significant level of the Ukrainian people verbal culture and an important source in historical and philological studies.

Народна пісня – це вагомий об'єкт для дослідження багатьох наукових галузей, оскільки фольклорний твір вбирає в себе й зберігає для наступних поколінь важливу інформацію про народ, окремі події його історії, про культурні традиції і надбання нації, морально-етичні норми й цінності, поведінкові та ментальні стереотипи тощо. У домашньому архіві авторки віднайдено запис народної пісні, який зберігся з кінця 1940х років минулого століття. Цей фольклорний твір присвячено одній із найтрагічніших сторінок історії українського народу – темі примусового виселення українського населення з етнічних українських земель Холмщини, Лемківщини, Надсяння та Підляшшя на захід Польщі в 1947 році. Вона має умовну назву «Пісня про виселення» і стала основним об'єктом цього дослідження. Мета роботи – проаналізувати одну з найвідоміших народних пісень, що порушують тему депортації українців зі споконвічних українських автохтонних земель на схід України – на Донбас у 1942-1945 рр. та на західні й північні землі Республіки Польщі в межах сумнозвісної операції «Вісла». Завдання наукового дослідження – розглянути «Пісню про виселення» як вагомий за своєю значимістю пласт вербальної культури українського народу та важливе джерело в історичних та філологічних студіях.

Народна пісня як одна з форм фольклору – це «усна поетична творчість, характерними ознаками якої є колективність творення, масовість побутування, анонімність та багатоваріантність у виконанні»¹. Народна пісня має на меті

1. Сердега Р. *Фольклор як неоціненне джерело інформації і вдячний об'єкт гуманітарних студій*. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Філологія, 2016, вип. 74, с. 105.

фіксувати «ставлення простих людей до знакових історичних подій»². Взята для наукового аналізу пісня достатньо повно, різноаспектно й емоційно висвітлює тему депортації українців зі своїх споконвічних земель на північний захід Польщі в 1947 році. У ній яскраво відобразилися найважливіші риси фольклору як особливого жанру літератури: послідовний виклад історичних подій з численними фактологічними деталями перемежується з роздумами та емоційними враженнями від пережитого й вистражданого людьми як монолог-сповідь. Віднайдений варіант «Пісні про виселення» має ще кілька відомих нам інтерпретацій, а саме: відмінними формулюваннями в деяких уривках характеризується цей твір у виконанні пані Галини Тимофіївни із села Снітниця, що звучав у передачі «Лемківська родина на Луганщині» Луганської обласної телерадіокомпанії; окремі фрази переформульовано й у варіанті, що записав М. Лесів у с. Полоски Білопідляського воєводства. Різноваріантність виконання та поширеність у різних куточках українського краю, куди виселяли українців, а також на території сучасної Польщі – це два важливі аргументи на підтвердження того, що аналізований текст є народною піснею.

Специфіку досліджуваного фольклорного твору, як і загалом народної творчості на тему депортації українців, вбачаємо у двох основних аспектах:

По-перше, питання примусового виселення людей з території західних областей України до Польщі та з Польщі в Україну, а також обставини операції «Вісла» тривалий час замовчувалися, ґрунтовного їх дослідження не було, принаймні в період, що слідував безпосередньо після цих подій. Перші наукові праці про цю трагічну сторінку історії почали з'являтися щойно в 90-их роках минулого століття, тобто із здобуттям Україною незалежності.

По-друге, сферою побутування і творення народних пісень була родина та її найближче оточення. До того ж від дітей свідомо приховували правду про ті події і, відповідно, з фольклорними творами на тему депортації не ознайомлювали, щоби зайвий раз не наражати родину на неприємності. Отож вагомий пласт вербальної культури нашого народу, вистражданий українцями з Холмщини, Лемківщини, Надсяння й Підляшшя більш ніж півстоліття тому, не був переданий від покоління до покоління гармонійно, як це відбувається зазвичай із народними піснями. Згодом старше покоління – творці й знавці цієї пісні – відійшло у вічність, а його нащадки лише віднедавна взялися за вивчення відповідного культурного насліддя, тому народні пісні про депортацію ще й сьогодні є мало відомими для широкого загалу.

Об'єктом наукового аналізу вже були фольклорні особливості усних оповідань про переселення 1947 року³. У цьому дослідженні констатовано, що «оскільки переселення набуло тотального характеру, то незаперечним може бути й висновок щодо масового характеру виникнення й побутування усних оповідань про переселення та життя на нових «відзисканих» землях саме в

2. Сердега Р. Л. С. 104.

3. Халюк Леся. *Фольклорні особливості усних оповідань про переселення 1947 року. Народна творчість та етнографія*, 2011, № 1, с. 94–99.

часовому і просторовому контексті»⁴. Припускаємо, що поетичні фольклорні твори на цю тематику також набули значного розповсюдження, зокрема й текст, віднайдений у домашніх архівах і взятий для наукового аналізу, був відомий серед українців на різних теренах.

Розглянемо основні змістові компоненти «Пісні про виселення», які можуть слугувати джерелом для історичного аналізу. На наш погляд, дослідник-історик має змогу почерпнути з фольклорного твору насамперед підтвердження певних історичних фактів.

Факт перший – примусовість депортації українців з етнічних українських земель. У ґрунтовній праці В. Наконечного⁵ про виселення лемків з рідного краю в 1940–1946 рр. ХХ століття слушно зазначено, що «реалії так званої евакуації перекреслили «добровільність» акції і спричинили масові примусові депортації українців із етнічних українських земель»⁶. Цю тезу про примусовість виселення українців підтверджують уже найперші рядки аналізованої народної пісні:

У неділю рано ще сонце не зійшло,
До нашого села Польське Військо прийшло.
Прийшло Польське Військо, таки розказ дали,
Щоб за дві години всі си виберали.
Люди посумніли стали ся зберати
Старши капраль каже «Пора відїжджати»
Або в іншому варіанті:
У горах Карпатах сумні дні настали
Коли наші лемки гори опускали
Гори опускали, только без радости
При йшов такий наказ од пана старости
І далі:
Люди посходились, стали сумувати
Ой Боже ж наш Боже, що будем ділати

Факт другий – застосування терористичних методів щодо мирного населення – українських селян. Адже офіційно переселення називали евакуацією «добровільною, і тому примушення не може бути ні прямо, ні посередньо»⁷. Та насправді «добровільність» відбувалася під прицілом озброєних вояків. З архівних джерел відомо, що 28 квітня 1947 року шість дивізій польського війська оточили всі українські села, а «відділи НКВС СРСР і чехословацькі прикордонні війська заблокували східний і південний

4 Халюк Л., с. 97.

5 Наконечний В. Переселення лемків у 1940–1946 роках як трагедія найзахіднішої гілки українства. Українознавство. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 2006, Вип 10, с. 55–57.

6 Наконечний В., с. 56.

7 Лемки на Луганщині: сторінки історії і культури. Укладач: О. В. Манятіна. Луганськ, 2012. С. 8.

кордони, щоб допомогти в ганебній акції проти українського народу»⁸. І голос цього народу свідчить про насильство. У віднайденій народній пісні звучать такі слова:

А по інших селах в церкви відправляють
А в нашому селі з машигов стріляють
Або в іншому варіанті:
А як виїжджали, дзвони ударяли
І з великим плачем люди село опускали

Факт третій – запроторення сотень українців у концентраційний табір Явожно біля Освенцима. У працях деяких польських істориків «замовчується застосування терористичних методів супроти селян, а також той факт, що польські власті за підозрою у співпраці з УПА кинули сотні українців у концентраційний табір Явожно біля Освенцима»⁹. Народна пісня дає незаперечне підтвердження цього факту:

Перед Осьвенцимом де котрих лишали,
Найблищу Родину порозлучували.

Факт четвертий – небажання жити на чужині, злигодні на «відзисканих» землях тощо.

Прийшли ми на захід, як ми посмотріли
О Боже ж наш Боже як ми будем жили
Поля не орани и нич не сіяни
Лиш пусті будинки порозвалювани.

Факт п'ятий – біль і трагедія сотень тисяч українців, які народилася на крайньому заході українських земель у Карпатському краї, але змушені виживати на чужині, в іншому мовному оточенні й незвичному соціокультурному середовищі. Завершальні рядки «Пісні про виселення» за позірною стриманістю зосередили в собі розпач українців, котрі тужать за рідною землею, за своїми горами. Прикінцеві слова твору підсилюють його композиційну завершеність та передають глибоку особисту трагедію переселенців:

Гори наші гори, високі Карпати
Нераз ми вас будем ищи споминати

Або в іншому варіанті:

Гори наші гори, зелени Карпати
Вас не забудеме, поки жить будеме
Гори наші гори, високі Бескиди
Що в них жили наші діди і прадіди.

Народна пісня – це яскравий маркер регіональної належності її творців і носіїв. Стилістично забарвлена лексика у фольклорному творі вказує на його походження; діалектизми, просторічні форми не тільки не псують вра-

8. Наконечний В. С. 57.

9. Наконечний В. С. 57.

ження від пісні, а навпаки, додають їй колоритного звучання. Аналізований фольклорний твір є взірцем поетичної творчості однієї з етнографічних груп українців, а саме лемків, територія проживання яких до 40-х років ХХ століття була розташована по обох схилах Східних Бескидів, між річками Сяном та Попрадою в межах сучасної Республіки Польщі та на північний захід від річки Уж на Закарпатті до річки Попрад у Словаччині. Пісенний фольклор дає дослідникові-філологу цінну інформацію для вивчення діалектного мовлення: про фонетичні відмінності, граматичні особливості, стійкі вирази, лексичний склад тощо. Саме тому в науковому обігу в 70-их роках минулого століття з'явився термін «лінгвофольклористика», що визначає предметом свого дослідження мову народної поезії.

Лемківський говір – один з архаїчних говорів карпатської групи південно-західного наріччя української мови. Лінгвістичний аналіз лемківських говірок сьогодні викликає чимало труднощів, насамперед, тому, що виселення лемків із своїх етнічних територій створило нездоланні перешкоди для збереження етнічної ідентичності, особливостей обрядовості, фольклору, діалектного мовлення. З метою інтеграції лемки освоювали місцеву мову, відповідно, молоде покоління вже значною мірою зазнало асиміляції. «Ми як сюди приїхали, то ми були... замкнуті. Бо не знали як сказати... І ми старалися приживаця, осваїваця, говорити так, як тут говорять... Старались так, щоб нас тут розуміли...»¹⁰. Дослідники слушно зауважують, що «засвоєння лемками місцевої мови в процесі безпосереднього повсякденного спілкування було проявом природної асиміляції. Проте політика влади в галузі освіти та культури, відсутність можливості навчатися рідною мовою були чинниками насильницької асиміляції лемків»¹¹. Значний вплив сучасної української літературної мови, діалектного оточення, в якому опинилися носії лемківських говірок, мовна інтерференція через сусідство з російською та польською мовами – всі ці чинники, безумовно, відображаються на особливостях діалектного мовлення сучасних лемків. Крім того, вивчення автентичного говіркового мовлення постійно ускладнюється через природні чинники, адже щороку зменшується кількість типових його носіїв.

Серед мовних ознак аналізованої «Пісні про виселення», які вказують на її належність до лемківської етнокультурної спільноти, виявляємо такі:

- послідовне наголошення слів на другому від кінця слова складі, адже однією з істотних ознак лемківського говору є сталий (слабо динамічний) наголос;

- дорсально-палатальна вимова *з''*, *с''*, *ц''* перед губним приголосним в іменниках, про що свідчить написання слова з м'яким знаком після *с*: *Осьвєнцимом*;

10. Східнословобожанські українські говірки. Нотатки до мовного портрета переселенців з Лемківщини: Науково-навчальний посібник / За заг ред. к.ф.н. К.Д. Глуховцевої. Луганськ, 2006. С. 76-77.

11. Віхрова Т. В. Особливості етнічної культури лемків на Луганщині. Харків: Оригінал, 2010. Режим доступу: <http://museum.kh.ua/academic/sumtsoy-conference/2010/article.html?n=118>.

- втрата м'якості *t* у кінці слова: *відправляють, стріляють*;
- пом'якшення передньоязикових та губних приголосних перед *e*: *Осьвенцимом*;
- закінчення *-и* у прикметниках і займенниках прикметникового типу в називному відмінку множини: *старши, таки*;
- творення складеної форми майбутнього часу дієслів поєднанням допоміжного дієслова *бути* і основного дієслова у формі минулого часу: *будем мали, будем жили*;
- творення простої форми майбутнього часу за допомогою закінчення *-ме*: *будéме, забудéме*;
- препозиція зворотної частки *ся (си)* щодо дієслова: *си виберали, ся зберати*;
- наявність кореневого *e* в дієсловах, якому в літературній мові відповідає *и*: *виберати, видерати*;
- вживання типових лемківських лексичних одиниць: *розказ, репета, поспотрити, ділати, шци, нич*;

Окремі мовні ознаки аналізованого твору, свідчать про те, що володіння переписувачем літературною українською мовою або ж його мовне оточення вплинуло на появу певних коректив у тексті народної пісні, які усувають характерні лемківські діалектні ознаки. У варіанті «Пісні про виселення», взятому для аналізу, виявлено такі відхилення від типового лемківського мовлення:

- вживання сполучника *щоб* замість очікуваного *жеб, коб*;
- вимова м'якого звука *с* у слові *військо* замість очікуваного *війско*, хоча поряд вжито слово *польске* без відповідного пом'якшення *с*: *Польске Військо*;
- утворення форми називного відмінка множини прикметника за допомогою закінчення *-і*: *високі*;
- використання неозначеної форми основного дієслова для творення складеної форми майбутнього часу: *будем споминати* замість очікуваного *будем споминали*, хоча тут, у цьому конкретному тексті, це може бути зумовлено потребою римування зі словом *Карпати*;
- вживання прислівника *тільки* замість очікуваного *тілько*, що, гадаємо, може бути зумовлено впливом російськомовного оточення;
- використання частки *де* замість словотвірної частки *да*, притаманної для лемківських говірок (*дахто, дакому*): *де котрих*.

Отже, народна пісня та її мова – це неоціненне джерело інформації про народ, його історію, культуру, мовне обличчя тощо. «Пісня про виселення» стає актуальним об'єктом наукового аналізу в історичних та філологічних студіях, оскільки народні пісні на тему депортації українців через зрозумілі суспільно-політичні обставини не набули значного розповсюдження і досі є мало відомими. Історична наука має змогу використати народну пісню як додаткове джерело для створення фахового документального літопису

репресивно-депортаційної акції щодо сотень тисяч українців – вихідців із споконвічно українських земель Холмщини, Лемківщини, Надсяння та Підляшшя в 40-их роках минулого століття. Фольклорні матеріали, що, з одного боку, передають думки, почуття й переживання депортованого народу, а з другого, засвідчують ті чи ті історичні факти, котрі мали місце в цей драматичний і трагічний період спільної історії українського і польського народів, можуть прислужитися відновленню історичної пам'яті.

Вивчення мови фольклору є сьогодні цікавим і перспективним завданням для дослідника-філолога, адже досі «не сформовано окремої лінгвофольклористичної школи, не створено банку даних народнопоетичних текстів, не ведеться системна робота над укладанням словників мови усної словесності»¹². Дослідження народної пісні у філологічних студіях дає неоціненну інформацію для аналізу українських народних говірок. Вивчення автентичного говіркового мовлення поступово ускладнюється через дві основні обставини: а) розпорошене проживання носіїв лемківських говірок; б) природне зменшення кількості автентичних мовців, що зумовлено, насамперед, асиміляційними процесами. Тому дослідник діалектного мовлення має змогу використовувати фольклорні твори, зокрема народну «Пісню про виселення», для всебічного вивчення лінгвістичних особливостей лемківських говірок.

Література

1. Віхрова Т. В. Особливості етнічної культури лемків на Луганщині. Шістнадцять Сумцовські читання : збірник матеріалів наукової конференції, присвяченої 90-річчю із часу заснування Харківського історичного музею, 16 квітня 2010 р. Харків: Оригінал, 2010. Режим доступу: <http://museum.kh.ua/academic/sumtsov-conference/2010/article.html?n=118>.

2. Лемки на Луганщині: сторінки історії і культури. Укладач: О. В. Манятіна. Луганськ, 2012. 73 с.

3. Наконечний В. Переселення лемків у 1940–1946 роках як трагедія найзахіднішої гілки українства. Українознавство. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 2006, Вип. 10, с. 55–57. Режим доступу: http://papers.univ.kiev.ua/1/ukrainoznavstvo/articles/nakonechny-v-opressional-transition-of-lemkis-at-the-194046-as-tragedyof-m_12988.pdf.

4. Сердега Р. Л. Фольклор як неоціненне джерело інформації і вдячний об'єкт гуманітарних студій. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Філологія. 2016. Вип. 74. С. 103–107. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhIFL_2016_74_24.

5. Східнословобжанські українські говірки. Нотатки до мовного портрета переселенців з Лемківщини: Науково-навчальний посібник / За заг. ред. к.ф.н. К. Д. Глуховцевої. Луганськ, 2006. 109 с.

6. Халюк Леся. Фольклорні особливості усних оповідань про переселення 1947 року. Народна творчість та етнографія, 2011, № 1, с. 94–99. Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/43300/13-Khaliuk.pdf?sequence=1>.

12 Східнословобжанські українські говірки. Нотатки до мовного портрета переселенців з Лемківщини: Науково-навчальний посібник / За заг. ред. к.ф.н. К.Д. Глуховцевої. Луганськ, 2006. С. 76-77.

ТЕХНІЧНА СТОРІНКА